Colecția Philosophia christiana

Seria Inițieri

Seria „Inițieri" a colecției „Philosophia christiana" intenționează să pună la dispoziția cititorului interesat prezentări de sinteză asupra gândirii și operelor celor mai importanți Părinți ai Bisericii, precum și ale altor figuri teologice reprezentative ale Tradiției creștine răsăritene și occidentale.

Scrise într-un limbaj modern și realizate de specialiști recunoscuți în domeniu, aceste lucrări vor fi rapide luări de contact cu personalitatea și gândirea marilor Părinți și teologi ai Bisericii. Ele urmăresc să faciliteze contactul cu datele istorice, operele și bibliografia esențială de ultimă oră ale acestor autori. Situându-se în cadrele unei vulgarizări superioare, accesibile cititorului cu o cultură medie solidă, ele sunt indispensabile deopotrivă specialiștilor.

Scopul lor este acela de a facilita accesul ulterior la însești textele patristice, adeseori dificile și enigmatice pentru un cititor neprevenit.

Primele volume ale acestei serii sunt:

- ✓ *A. Louth*, Dionisie Areopagitul
- ✓ *G. Bunge*, Evagrie Ponticul
- ✓ *S. Brock*, Efrem Sirul
- ✓ *H. Crouzel*, Origen
- ✓ *C. Stewart*, Cassian monahul
- ✓ *E. Citterio*, Nicodim Aghioritul
- ✓ *J. Bernardi*, Grigorie din Nazianz

J.N.D. Kelly, Ioan Gură de Aur

Jean Bernardi

Profesor emerit la Universitatea Paris-Sorbonne

Grigorie din Nazianz

Teologul și epoca sa

(330–390)

Traducere:

Cristian Pop

Cu o selecție a Poemelor autobiografice în traducerea

diac. Ioan I. Ică jr

Editura ΙΧΘΥΣ *DEISIS*

Sibiu

2002

13

Teologul

Sfântul Grigorie Teologul: acesta este titlul atribuit eroului nostru de Bisericile răsăritene şi calificativul care figurează în fruntea acestei cărţi. Abordarea noţiunii de sfinţenie rezervă încă multe surprize, iar a vorbi despre teologie însemna până în urmă cu câţiva ani o aventură. Din fericire, celebra „furie a teologilor" a dispărut din orizontul nostru, dar termenul de teologie ascunde încă multe ambiguităţi în Occident. Mai mult, ajustarea acestor două noţiuni pe personalitatea atât de complexă a lui Grigorie din Nazianz e o întreprindere dificilă. Aşadar, ce este un sfânt? Şi prin ce anume este sfânt Grigorie al nostru?

Sfinţii şi sfinţenia

În decursul secolelor, noţiunea de sfinţenie a acumulat multiple nuanţe până acolo încât, cu timpul, esenţialul riscă să dispară sub accidental. În tradiţia Bisericii Catolice ca şi a celei Ortodoxe, Sfântul este un personaj care apare în viaţa credincioşilor în forma unei statui sau sub trăsăturile unei icoane. Existenţa sa fiind socotită exemplară, el este propus spre imitare. Apropierea de Dumnezeu îl face să primească un fel de delegaţie de putere, astfel încât este rugat să mijlocească şi i se atribuie frecvent minuni. Portretele sale îi acordă o aureolă şi persoana sa se dizolvă adeseori în simplificările şi norii legendei. Toate acestea contribuie la ascunderea esenţialului.

Să urcăm spre rădăcinile iudaice ale creştinismului. Ceea ce se numeşte sfinţenie este aici privilegiul lui Dumnezeu Însuşi. Numai Dumnezeu este Sfânt. În Templul din Ierusalim se numea „loc al sfinţeniei" (*maqôm ha qôdesh*) camera sobră şi goală în care intra numai Marele Preot, cu cutremur, o singură dată pe an, de ziua

Ispăşirii, pentru a-L întâlni pe Dumnezeu. Sfinţenia e un alt nume al lui Dumnezeu şi a-L numi sfânt este un fel de a spune că este cu totul altfel şi neapropiat. Prin extensiune, poate fi numit sfânt şi tot ceea ce este transfigurat de prezenţa lui Dumnezeu. Noul Testament nu va ezita, aşadar, să califice drept adunare a sfinţilor totalitatea celor botezaţi, pentru că Botezul îi îmbracă, ca să spunem aşa, în persoana lui Dumnezeu[1]. A boteza pe cineva înseamnă a-l cufunda în Nume. Ceea ce se spune despre cei vii poate fi spus în mai mare măsură despre cei care au murit în prietenie cu Dumnezeu. Tot astfel, la început nu se spunea Sfântul Grigorie sau Sfântul Vasile, ci „cel întru sfinţi părintele nostru, Grigorie".

Timp de aproape trei secole, persecuţiile sporiseră aproape pretutindeni victimele. Biserica le va păstra amintirea şi le va da drept exemplu de credinţă şi de generozitate. Era normal ca persecuţiile odată dispărute în istoria îndepărtată şi morţile sângeroase transformate în amintiri slăvite, veneraţia să se întoarcă şi spre bărbaţii şi femeile care n-au avut ocazia să-şi verse sângele, pentru că nimeni nu le-o ceruse, dar care, dintr-un motiv sau altul, aveau figura unor modele de imitat. Occidentul va spori numărul statuilor, în timp ce Răsăritul îşi va încredinţa marile figuri paletei meditative a zugravilor de icoane. Ruptura din 1054 dintre catolici şi ortodocşi va avea drept rezultat scăderea numărului sfinţilor veneraţi atât într-o Biserică, cât şi în alta. Acesta e şi cazul Sfântului Grigorie din Nazianz care figurează în calendarul ambelor Biserici. Icoana celor „Trei Ierarhi", care pune chipul său alături de cel al lui Vasile şi al lui Ioan Hrisostom, a răspândit şi popularizat chipul său. Dacă imaginea lui e arareori reprezentată în Biserica romană, Grigorie face însă parte din cercul foarte restrictiv al celor patru dascăli greci care sunt propuşi veneraţiei în Biserica universală şi a căror învăţătură este prezentată ca fiind îndeosebi normativă. Denumirea de „dascăl" ne lansează o invitaţie precisă, pentru că pune accentul pe aspectul esenţial al acestei personalităţi: ea îl priveşte pe teolog şi la el se referă şi capitolul de faţă. Pentru început însă, ar fi mai bine poate să confruntăm ceea ce ştim despre Grigorie cu concepţia curentă, chiar populară, de sfinţenie.

„Un sfânt care comite păcate?"

Dacă sfântul trebuie definit ca o fiinţă desăvârşită din toate punctele de vedere, este evident că Grigorie nu corespunde acestei

[1] Cf. *I Co* 14, 33.

definiţii. N-am putea spune dacă face parte dintre acei sfinţi care comit păcate, evocaţi de Péguy într-o formulă celebră, dar nu este greu să arătăm cu degetul cutare sau cutare lacună sau slăbiciune. Am spus destule despre viaţa sa şi el însuşi a stăruit îndeajuns asupra diferitelor sale sentimente şi asupra unora dintre faptele sale, pentru ca să ne putem dispensa de a mai evoca incontestabilele umbre ale acestui tablou. Poate că tocmai defectele sale şi mai cu seamă omenescul lui sunt în măsură să reconcilieze spiritul modern cu noţiunea de sfinţenie.

Un reformator

În personalitatea sa mai distingem însă şi unele trăsături care-l înrudesc cu una sau alta din tipurile clasice de sfinţi aflaţi în nomenclator. Mă gândesc la categoria reformatorilor, a celor care, într-o epocă sau alta, într-un mediu sau altul, au atacat defectele dominante şi au încercat să le înlăture. De la începuturile slujirii sale la Nazianz şi mai cu seamă la Constantinopol, Grigorie a avut conştiinţa acută a tarelor episcopatului contemporan. Am văzut cum necesităţile încadrării credincioşilor deveniţi pe zi ce trece tot mai numeroşi au dus la recrutarea episcopilor din rândul notabilităţilor puţin pregătite spiritual pentru sarcinile lor. Mai multe poeme şi cuvântări abundă în formule percutante şi caustice la adresa celor pe care-i numeşte bucuros „teologi improvizaţi", „protectori puternici" sau chiar „casieri"... Va merge până la a le reproşa că vomită pe altare mâncarea plătită cu banii săracilor[2]. Acestea sunt accentele unui reformator. Dar ceea ce-l caracterizează pe reformator este grija de a oferi remedii pentru relele denunţate. Cuvântarea funebră a lui Vasile nu este numai elogiul unui prieten dispărut, întrucât cariera defunctului este ridicată la rangul de model. Aristocratul şi intelectualul care era Vasile se bucura din plin de toate calităţile omeneşti pe care oricine şi le dorea de la un episcop. Prin aceasta, Grigorie relua pe cont propriu nevoile resimţite de contemporanii săi, dar se separa de ei prin aceea că dorea ca preoţii să fie aleşi de acum înainte din rândul monahilor, iar episcopii din rândul preoţilor. În timp, acest program se va realiza în parte.

Se ştie că Biserica s-a îngrijit să dea fiecărei corporaţii un sfânt patron, protector recunoscut şi model de urmat în virtutea profesională respectivă. În afara faptului că a fost ridicat la rangul de dascăl

[2] Cf. mai sus p. 168.

universal, adică model pentru teologi, fie ei preoți sau profesori, Grigorie nu pare să fi fost însărcinat în mod special cu misiunea corespunzătoare acestui titlu. Totuşi, acest episcop care ştia să capteze mulțimile cu cuvântul şi pe intelectuali cu pana sa, şi care, mai mult, era în stare să raționeze, ar merita astăzi mai mult decât oricând să fie luat ca sursă de inspirație de către păstori.

Eroismul

Printre trăsăturile care permit Bisericii să recunoască sfinți printre membri ei figurează o noțiune mai degrabă discreditată în zilele noastre: şi anume eroismul. Mai exact, ea califică într-o anume împrejurare drept eroică conduita celui care, crezând că discerne voința lui Dumnezeu, face totul pentru a o împlini triumfând prin voință asupra rezistențelor sale cele mai subtile. Ei se ridică brusc, dintr-o singură bătaie de aripă, mult deasupra lipsurilor şi neputințelor proprii.

În octombrie 378, Grigorie se bucura de aproximativ patru ani de pacea meditativă la care aspirase timp de douăzeci de ani. E îndeajuns totuşi să i se ceară să-şi împrumute glasul şi capacitatea sa de raționare Dumnezeului Treime pentru a accepta să intre în cuptorul Constantinopolului.

Acesta e faptul cel mai remarcabil, dar el revine în mod constant în comportamentul lui. El visează (iertat îmi fie anacronismul) la o chilie şi refuză hotărât să-şi asume orice responsabilități pastorale, dar, de fiecare dată când apare această posibilitate, se lasă convins să facă acest lucru îngrijindu-se să-şi împlinească datoria. E adevărat, cum vom vedea, că versurile sale au adus până la noi urmele şi dovezile chinurilor şi supărărilor îndurate, dar astfel de confidențe sunt rezervate câtorva prieteni intimi, presupunând că ele au fost într-adevăr comunicate încă din timpul vieții autorului lor.

Grigorie din Nazianz

Numindu-l Grigorie de Nazianz, ceea ce, dacă ne gândim bine, este un mod ciudat de a proceda, mă conformez uzului occidental. Cu foarte rare excepții, toponimul care urmează numelui unui Părinte al Bisericii desemnează scaunul episcopal pe care l-a ocupat[3],

[3] Când numele unui episcop este urmat nu de cel al scaunului său episcopal, ci de locul său de origine, această procedură desemnează de obicei un episcop socotit drept intrus: de exemplu, Grigorie şi Gheorghe din Capadocia pe scaunul lui Atanasie la Alexandria.

deşi, exprimându-ne astfel, lăsăm să se înțeleagă c-ar fi fost episcop de Nazianz. Or, el n-a fost niciodată aşa ceva, ci s-a mulțumit doar să gireze de două ori pentru câteva luni un scaun vacant. Pentru a ne conforma obiceiului, ar trebui să-l numim Grigorie al Constantinopolului, lucru pe care nimeni nu l-a făcut niciodată. Merită să ne întrebăm de ce anume această răsturnare a regulii.

Să facem lumină asupra desfăşurării evenimentelor. Într-o primă fază, ştiind că Grigorie avusese calitatea de episcop înainte de a se instala la Constantinopol, papa Damasus refuzase validarea acestui transfer şi-l însărcinase pe Ascholius al Tesalonicului să înştiințeze sinodul despre acest lucru. Nu ştim cu certitudine dacă-l socotea drept episcopul neînscăunat al Sasimei sau drept fostul episcop de Nazianz, dar această probabilitate există. Orice pelerin occidental care vizitase Seleucia, la mormântul Sfintei Tecla, putea relata la Roma că episcopul Grigorie s-a stabilit aici după ce şi-a părăsit scaunul. Episodul obscurei Sasima fusese îndeajuns de scurt ca să nu fie cunoscut la Seleucia. Se ştia însă că episcopul aflat aici în retragere venise din Nazianz şi că guvernase Biserica. Damasus îl confunda probabil pe Grigorie cu bătrânul episcop de Nazianz. Într-o a doua etapă, afacerea Sasima ar fi putut fi cunoscută la Roma, fie şi numai prin grija lui Maxim Cinicul. Intervine aici rolul decisiv în această afacere al lui Ieronim, care leagă de numele lui Grigorie pe acela de Nazianz şi nu pe acela de Sasima. Explicația cea mai probabilă este că Ieronim, care-l văzuse pe Grigorie la conducerea bisericii din Nazianz începând cu 374[4] şi care după şederea sa la Constantinopol devenise un apropiat al lui Damasus, îl confundase întotdeauna pe Grigorie cu bătrânul episcop de Nazianz. Aşadar, Ieronim stă la originea viziunii romane asupra lucrurilor.

Oricum, Biserica Occidentală n-a admis niciodată înscăunarea lui Grigorie la Constantinopol. Relațiile dintre scaunul roman şi cel din Constantinopol tensionându-se, e foarte probabil că Roma nu dorea să fie nevoită să-şi amintească mereu că acest scaun fusese ilustrat de un sfânt dascăl al Bisericii. La fel se va proceda şi cu Ioan de Constantinopol, al doilea succesor al lui Grigorie, căruia i se va spune de toată lumea Ioan Hrisostom. Răsăritenilor le revine meritul de a-i fi atribuit lui Grigorie al nostru un titlu rar şi prestigios pe care-l împarte numai cu Sfântul Ioan Evanghelistul. Până astăzi i se mai spune Grigorie Teologul.

[4] Cf. mai sus p. 113.

Treimea

Acest titlu de teolog cere câteva explicații, întrucât folosirea sa seculară în Occident i-a lărgit limitele. Cuvântul „teologie" a primit aici o extensie considerabilă. S-a publicat aici, de exemplu, o „teologie a istoriei" sau chiar o „teologie a muncii", ca să nu mai spunem nimic de celebra „teologie a eliberării". Fără îndoială, pentru un gânditor creştin intenția de a analiza o realitate complexă confruntând-o cu ceea ce se consideră a fi planul lui Dumnezeu nu e nelegitimă dar, în epoca lui Grigorie, cuvântul „teologie" avea un sens mult mai restrâns, sens păstrat în Răsărit. Se numeşte „teologie" reflecția asupra înseşi ființei lui Dumnezeu. Lucrării lui Dumnezeu în lume îi va fi rezervat numele de „iconomie". A spune că Grigorie a fost „teolog" înseamnă, aşadar, că acesta a vorbit cum se cuvine despre însăşi ființa lui Dumnezeu, asemeni lui Ioan.

Oamenii care reflectă în epoca noastră îşi pun uneori întrebări cu privire la Dumnezeu. În general, ei se mulțumesc să se întrebe despre existența Sa. Oricărei confesiuni i-ar aparține, creştinii de astăzi sunt ispitiți uneori să subordoneze concepția pe care şi-o fac despre divinitate aspirațiilor lor omeneşti. Dacă dorim să situăm corect gândirea lui Grigorie, trebuie să sesizăm bine problematica secolului IV cu privire la Dumnezeu. Ateismul a fost aproape necunoscut în antichitate. Contemporanii necreştini ai lui Grigorie credeau cel mai adeseori în mai multe divinități: acesta era, în general, cazul mediilor populare; dar, în afara lumii creştine, mediile cultivate credeau mai degrabă într-un Dumnezeu unic sau într-un Dumnezeu suprem. Înainte de convertirea sa la creştinism, tatăl lui Grigorie n-a fost politeist: el aderase la secta monoteistă a hipsistarienilor, adoratori ai Celui Preaînalt. Cât despre creştini, de bine de rău ei conciliaseră întotdeauna două afirmații aparent contradictorii. Din Vechiul Testament ei moştenesc afirmarea unui Dumnezeu unic; dar, în cuprinsul Evangheliilor, Hristos le vorbeşte despre trei ființe, numite Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt. Botezul se face întotdeauna „în numele Tatălui, al Fiului şi al Duhului Sfânt". Oamenii simpli puteau să nu-şi pună întrebări în această privință, dar intelectualii care primiseră o formație filozofică nu puteau ocoli această chestiune. Prin urmare, ei au căutat să concilieze aceste două afirmații. Începând cu secolul III, apar unele tentative de explicare. Pentru salvarea unității Divinității, se ajunsese la formulări care par să reducă Treimea la simple modalități, la aspecte, dacă putem să le numim astfel, ale unei ființe unice. În primii ani ai secolului IV,

la Alexandria, se dezvoltă învățătura preotului Arie. Nu e lipsit de folos să revenim asupra acestui subiect, ținând cont de extrema sa dificultate şi de locul capital pe care îl ocupă Grigorie în rezolvarea unui conflict a cărui fază acută a durat mai bine de o jumătate de secol. Unul din aspectele dificultății actuale a accesului la el constă în faptul că teologia dispune acum de un vocabular tehnic şi de formule care atunci însă tocmai erau elaborate încercându-se realizarea unui acord general în jurul lor. În mediu creştin se obişnuia aşadar să se afirme că există Un singur Dumnezeu în Trei Persoane. În fapt, a fost nevoie de mai mult de cincizeci de ani ca să fie acceptat cuvântul „persoană" (*prosopon*)[5]. Ceea ce ne interesează este evaluarea rolului lui Grigorie în elaborarea teologiei trinitare. La începutul secolului, Arie învăța că Fiul este diferit de Tatăl, că El nu este cu adevărat Dumnezeu, ci cea dintâi dintre creaturi, o creatură atât de superioară celorlalte încât, în mâinile Tatălui atotputernic, El este instrumentul creației lor. Sinodul de la Niceea din anul 325 a reacționat condamnând această învățătură şi afirmând că Fiul este pe deplin Dumnezeu. Cuvântul-cheie al simbolului de la Niceea este grecescul *homoousios*, în traducere „deoființă" sau consubstanțial. În realitate, Sinodul n-a reuşit să realizeze unitatea creştinilor în jurul deciziilor sale, pentru că, odată întorşi în oraşele lor, mai mulți episcopi semnatari ai textului de la Niceea şi-au schimbat poziția iar conflictele au reizbucnit cu şi mai multă tărie. Atunci, Constantin însuşi şi succesorii săi au căutat un acord în jurul unei formule diferite, mai clară în aparență, în realitate însă mai vagă şi aşadar mai susceptibilă de a fi înțeleasă de unii într-un fel şi de alții în alt fel. Aşadar, potrivit hotărârilor sinoadelor de la Rimini şi Constantinopol, de la sfârşitul domniei lui Constans, ei se vor mulțumi cu afirmația că Fiul este „asemănător" Tatălui. După paranteza domniei lui Iulian, împăratul Valens se va strădui din 365 până în 378 să impună această formulă tuturor episcopilor din Răsărit. Grigorie aparținea taberei celor care rămăseseră fideli întru totul formulei de la Niceea, formulă pe care o găsise, într-un fel, în faşă. Această teologie o dezvoltă de multe ori în fragmente relativ scurte care apar brusc în cursul unei cuvântări al cărei subiect nu pare să le implice[6]. Preocuparea sa devine obsesivă; în acelaşi timp, o parte din publicul credincioşilor îşi suprave-

[5] *Cuvântarea* 42, 16 afirmă echivalența acestui termen cu cel de „ipostază", dar nu-l vom întâlni decât de două ori în *Cuvântările teologice*.

[6] De exemplu, *Cuvântarea* 42 care cuprinde o lungă tiradă trinitară (§ 15–18).

ghea bănuitoare preoții, atentă la cel mai mic semn de deviere sau de indiferență. În aceste condiții, episcopii erau nevoiți să fie garanții a ceea ce păstoriții lor socoteau drept ortodoxie. De aici provin expunerile trinitare care apar brusc în inima unei predici unde s-ar părea că n-au ce căuta.

Dar Grigorie își dezvoltă pe deplin concepția în ansamblul celor cinci *Cuvântări teologice*[7]. Este vorba, reamintesc, de opere inițial autonome pe care autorul lor și-a propus să le adune într-un întreg coerent, nemaiapucând să ducă această operație la bun sfârșit. *Cuvântarea* 27, prima din această serie, critică arianismul propriu-zis, mai exact învățătura corifeului sectei epocii lui Grigorie, episcopul Eunomie. A doua cuvântare[8] abordează problema trinitară în ansamblu; *Cuvântările* 29 și 30, tratează problema centrală, cea a Fiului care a rămăsese timp îndelungat unica problemă. Nici Arie, nici Sinodul de la Niceea nu s-au ocupat de problema Tatălui, a Cărui divinitate deplină n-a fost contestată de nimeni. Mult timp nu s-a preocupat nimeni nici de Duhul Sfânt. Un bărbat ca Sfântul Vasile, convins de divinitatea Duhului Sfânt, ezita să recunoască public acest lucru de teamă să nu dezbine forțele niceenilor pierzând sprijinul celor care acceptau divinitatea Fiului, dar nu și pe cea a Duhului Sfânt[9].

Divinitatea Duhului Sfânt

Cuvântarea 31 abordează fățiș această problemă și afirmă cu tărie divinitatea Duhului Sfânt. Aceasta este contribuția cea mai originală a lui Grigorie la teologia trinitară. În ochii observatorului modern, opera Sinodului din 381 pare să fi fost fructul unei situații pe care am putea-o califica drept providențială. Un episcop disponibil venit din Răsărit afirmă și demonstrează, bazându-se pe texte, divinitatea Duhului Sfânt. Un împărat venit din extremul Occident dă acestei învățături sprijinul autorității sale atotputernice. De aici a rezultat formularea definitivă a unei dogme fundamentale care s-a înrădăcinat în toate cugetele. Putea fi concepută o mai mare reușită? Or, în retragerea sa, Grigorie va considera în curând că a

[7] *Cuvântările* 27–31; *PG* 36, 12–172 [tr. rom. pr. prof. D. Stăniloae: Ale celui între Sfinți Părintelui nostru Grigorie de Nazianz *Cele 5 Cuvântări teologice*, Ed. Anastasia, București, 1993.

[8] *Cuvântarea* 28.

[9] *Scrisoarea* 58 adresată lui Vasile are ca temă critica provocată de rezerva episcopului Cezareei.

eșuat: el spune acest lucru cu cuvintele sale[10]. De ce acest sentiment care descumpănește? Pentru că formula adoptată de Sinod pentru definirea divinității Duhului Sfânt i se pare ambiguă și intenționat ambiguă[11]. Ultima dintre *Cuvântările teologice* expune învățătura cea mai originală a autorului lor în această privință. Ea este simplă și se cuprinde într-un singur cuvânt: el vrea e ca termenul „deoființă", prin intermediul căruia sinodul de la Niceea definise divinitatea Fiului, să fie aplicat și Duhului Sfânt.

Ceea ce ne face să credem că dacă acest Sinod Ecumenic compus numai din episcopi răsăriteni și-ar fi ascultat președintele, disputa lui *Filioque*, care mai opune încă și astăzi pe catolici și ortodocși, n-ar mai fi avut ocazia să apară. Dacă Duhul Sfânt este, asemenea Fiului, deoființă cu Tatăl, este într-adevăr evident că e în același timp deoființă cu Fiul și în felul acesta n-ar mai fi apărut nevoia unei precizări suplimentare. Dar, fără îndoială, aceasta ar fi dovada unui optimism excesiv.

Deoființă

Grigorie susține, așadar, cu tărie că Fiul și Duhul Sfânt sunt deoființă sau consubstanțiali cu Tatăl. Trebuie deci să lămurim pe cât posibil noțiunea filozofică de ființă sau substanță. Filozofia modernă nu o folosește, iar evoluția limbii riscă să o facă în zilele noastre în mod special opacă pentru că acest cuvânt, „substanță", evocă îndeosebi un produs de laborator. Să spunem că acest cuvânt încerca să definească și să izoleze ceea ce, într-o realitate oarecare, o face originală și ireductibilă la orice altceva. Spre deosebire de o natură, o substanță este prin definiție unică în genul său. Conceptul de natură umană, putem spune, se extinde la $n + 1$ oameni. Substanța lui Dumnezeu este unică. Substanța se definește în raport cu „accidentele" sale, care sunt contingente în sensul de accesorii. Prin urmare, a spune, cum a făcut Sinodul de la Niceea, că Tatăl se confundă cu substanța divină, dar că Fiul participă la aceeași substanță, înseamnă a lega două afirmații contradictorii, înseamnă a împinge până la maximum capacitățile logicii omenești de a explica însăși ființa lui Dumnezeu și, în cele din urmă, a recunoaște și chiar a proclama că Dumnezeu este neînțeles pentru că este definit printr-un cuvânt care asociază intim două elemente perfect contradictorii.

[10] Marele poem autobiografic (II, I, 11: *De vita sua*) se încheie practic cu acest cuvânt (v. 1924).

[11] Cf. mai sus p. 174 *sq.*

Bazele generale ale problemei fiind puse, se cuvine să analizăm în linii mari fiecare dintre cele cinci cuvântări.

Analiza celor cinci „Cuvântări teologice"

Cuvântarea 27[12] — prima cuvântare teologică — stabileşte principiul de bază că nu toată lumea poate vorbi despre Dumnezeu. Nu este o problemă de inteligenţă sau de cultură, ci de curăţie morală. Activitatea intelectului nu poate fi desfăşurată decât într-un trup şi într-un suflet curăţie. Acestea fiind spuse, trebuie să ne gândim la Dumnezeu tot aşa cum respirăm şi acest gând se va preface în rugăciune şi contemplaţie. Ceea ce poate duce uneori la descoperirea unui aspect sau altul al Fiinţei dumnezeieşti. Cât despre discuţia privitoare la problema lui Dumnezeu, aceasta e de obicei nefastă. Trebuie lăsată celor care au misiunea de a o face, adică păstorilor. Dar chiar şi aceştia trebuie să-şi impună în prealabil un demers contemplativ.

Dar aceeaşi cuvântare îngăduie auditorilor episcopului să se ocupe de probleme care ţin de teologie, cuvânt luat aici într-un sens mai larg. El defineşte astfel opt chestiuni care-i preocupau pe contemporanii săi şi a căror discuţie le este îngăduită: pluralitatea lumilor, definirea materiei, natura sufletului, duhurile bune şi rele, învierea, judecata, răsplata, patimile lui Iisus.

A doua cuvântare teologică[13] se referă la teologie în sensul cel mai restrâns. Problema care se pune este cea a cunoaşterii pe care o putem avea despre Dumnezeu. Sunt expuse cinci idei privitoare la acest subiect: în primul rând, nu există cunoaştere de Dumnezeu decât prin intermediul creaturilor Sale; în al doilea rând, dacă poate fi înţeles că Dumnezeu există, nu poate fi înţeles ce anume este El: El nu este definibil; în al treilea rând, nici un cuvânt nu poate defini cu adevărat natura lui Dumnezeu; în al patrulea rând, ordinea naturală ne îngăduie să descoperim raţional, prin intermediul lucrurilor văzute, pe Autorul a toate; în al cincilea rând, raţiunea, care vine de la Dumnezeu, ne ridică la El, dar o face prin intermediul lucrurilor sensibile. Cuvântarea se încheie aşadar cu un fel de contemplaţie admirativă a creaţiei.

A treia cuvântare teologică[14] abordează problema Fiului şi este divizată în două părţi, expunerea doctrinei fiind urmată de răspun-

[12] *Kata Eunomianous prodialexis; PG* 36, 12–25.
[13] *Cuvântarea* 28: *Peri theologias; PG* 36, 25–72.
[14] *Cuvântarea* 29: *Peri Hyou a'; PG* 36, 73–104.

suri la obiecţiilor arienilor. E greu să rezumi un text foarte dificil fără a-l trăda. Ideea centrală este că, atunci când le aplicăm lui Dumnezeu, cuvintele pe care le avem la dispoziţie sunt în mod necesar neadecvate, chiar şi numai pentru că nu putem să ne debarasăm de cadrul temporal. Or, Dumnezeu este în afara timpului. Prin urmare, dacă spunem că Fiul este născut din Tatăl, aceasta vrea să însemne, pur şi simplu, că vine de la El, dar Tatăl este Tată din veşnicie la fel ca Fiul. N-a existat nici un moment în care Dumnezeu să devină Tată sau Fiu, nefiind aşa ceva mai înainte. Numele Tată şi Fiu definesc o relaţie. Teologia ariană se sprijinea pe un număr de texte scripturistice. De exemplu, „Tatăl este mai mare decât Mine"[15]. Grigorie va răspunde că există texte care vorbesc despre Cuvântul veşnic, altele despre Cuvântul întrupat şi că trebuie să ştim să le deosebim pe unele de altele.

A patra cuvântare teologică[16] continuă studiul chestiunii Fiului. Ea reia lista pasajelor din Scriptură invocate de arieni şi o completează, după care analizează unul după altul zece astfel de texte. A doua parte examinează, pentru a desprinde toate implicaţiile, diferitele nume date Fiului ici şi colo în Scriptură, precum Cuvânt, Înţelepciune, Chip, Adevăr, Viaţă, Om, Fiul Omului, Hristos etc. E o modalitate de lucru care vorbeşte despre metoda de lucru a teologului. *Cuvântarea* 31[17] e a cincea şi ultima din seria *Cuvântărilor* teologice. În întregime consacrată Duhului Sfânt, ea începe prin afirmarea credinţei ortodoxe: Sfântul Duh este Dumnezeu şi deofiinţă cu Tatăl. Vine apoi lista obiecţiilor celor numiţi pnevmatomahi sau adversari ai Duhului Sfânt. Aceştia nu erau arieni; ei pornesc, dimpotrivă, de la divinitatea Fiului. Aceasta n-are sens, credeau ei, decât dacă inventăm un al doilea născut al Tatălui, un fel de geamăn sau fiu mai mic. Nu mai putem spune nici că Duhul este nenăscut, fiindcă aceasta ar însemna să vorbim de doi Taţi. Prin urmare, Duhul nu este Dumnezeu. Grigorie le răspunde amintind caracterul neapărat metaforic al limbajului omenesc cu privire la Dumnezeu. Duhul nu este creat. El nu este născut, pentru că nu este Fiul. Situându-se ca un termen intermediar între Tatăl şi Fiul, El este aşadar Dumnezeu.

Aceste cinci *Cuvântări teologice* pun o serie de probleme dificile: de exemplu, în ce împrejurare şi pentru ce public a fost

[15] *In* 14, 28; cf. *Pr* 8, 22.
[16] *Cuvântarea* 30: *Peri Hyou b'; PG* 36, 104–133.
[17] *Peri Hagiou Pneumatos; PG* 36, 133–172.

compusă fiecare din ele? Divinitatea pe care o enunță este în linii mari, dar numai în linii mari, cea pe care a făcut-o să triumfe Sinodul II Ecumenic. Totuși, pentru a înțelege importanța istorică a gândirii lui Grigorie, trebuie să operăm o distincție. În ce privește divinitatea Fiului, se poate spune că Grigorie n-a făcut decât să avanseze argumente pentru a confirma învățătura definită odinioară la Niceea. În schimb, chestiunea Duhului Sfânt este în întregime nouă. Dacă Sinodul n-a reluat la rândul lui termenul „deoființă", avansat de Grigorie în mod expres pentru Acesta, a reținut totuși teza divinității Duhului. Sau cel puțin, așa a fost interpretată definiția pe care o elaborase. Numai Sfântul Vasile înaintase în această direcție în 375 prin tratatul său *Despre Duhul Sfânt*, dar Vasile, care acționa în legătură permanentă cu prietenul său Grigorie, n-a mers niciodată în această privință atât de departe ca el[18].

Aș vrea să fac o ultimă observație cu privire la această controversă. Ea se referă la conținutul termenului „arian". Învățătura pe care Grigorie o atacă constant este cea a discipolilor lui Eunomie sau anomoienilor sau, altfel spus, a arienilor radicali. Pentru ei Fiul este „neasemănător" (*anomoios*) față de Tatăl. Era un grup intelectual activ, dar foarte marginal din punct de vedere social. Arianismul epocii se exprima în termeni mult mai vagi. Acesta era homoian. Homoianismul era protejat de Valens și era profesat de episcopul Demofil. Cum se face așadar că Grigorie atacă o învățătură marginală abătându-și privirea de la cea care a avut, de ani de zile, cea mai mare trecere[19]? La această întrebare se poate replica, cred, că succesul homoianismului se datora propriei sale inconsistențe. Caracterul vag al cuvântului *homoios*, „asemănător", îi permitea să primească interpretări diferite. Așadar, el putea ignora această magmă intelectuală și să-și îndrepte toate eforturile împotriva singurei teologii cu adevărat potrivnice învățăturii de la Niceea. Cât despre partizanii homoianismului, ei puteau fi tratați cu dispreț: aceștia fie urmau mișcării fără să gândească, așa cum o făcuseră și înainte, fie aderau în secret la învățătura de la Niceea, raliindu-se la învățătura oficială din slăbiciune sau frică; fie, în sfârșit, erau adevărați arieni, mai mult sau mai puțin disimulați, și

[18] Cuvântul „deoființă" nu figurează nicăieri în acest tratat. Cu privire la Duhul Sfânt, a se vedea CL. MORESCHINI, „Aspetti della pneumatologia in Gregorio Nazianzeno e Basilio", *Atti del Congresso internazionale su „Basilio di Cesarea: la sua età e il Basilianesimo in Sicilia"*, Mesina, 1983, p. 567–578.

[19] Vasile și Grigorie al Nyssei au scris și ei, fiecare, lucrări voluminoase *Contra lui Eunomie*.

atunci respingerea anomoianismului îi descumpănea. Se crede că anomoianismul făcea ravagii în mediile intelectuale din Constantinopol și Nicomidia.

Apolinarie și problema hristologică

A vorbi și a scrie împotriva arianismului sau adversarilor Duhului Sfânt era totuna cu a pune punct conflictelor din ajun. Probabil că Grigorie se socotea constrâns de numele pe care-l purta — Veghetorul — la o obligație cu totul specială de a fi lucid. Sigur e faptul că a fost unul dintre cei dintâi care s-a împotrivit învățăturii lui Apolinarie al Laodiceei. Acesta din urmă pregătea marea controversă care avea să se dezlănțuie în secolul V și să se încheie cu Sinoadele de la Efes (431) și Chalcedon (451). După problema trinitară, începe să fie pusă problema hristologică. Cum să explici prezența în persoana lui Iisus din Nazaret a unei ființe omenești și în același timp a Fiului lui Dumnezeu? Pornind de la antropologia lui Platon, Apolinarie era de părere că în Iisus existau, ca în oricare om, trei componente: trup, suflet și intelect. Pentru Apolinarie era suficient, pentru a rezolva problema, să se spună că în Iisus trupul și sufletul erau omenești, dar intelectul era constituit de Logosul sau Cuvântul lui Dumnezeu. Imediat după 381, cele trei *Scrisori teologice* vor respinge o teorie care făcea din Iisus un om incomplet. Astfel, Grigorie care refuzase să participe la sinoadele reunite la Constantinopol în 382 și 383 continua să vegheze din locul retragerii sale provinciale asupra actualității teologice.

Toate aceste detalii pot părea dificile și inactuale. Aș vrea astfel să subliniez ceea ce mi se pare esențial la teologul care a fost Grigorie.

Un teolog este un om care reflectează și care „caută să înțeleagă", potrivit celebrei definiții pe care o datorăm lui Anselm din Conterbury[20]. Această reflexie se exercită asupra unui ansamblu de date bine precizate: mulțimea textelor biblice. Pentru teolog, Dumnezeu a vorbit oamenilor prin intermediul Bibliei: e important așadar să fim atenți și la cel mai mic detaliu al textului biblic. Trebuie să avem prezent în minte întregul acestor texte, să le comparăm și să le apropiem unele de altele cum se face cu piesele unui *puzzle*. Un teolog e în primul rând un biblist. Dar aceasta nu este totul. El poartă aceste cuvinte în inima sa și meditează la ele neîncetat. Un

[20] *Fides quaerens intellectum.*

teolog este un om de rugăciune care-I cere lui Dumnezeu să-i dea înțelegerea Cuvântului Său. Mai există și un al treilea element al activității teologului: raționamentul care compară, clasează, triază, asociază, distinge și argumentează. Aici teologul este tributar nu Cuvântului lui Dumnezeu, ci culturii oamenilor. Logica lui Aristotel este instrumentul său preferat. Cu alte cuvinte, teologul parcurge întreaga Scriptură culegând și cel mai mic cuvânt ce poate fi încorporat în dosarul pe care-l construiește. Prin urmare, el caută să interpreteze aceste texte folosind metodele de raționament și conceptele puse la punct de filozofi. În Grigorie, teologul este un biblist desăvârșit dublat de un logician nemilos, dar și de un om de rugăciune care ascultă neîncetat ce îi spune Dumnezeu în adâncul inimii.

„Imn lui Dumnezeu"

Împrejurările istorice l-au determinat pe Grigorie să abordeze problema lui Dumnezeu prin intermediul controverselor trinitare. Pentru el, Dumnezeu se situează mult dincolo de orice sistem de noțiuni: este vorba de o ființă tainică ce nu se lasă abordată decât prin mijlocirea a nenumărate precauții, o ființă de o strălucire negrăită care descumpănește și în același timp liniștește. Aș vrea să citez în această privință un foarte scurt poem intitulat *Imn lui Dumnezeu*[21]. Acesta e deopotrivă celebru și discutat. Autenticitatea lui a fost pusă la îndoială recent și în Germania[22] în numele unor argumente care mi se par contestabile. Cel avansat de cele mai multe ori spune că în rândurile acestui poem domnește o filozofie neoplatonică care stă rău unui Părinte al Bisericii precum Grigorie. Acestui argument îi răspund că întreaga operă a lui Grigorie e marcată de această filozofie și într-un mod încă și mai radical decât aici. La urma urmelor, toți Părinții greci au fost marcați de curentul filozofic care pleacă de la Platon. Mai serios ar fi argumentul care se întemeiază pe absența oricărei note trinitare la un autor care se referă în mod constant la Treime; el ar fi valabil dacă n-ar exista și multe pasaje în care Grigorie vorbește de Dumnezeu fără a-I asocia noțiunea de Treime. Speculația teologică nu era la locul ei într-un text cu caracter liric.

[21] *Poemul* I, I, 29.

[22] Cf. M. SICHERL, „Ein neuplatonischer Hymnus unter den Gedichten Gregors von Nazianz", *GONIMOS. Neoplatonic and Bizantyne Studies Presented to Leendert G. Westerink at 75*, Buffalo-New York, 1988, p. 61–83.

În schimb, n-a fost înțeles faptul că acest poem ascunde o aluzie hristologică suficientă pentru a interzice atribuirea sa unui filozof neoplatonic târziu. În versul 9, adresându-se lui Dumnezeu, autorul declară: „Ție, tot cel ce înțelege ce unești întru Tine îți înalță un imn fără glas". Expresia „ce unești întru tine" traduce aici grecescul *synthema son*, altfel spus „compusul pe care-l formezi". Acest cuvânt grec n-apare nicăieri altundeva în toată literatura greacă cu o semnificație compatibilă cu a textului de față[23], dar aparține unei familii care ne îngăduie să-i degajăm semnificația. Literal, el desemnează în general îmbinarea a două realități în modul cel mai concret. Ceea ce a lăsat să se creadă că autorul ar fi înțeles să desemneze prin acest cuvânt creația, fapt care ridică însă o problemă: aceea că ar face atunci din Dumnezeu nu un Creator *ex nihilo*, ci un simplu organizator. În fapt, cuvântul *synthema* desemnează aici unirea în Persoana lui Hristos a două naturi, divină și umană, așa cum demonstrează mai multe apariții ale unor cuvinte din aceeași familie la Grigorie însuși, la Vasile și la Grigorie al Nyssei[24]. Prin urmare, este vorba de o formulă antiapolinaristă, în linia gândirii lui Grigorie. Aș mai adăuga doar că există în acest poem mai multe cuvinte rare, pe care le regăsim peste tot în opera sa poetică[25], fără a mai vorbi de unii termeni foarte comuni, cunoscuți ca fiind preferați de el[26]. În sfârșit, dacă e adevărat că manuscrisele care conțin acest poem sunt rare și târzii, totuși, aceleași manuscrise ne dau lecțiuni bune în privința multor pasaje din *Poemul* II, I, 11.

Dar să trecem mai departe și să citim acest scurt poem (II, I, 29) care n-are mai mult de șaisprezece versuri.

„Dincolo de toate — este îngăduit oare să Te cântăm altceva?,
Cum Te va prăznui cuvântul, când nici un cuvânt nu Te exprimă?
Cum Te va cuprinde mintea, când nici o minte nu Te poate cuprinde?
Tu, Cel Singur inexprimabil, fiindcă tot ceea ce este exprimat iese din Tine,
Tu, Cel Singur de necunoscut, fiindcă tot ceea ce poate fi conceput iese din Tine?

[23] E ceea ce demonstrează confruntarea cu *Thesaurus linguae graecae*.

[24] Cf. mai ales *Cuvântările* 29, 18, 1, 23–24; 19, 1, 1–2; *Poemul* I, I, 10, v. 37–42. Acest ultim poem este îndreptat în mod explicit împotriva apolinarismului.

[25] Cuvinte precum *melpein*, *hymnein*, *rheton* sau *aphrastos*, apar, între altele, în mai multe zeci de locuri în opera poetică a lui Grigorie.

[26] E cazul lui *athrein* și îndeosebi *pothos* (dorință).

Pe Tine Te proclamă toate ființele, cele cuvântătoare şi cele lipsite de cuvânt,
Pe Tine Te cinstesc toate ființele, cele gânditoare şi cele lipsite de gândire.
Spre Tine tinde dorința tuturor, spre Tine gestația universală.
Ție îți înalță rugăciune tot ceea ce există, Ție, îți înalță un imn fără glas toți cei care înțeleg ce uneşti în Tine.
Pentru Tine şi numai pentru Tine subzistă toate, către Tine se avântă ca o singură ființă toate.
Tu eşti sfârşitul tuturor ființelor, eşti unic, eşti totul şi nimeni.
Nu eşti Unul şi nu eşti Totul. Tu, Care ai toate numele, cum Te voi numi
pe Tine, Cel Singur cu neputință de numit? Vălurile care sunt mai presus de nori,
care minte cerească le va pătrunde? Fie-ți milă,
Dincolo de toate — e îngăduit oare să Te cântăm altceva?"

14

Un poet creştin

Dacă cuvântările şi tratatele Sfântului Grigorie din Nazianz şi îndeosebi opera sa teologică i-au asigurat o notorietate imediată şi durabilă atât în Răsărit cât şi în Occidentul latin, acesta din urmă a fost mai puțin familiarizat cu opera sa poetică considerabilă, a cărei difuzare pare să fi fost limitată la teritoriul Imperiului bizantin. Acest lucru se datorează probabil regresului cunoaşterii limbii greceşti în Occident şi dificultății vocabularului poetic grec, atât de diferit de cel al prozei[1]. Singura ediție completă rămâne şi aici cea pregătită de benedictinii francezi în secolul XVIII. Reimprimat în secolul trecut de către J.-P. Migne[2], acest text este însoțit de o traducere latină. Câteva poeme rare au făcut în ultimii ani obiectul unei ediții critice însoțite de o traducere şi un comentariu în limba germană[3]. Examinarea şi clasificarea sistematică a manuscriselor sunt în curs în Germania, aşa încât în Franța putem spera să vedem începută în câțiva ani publicarea unei ediții bilingve[4].

Opere autentice şi opere cu autenticitate discutabilă

Această operă poetică are o amploare considerabilă, pentru că ea cuprinde în jur de 20.000 de versuri. Trebuie să utilizăm adverbul „în jur de" pentru că autenticitatea mai multor poeme[5] este

[1] E semnificativ faptul că mai multe dintre manuscrisele poemelor vor fi însoțite, pentru a facilita înțelegerea, de o parafrază în proză.

[2] Poemele se află editate în volumele 37 şi 38 din *Patrologia graeca*.

[3] Cf. în această privință bibliografia de la sfârşitul acestui volum.

[4] Ediție pregătită de J. BERNARDI şi A. TUILIER.

[5] Cf. F. LEFHERZ, *Studien zu Gregor von Nazianz*, Bonn, 1958, p. 79–85; H.M. WERHAHN (*Dubia und Spuria unter den Gedichten Gregors von Nazianz* [Studia Patristica 7, *TU* 92], 1966, p. 337–348) consideră neautentic un ansamblu de 17 *Poeme* (I, I, 29; I, I, 31–35, 37–38; I, II, 3, 18–21, 23, 32 şi 39–40, ca şi II, I, 99).

Despre viața sa
II, I, 11[24]

Intenția cuvântului meu e aceea de a istorisi calea relelor sau reușitelor mele, fiindcă unii ar putea vorbi despre unele, alții despre altele, după cum le este, socot, înclinarea lor. Căci voința nu e un criteriu sigur. Dar metrul poetic e un leac al durerii, deopotrivă o educație și o dulceață pentru tineri, un îndemn desfătător. Dar cuvântul meu este adresat vouă, celor care o vreme ați fost ai mei, dar acum sunteți ai altuia, câți aveți același gând cu mine sau câți aveți un gând fals, căci toți îmi sunteți dragi mie, celui ce viețuiesc în tăcere. Bărbați, care sunteți ochiul slăvit al lumii, care locuiți, cum văd, o a doua lume, îmbrăcați fiind cu podoaba pământului și a mării, nouă Romă, scaun al altor oameni nobili, cetate a lui Constantin și stâlp al imperiului, ascultați, bărbați, un bărbat care nu minte

[24] *Peri ton heautou bion* (*De vita sua*); *PG* 37, 1029–1166. Ed. critică comentată a lui Christoph Jungck: GREGOR VON NAZIANZ, *De vita sua*, Heidelberg, 1974, mi-a fost procurată prin amabilitatea dlui Ioan Moga, căruia îi mulțumesc și pe această cale. Acest mare poem autobiografic și apologetic în același timp — unica autobiografie din literatura antică — a fost scris de Grigorie după retragerea sa definitivă al Arianz în etape succesive după 381 și până în 389. Cele 1949 de versuri se grupează după următorul plan:

1–50 — Prolog
51–551 — I. Epoca dinainte de chemarea la Constantinopol
  51–100: origine și copilărie
  101–110: tranziție
  111–210: călătoria la Atena, furtuna
  211–236: studiile la Atena
  237–276: întoarcerea acasă
  277–336: căutarea unei vieți potrivite
  337–385: preoția și greutățile succesive
  386–485: episcop al Sasimei
  486–525: fugă și reîntoarcere
  526–551: scurtă activitate la Nazianz; retragerea la Seleucia
552–1918 — II. Activitatea la Constantinopol
  552–561: tranziție
  562–606: al doilea prolog: situația în capitală
  607–651: agitația apolinaristă
  652–727: depășirea primelor obstacole
  728–1112: intrigile lui Maxim cinicul
  1113–1272: succes în lupta pentru Ortodoxie
  1273–1395: instalarea la biserica Sfinții Apostoli
  1396–1505: activitatea după biruința Ortodoxiei
  1506–1918: Sinodul de la Constantinopol
    1506–1545: deschidere; Grigorie arhiepiscop al Constantinopolului
    1546–1702: disputele legate de succesiunea lui Meletie al Antiohiei
    1703–1796: retragerea lui Grigorie din Sinod
    1797–1918: demisia
1919–1949 — Epilog

niciodată și a suferit multe în multe întorsături ale lucrurilor, din care îi vine și cunoașterea sporită!

Toate sfârșesc; chiar și cele bune și frumoase cu timpul sfârșesc. Nimic sau puțin rămâne, ca atunci când pământul e spălat de revărsarea unei ploi puternice și tot ceea ce rămâne în urmă e pietrișul. Nu e un lucru mare dacă spun lucrurile ce se întâmplă cu cei mulți care nici odinioară nu erau în cinul celor buni, umblând ca niște oi cu capul plecat în jos. Noi suntem acel torent cumplit și repede; ordinea noastră e destrămată, o spun plângând cu jale, noi câți ședem nu frumos pe scaune înalte, prezidând [ca episcopi] poporul, învățători ai binelui, cărora ne-a fost hărăzit să hrănim sufletele cu hrană dumnezeiască, flămânzim noi înșine. Medici ai patimilor, suntem cadavre fermentând de boli nenumărate, călăuze pe căi abrupte, pe care nici n-am călăuzit pe cineva nici n-am umblat încă. A nu urma lor este structura cea mai concisă a mântuirii și învățătura cea mai iscusită în a atinge ținta; fiindcă altarul e acuzarea purtării lor, grilajul lui despărțind nu viețile, ci trufiile lor.

Ce anume m-a făcut să dau cuvântului aceste lucruri — căci nu-mi place să țin multe rapsodii în zadar —, să asculte toți, și cei de acum și cei ce vor veni mai pe urmă. Dar e nevoie să-mi povestesc peripețiile puțin mai dinainte, chiar dacă ar trebui să lungesc cuvântul, ca să n-aibă putere împotriva noastră cuvintele minciunii. Căci celor răi le place să atribuie cauzele relelor pe care le fac ei înșiși celor ce le suportă, ca să le facă și mai mult rău cu minciunile lor, iar ei să scape de învinuiri. Acesta să fie dar prologul cuvântului meu.

Am avut un părinte foarte frumos și bun, bătrân, simplu la purtare, cu viață așezată, un adevărat patriarh, al doilea Avraam, fiind, nu părând, un om excelent, dar nu în felul de acum; fusese mai înainte prietenul rătăcirii[25], dar mai apoi s-a făcut prietenul lui Hristos, după care a ajuns păstor și tăria păstorilor.

Iar mama, ca să fiu scurt, soață pe potrivă a unui asemenea bărbat și de aceeași greutate morală, încă dinainte foarte evlavioasă din părinți evlavioși, femeie la trup, dar mai mult decât un bărbat prin purtare; amândoi erau pe buzele tuturor prin viața lor deopotrivă. Ce anume este evident prin aceasta? Cum îmi voi demonstra cuvântul? Pe ea, de care am vorbit, o voi chema martoră, pe cea care m-a născut, gură a adevărului, obișnuită mai degrabă să ascundă ceva din cele evidente decât să facă publice cele ascunse de

[25] Aluzie la faptul că multă vreme Grigorie cel Bătrân a ținut de erezia ipsistarienilor.

dragul slavei; căci o conducea frica, un mare învățător. Dorind ea să vadă în casă un prunc de parte bărbătească[26], lucru drag multora, s-a adresat lui Dumnezeu şi L-a rugat să-i împlinească dorința [cf. *1 Rg* 1, 10–11]. Iar pentru că avea o fire năvalnică, îl face dar pe cel pe care cerea să-l primească dând din râvnă darul însuşi. Prin urmare, nu păcătuieşte prin rugăciunea ei dragă, ci în chip de preludiu propice îi vine o vedenie care purta în ea umbra celor cerute, căci i se arată limpede chipul şi numele meu; iar harul nopții s-a făcut faptă. Căci m-am născut lor eu. Iar dacă sunt demn de această rugăciune, acesta e darul lui Dumnezeu Care l-a dat, dar dacă sunt detestabil, atunci e păcatul meu. Deci aşa am venit în această viață, amestecat cu lutul — vai mie, nenorocitul! — şi în compunerea de care suntem stăpâniți sau pe care cu anevoie o stăpânim; am primit totuşi această naştere ca pe o arvună a oricărui lucru foarte bun, căci nu este îngăduit să fim nerecunoscători. Dar de cum am venit, îndată am ajuns şi străin cu înstrăinarea cea bună; căci am fost înfățişat lui Dumnezeu ca un miel sau un viței drag, jertfă nobilă şi cinstită cu rațiune, pentru că-mi este greu să spun ca un nou Samuel [*1 Rg* 1, 28], afară numai dacă m-aş uita la dorința celor ce m-au dăruit.

Crescut din faşă în toate cele bune — căci avem de-acasă cele mai bune modele — aveam deja sfiala bătrânești şi, puțin câte puțin, mi se strângea ca un nor din nor râvna de cele mai bune. Înaintam având drept tovarăşă de alergare rațiunea, mă bucuram de cărțile care pledau pentru Dumnezeu şi-i frecventam pe bărbații cu purtarea cea mai bună.

Acestea sunt deci astfel. Pentru celelalte însă nu ştiu ce cărare să croiesc cuvântului. Să ascund oare lucrurile minunate spre care m-a împins Dumnezeu luând drept cel mai bun început râvna mea — căci aşa ştie El să ne tragă spre mântuire —, sau să mă pun în mijloc grăindu-le cu înflăcărare? Primul lucru înseamnă nerecunoştință, al doilea nu e în afară de înfumurare. Mai bine este a tăcea — căci îmi e de ajuns că le ştiu eu —, ca nu cumva cele de acum ale mele, şi care sunt mult lipsite de râvna de odinioară, să nu pară că sunt în luptă cu cuvântul acesta. Voi face deci cunoscut celor mulți ce este necesar.

Fiind încă imberb, mă poseda o dragoste fierbinte de literatură. Căci căutam să vin în ajutor literaturii neautentice cu o literatură adevărată, ca să nu se înalțe cei ce nu învață nimic altceva decât

[26] Grigorie cel Bătrân şi Nonna aveau deja o fiică: pe Gorgonia.

limbuția deşartă şi goală ce stă în zgomote făcute din gât, şi să n-am nevoie de sofisme împletite. Nu mi-a venit nicicând în minte să pun ceva înaintea educației mele [creştine]. Dar ceea ce păteşte veşnic înflăcărarea tinerilor smucită uşor de porniri dezordonate ca un mânz plin de înfocare ce se avântă pe drumuri, acestea am pătit şi eu.

Căci cu totul în afara timpului prielnic, când marea nu mai era blândă — cunoscătorii spun că o anume coadă a [constelației] Taurului[27] nu e lipsită de primejdii, şi că a pleca atunci cu corabia pe mare e un lucru cutezător, nu înțelept —, lăsând eu atunci Alexandria — căci şi de acolo îmi strânsesem o parte din educația literară —, străbăteam marea drept spre Elada. Trecând pe lângă coastele Ciprului, o dezlănțuire năprasnică de vânturi a izbit nava şi toate: pământ, mare, eter, cerul întunecat, erau o noapte adâncă; tunetele fulgerelor răsunau cu zguduiri; lemnăria trosnea când pânzele erau umflate de vânt, catargul se clătina iar cârma nu mai avea nici o putere, căci mânerele ei erau smulse cu forța din mâini; cala se umplea de apa ce se ridica mai înaltă ca un zid. Se înălțau strigăte amestecate şi pline de tânguire ale marinarilor, vâslaşilor şi comandanților lor, domnilor şi pasagerilor care strigau cu un glas pe Hristos, între care erau şi câțiva care nu-L cunoscuseră mai înainte pe Dumnezeu; căci frica e o învățătură foarte oportună. Dar răul cel mai cumplit între toate era că nava rămăsese fără apă [de băut], căci îndată ce nava începuse să se clatine, butoaiele s-au spart şi şi-au vărsat în adânc dulcea lor comoară. Foamea, furtuna şi vânturile se întreceau să ne omoare. Dar Dumnezeu a găsit o dezlegare grabnică a acestei situații. Căci nişte negustori din Fenicia, apărând pe neaşteptate, măcar că erau înfricoşați şi ei, aflând din rugămințile noastre puterea primejdiei, şi evitând ciocnirile sprijinindu-se de prăjini şi de mâini — căci erau puternici — ne-au salvat din valuri deja morți ca pe nişte peşti scoşi din mare sau ca un opaiț care moare nefiind alimentat. Marea însă a continuat să fie sălbatică mugind încă multe zile împotriva noastră, fără ca noi cei care pluteam să ştim unde ne duc multele ei răsuciri, nici să vedem vreo mântuire de la Dumnezeu. Şi deşi toți se temeau de moartea comună, eu eram în ascuns cel mai înfricoşat dintre ei; căci eram înstrăinat prin apele omorâtoare de străini [ale mării] de apele curățitoare [ale Botezului] prin care ne îndumnezeim. Aceasta era durerea mea, acesta era necazul meu. De aceea, întinzându-mi mâinile,

[27] Luna noiembrie, periculoasă pentru navigație prin furtunile ei. Călătoria a avut loc în anul 350.

scoteam strigăte care întreceau vuietul tare al valurilor, rupându-mi haina şi zăcând aplecat în faţă nenorocit. Iar lucru care nu e poate credibil, dar e cu totul nemincinos, lăsându-şi necazul lor, toţi îşi uneau cu mine strigătele de rugăciune, plutind evlavioşi în relele comune şi sufereau astfel împreună cu pătimirile mele.

Şi Tu, Hristoase al meu, ai fost atunci Mântuitor mare, Tu Care şi acum mă eliberezi din valurile vieţii[28]! Căci atunci când nu-mi mai rămânea nici o speranţă bună, nici insulă, nici uscat, nici vârf de munţi, nici foc de semnalizare, nici stele călăuze pentru navigatori, nici ceva mic, nici ceva mare din cele văzute, ce să mai plănuiesc? Ce ieşire să aflu din greutăţile mele? Disperând de toate cele de jos privesc spre Tine: viaţa, răsuflarea, lumina, tăria, mântuirea mea, care înfricoşezi şi loveşti, surâzi blând şi vindeci, împletind pururea în cele contrare şi cele de folos. Îmi aduceam aminte de toate minunile Tale dinainte, prin care cunoaştem mâna Ta cea puternică, când marea s-a despicat şi Israel a trecut prin mijlocul ei [*Iş* 14, 21 *sq.*], duşmanii au fost învinşi de înălţarea mâinilor [*Iş* 17, 10 *sq.*], egiptenii au fost loviţi de plăgi, împreună cu conducătorii provinciilor lor, creatura a fost robită, zidurile s-au prăbuşit la glasul trâmbiţelor şi la înconjurul poporului [*Ios* 6, 20], şi, adăugând la cele strigate odinioară, spuneam: „Al Tău am fost înainte şi sunt şi acum. Mă vei primi de două ori, avuţie scumpă Ţie, dar al pământului şi al mării, închinat Ţie atât de făgăduinţa mamei, cât şi de frica mea nemăsurată. Pentru Tine voi trăi, de voi scăpa de acest îndoit pericol[29]. Dacă mă laşi, vei pierde un adorator. Iată-mă acum ucenic al Tău în furtună. Alungă-mi somnul sau apropie-Te şi opreşte-mi frica!" Acestea le-am spus şi răzmeriţa valurilor a încetat, marea s-a domolit şi nava plutea uşor. Şi acesta a fost un rezultat al făgăduinţei mele; căci întreg echipajul şi pasagerii au plecat crezând în Hristos primind de la Dumnezeu o îndoită mântuire[30]. Şi depăşind Rodosul, navigând cu vânt favorabil, am ajuns în portul Egina; căci nava era egineză.

După care a venit Atena şi studiile. Alţii să spună aici, şi întâi de toate cei ce cunosc adevărul, cum petreceam în frica lui Dumnezeu; şi cum, fiind în floarea tinereţii şi în năvala îndrăznelii, în vreme ce alţii erau ca înţepaţi de tăun cu tovărăşiile lor, noi duceam astfel o viaţă liniştită — ca un izvor de ape dulci în ape

[28] Aluzie la eliberarea lui Grigorie din agitaţiile şi intrigile care au însoţit episcopatul său în Constantinopol între 379–381.

[29] De pierderea vieţii în furtună şi de moartea nebotezat.

[30] A trupului şi a sufletului.

amare, cum se crede[31] —, nelăsându-ne târâţi de cei ce duceau spre vătămare, ci trăgându-ne noi înşine prietenii spre cele mai bune. Căci şi în aceasta mi-a făcut bine Dumnezeu, căci m-a unit cu un bărbat prea înţelept, unic prin viaţă şi mai presus de toţi prin cuvânt. Cine e acesta? Dar îl cunoaşteţi foarte bine: era Vasile, marele folos al vieţii de acum. Cu acesta aveam în comun studiul, acoperişul şi gândurile. Iar dacă trebuie să mă laud, eram o pereche nu neînsemnată în Elada, căci toate le aveam comune şi un singur suflet lega două trupuri distincte. Ceea ce ne unea îndeosebi era aceasta: Dumnezeu şi dorul de cele mai bune. Căci de când am ajuns la atâta încredere încât să ne spunem şi adâncurile inimii, eram legaţi unul de altul de un dor şi mai mare; întrucât comunitatea în intenţii era garanţia creşterii în comun. Ce ne mai lipsea? Patria şi modelele de viaţă. Căci petrecusem deja mult timp în studii; aveam deja aproape treizeci de ani. Şi atunci am cunoscut ce dor şi ce părere aveau despre noi colegii noştri. Sosise vremea plecării şi era multă durere. Era nevoie de îmbrăţişări şi de triste cuvinte de adio şi de aprindere a amintiri. De-abia i-am cedat însă [lui Vasile] cu de-a sila, pentru că spunea multe motive pentru plecare. Chiar şi acum mă năpădesc lacrimile când îmi aduc aminte de tulburarea de atunci. Toţi: străini, obişnuiţi, congeneri, învăţători, mă înconjurau cu multă grabă, cu jurăminte şi vorbe îndurerate, amestecând în ele şi o anume violenţă — căci iubirea îi făcea să îndrăznească şi aceasta — şi mă ţineau strâns zicând că, orice s-ar întâmpla, nu-mi vor da drumul să plec — căci nu se cade ca Atena să piardă asemenea lucruri de preţ ca noi — atribuindu-mi prin vot întâietate în elocvenţă; până că aproape m-au înduplecat — căci trebuia să fi un om stejar să rezişti atâtor lamentaţii şi discursuri —, dar nu desăvârşit; căci mă atrăgea patria care prin credinţă era aproape întâia sub soare şi în care se puteau vedea filozofarea lucrurilor frumoase[32] şi nişte părinţi osteniţi de bătrâneţe şi de timp.

Deci, după ce am rămas puţin timp în Atena, am plecat ceva mai târziu de aici în ascuns. Am venit acasă, mi-am arătat elocinţa, am împlinit dorinţa celor ce-mi cereau aceasta ca pe o datorie. Căci cuvântul meu nu era făcut din bătăi din palme şi aplauze, nici din linguşeli şi inflexiuni, de care se bucură sofiştii într-o mulţime de tineri. Ci mai întâi mi-am propus să duc o viaţă filozofică, să închin lui Dumnezeu între celelalte şi ostenelile elocinţei, ca aceia care

[31] Aluzie la mitul antic al lui Alfeu şi Aretusa.

[32] *Philosophein ton kalon;* asceza şi contemplaţia creştină.

şi-au lăsat câmpurile oilor sau şi-au strâns aurul în adâncurile mării. Şi, cum spuneam mai înainte, m-am prins în dans cu prietenii. Acestea erau ca nişte exerciţii pentru întreceri sau ca nişte rituri preliminarii înaintea unor misterii mai mari.

Aveam însă nevoie de sfaturi bărbăteşti. Şi atunci am şezut în tribunalul prietenilor, îndemnători ai gândurilor mele autentice. Un vârtej cumplit domnea în cugetul meu pe când căutam ce e mai bun în cele mai bune. Să arunc în adâncuri cele ale trupului hotărâsem de mult şi îmi plăcea mult. Dar când priveam căile dumnezeieşti nu-mi era uşor să o găsesc pe cea mai bună. Căci altul e binele sau răul pentru alţii, cum se arată peste tot când e vorba de acţiunile ce trebuie făcute. Acest lucru mi se părea a fi asemenea cuiva care se gândeşte să facă o călătorie; scăpasem de navigare şi de chinurile mării, dar eram pe urmele căii cele mai uşor de parcurs. Aveam în minte pe [Ilie] Tesviteanul şi marele Carmel [*3 Rg* 18], sau hrana lui străină, averea Înainte-mergătorului: pustia [*Mt* 3, 1], şi viaţa simplă a fiilor lui Ionadav [*Ir* 35, 6–8]. Dar iarăşi mă stăpânea dorul cărţilor dumnezeieşti şi lumina Duhului întru contemplarea Cuvântului — lucru care nu e al pustiei nici al liniştirii —; până ce înclinând adeseori de ambele părţi, în cele din urmă petrec în acest mod în dorurile mele şi rătăcirea minţii s-a oprit oarecum. Căci văzându-i pe cei pe care-i delectează viaţa activă că sunt utili celor în mijlocul cărora trăiesc, dar lor înşişi sunt inutili şi răscoliţi de rele care învolburează obiceiul lin; iar pe cei ce sunt în afara acestora fiind oarecum mai stabili şi privind spre Dumnezeu cu minte liniştită, dar utili numai lor înşişi cu o afecţiune strâmtă şi trăind o viaţă neobişnuită şi aspră, am ajuns la o viaţă de mijloc între pustnici şi căsătoriţi, luând de la unii reflecţia, iar de la alţii utilitatea. La care se adaugă mai mult recunoştinţa faţă de cei scumpi, adică faţă de părinţi, cărora le sunt dator. Am purtat de grijă şi am sprijinit cu toată puterea bătrâneţea lor — căci e lucru foarte evlavios a acorda prima cinstire după Dumnezeu părinţilor, de la care vine şi cunoaşterea lui Dumnezeu —, i-am dus de mână ca să-mi asigur o bătrâneţe primită, veselind o bătrâneţe; căci secerăm ceea ce semănăm. Acest lucru făcea parte din educaţia mea de filozof: nu aparenţa de a suferi viaţa dintâi, ci faptul de a fi, mai degrabă decât a părea, prieten lui Dumnezeu. Deci mi se părea că trebuie să am afecţiune şi faţă de cei activi cărora li s-a hărăzit de la Dumnezeu cinstea de a conduce popoarele în celebrările dumnezeieşti, dar mai mare îmi era dorul de cele monahale, deşi în aparenţă eram împreună cu mulţi; căci mănăstirea stă în modurile de comportare, nu în trupuri.

Altarul era venerabil pentru mine, dar stăteam departe de el cum stă lumina soarelui de ochii bolnavi. În multele întorsături ale vieţii mele aş fi sperat totul mai degrabă decât să-l primesc pe acesta. Pe scurt, să nu spui nici un lucru mare, cât eşti om. Invidia doboară pururea înălţările. Nu trebuie să iei pentru aceasta drept exemplu nimic din afară, ci uită-te la mine. Căci celui ce cugetă aşa i se întâmplă o agitaţie cumplită.

Căci tatăl meu, deşi ştia foarte exact opinia mea, mişcat nu ştiu de ce anume, poate de afecţiunea paternă — căci afecţiunea unită cu autoritatea e un lucru formidabil —, ca să mă lege cu lanţurile Duhului şi să mă cinstească cu ce e mai bun, mă împingea cu de-a sila spre treapta a doua a scaunului său episcopal[33]. Deci atât de mult m-a făcut să sufăr această tiranie — căci nu pot să o numesc altfel, să mă ierte Duhul dumnezeiesc, dar aşa stau lucrurile —, încât lăsând grămadă prieteni, părinţi, patrie, neam, ca boii muşcaţi de tăun am fugit în Pont punându-mi drept leac pe rană pe dumnezeiescul meu prieten. Căci acolo se nevoia împreună cu Dumnezeu învăluit de un nor ca un înţelept din vechime[34], Vasile acesta, care acum e între îngeri[35]. Cu aceasta mi-am muiat întristarea cugetului. Dar pentru că bunul părinte, istovit de bătrâneţe şi de dor, îşi ruga mult copilul să-i dea cinstirea ultimelor sale suflări, iar timpul îmi muiase necazul — cum nu trebuia —, iarăşi am alergat în prăpastie[36] temându-mă ca suspinul părintesc să nu prefacă afecţiunea pentru mine în blestem; fiindcă aşa este simplitatea înfuriată.

Dar, după un scurt interval de timp, a venit iarăşi o furtună cum nu se poate spune mai sălbatică. Şi nu e nimic rău a face cunoscute prietenilor toate. Fratele meu deţinea o funcţie publică — fratele meu!, o, răule, cât eşti de puternic! —; aceasta era vistieria publică. Iar în mijlocul exerciţiului funcţiei moare şi o mulţime de câini se ridică asupra banilor şi celor lăsate în urmă de cel mort. Servitori, străini, prieteni au jefuit toate. Căci cine nu taie stejarul atunci când cade? În ce mă priveşte, n-aş fi avut nicicând nevoie de vicisitudinile afacerilor; căci sunt o pasăre care zboară uşor. Era necesar însă să suport împreună cu bunul meu tată toate, şi cele utile şi cele contrare, făcându-mă părtaş al afacerilor, nu al banilor. Dar aşa cum cei ce n-au umblat mai întâi pe teren ferm, o dată ce alunecă,

[33] Grigorie cel Bătrân voia să-l facă pe fiul său episcop auxiliar.

[34] Moise pe Sinai.

[35] Vasile cel Mare murise pe 1 ianuarie 379 în vârstă de 49 de ani. Grigorie din Nazianz îi va rosti doi ani mai târziu un faimos cuvânt funebru.

[36] Aşa descrie Grigorie întoarcerea acasă la Nazianz.

cad în adâncul prăpastiei, fără a mai fi stăpâni pe ei, aşa şi cu mine, după ce am gustat răul, mi s-a ridicat un lucru cumplit după altul. Odată — trec sub tăcere cele petrecute între timp[37], ca să nu pară că rostesc un cuvânt de hulă împotriva bărbatului pe care acum am încetat a-l elogia — a venit la noi Vasile — vai mie, ce cuvinte!, dar le voi spune totuşi —; acesta era pentru mine un alt părinte, mult mai sever; pe acela [Grigorie cel Bătrân] trebuia să-l suport chiar dacă mă tiraniza, pe acesta [Vasile] însă nu era necesar să-l suport de dragul unei prietenii care aducea vătămare, nu eliberare de rele. Nu ştiu dacă trebuie să-mi fac reproşuri mai degrabă mie însumi din pricina păcatelor cele multe care mă înspăimântau de multe ori, sau pe tine, cel mai bun între bărbaţi, din pricina înălţimii pe care ţi-a dat-o scaunul? În celelalte, în studiile din tinereţe, poate nu te-ai socotit superior, şi cu siguranţă odinioară chiar nu te-ai socotit; iar dacă te-ai fi socotit, probabil că un judecător imparţial dintre cei ce ne cunosc pe amândoi te-ar fi reţinut. Ce ai păţit deci? Cum m-ai putut abandona atât de mult încât să piară din viaţă o lege a prieteniei care-i cinsteşte astfel pe prieteni? Ieri eram lei; astăzi eu sunt o maimuţă, iar pentru tine e puţin lucru să fi şi un leu. Dacă — voi spune acum un cuvânt înalt — aşa i-ai privit pe toţi prietenii, nu trebuia să mă fi privit aşa şi pe mine, pe care, înainte de a avea toate sub tine însuţi, umblând dincolo de nori, mă socoteai înaintea tuturor prietenilor. De ce fierbi, suflete? Ţine cu putere în frâu buiestrul! Dar să întoarcem cuvântul iarăşi înapoi la borna de plecare. Deşi în celelalte era cu totul în afara minciunii, acela [Vasile] era pentru mine un mincinos, pentru că mă auzise adeseori spunând că acum voi suporta toate, chiar dacă mi s-ar întâmpla lucruri încă şi mai rele, dar când părinţii mei vor lăsa viaţa aceasta, şi eu voi lăsa toate lucrurile ca să câştig ceva din viaţa fără familie, făcându-mă uşor cetăţean al oricărui loc [de pe lume]; deşi auzise acestea şi-mi lăuda cuvântul, totuşi el mă silea să urc pe scaunul unei episcopii, şi însuşi tatăl meu mi-a jucat a doua oară această festă[38]. Să nu te tulburi încă, până ce n-ai aflat totul. Dacă neprietenii mei s-ar fi gândit şi mai mult timp cum să mă necinstească n-ar fi găsit, socot, alt mod decât cel de acum. Doreşti să-l asculţi? Nu ţi-l vor spune oare toţi cărora lucrul nu li s-a părut a fi din cele drepte? Cum m-am purtat eu însumi cu prietenul meu ştie

[37] Aluzie la alegerea în 370 a lui Vasile ca episcop al Cezareei. O vreme Grigorie şi-a imaginat că Vasile dorise acest scaun din ambiţie lumească (cf. *Scrisoarea* 48).

[38] De Crăciunul anului 361 Grigorie cel Bătrân îl hirotonise cu forţa pe Grigorie preot în Nazianz.

tot Pontul, ştie şi cetatea Cezareea şi toţi prietenii comuni. Căci ar fi meschin ca aceste lucruri să-mi facă reproşuri mie. Fiindcă acela care pătimeşte cele bune se cade să-şi aducă aminte de înseşi lucrurile bune pe care le-a pătimit, nicidecum de cel care i le-a făcut. Dar cum s-a purtat el cu mine să o arate convingător înseşi lucrurile.

Există o staţie la jumătatea şoselei ce traversează Capadocia, acolo unde aceasta se rupe în alte trei drumuri, fără apă, fără iarbă, nici măcar liberă, un cătun cumplit de respingător şi strâmt. Peste tot pulbere, zgomote şi case, târguri, suspine, perceptori, instrumente de tortură şi lanţuri, iar poporul ei format doar din oameni străini şi rătăcitori. Aceasta e Biserica sasimenilor mei! Acestora m-a dat cel care cu cei cincizeci de horepiscopi ai săi se simţea strâmtorat — ce suflet bun! — şi aici şi-a făcut un nou scaun [episcopal] în cazul când altul i l-ar răpi pe al său cu forţa. Căci eu îi eram cel dintâi între prietenii cei mai belicoşi, pentru că fusesem viteaz odinioară şi rănile binecuvântate nu erau ceva cumplit pentru mine. Pe lângă celelalte inconveniente enumerate de mine era şi acela că scaunul nu se putea ocupa fără vărsare de sânge, pentru că el era în mijlocul câmpului de luptă între doi episcopi rivali[39] şi se dezlănţuise o încleştare cumplită, a cărei cauză era împărţirea patriei [provinciei natale] care organizase în ea două cetăţi metropole, mame de copii mici[40]. Sufletele erau pretextul, cauza reală era iubirea de stăpânire; căci ezit să spun că au fost bogăţiile şi impozitele care zdruncină în chip nenorocit lumea întreagă. Ce ar fi fost aşadar drept să fac eu, pentru Dumnezeu? Să fiu mulţumit? Să primesc atacurile relelor? Să mă las aruncat într-un lucru prematur? Să mă fi sufocat în noroi? Să nu-mi pot stabili acolo un loc în care să-mi duc bătrâneţea fiind scos mereu cu forţa din adăpost? Să nu am nici măcar pâine care să o rup cu cel străin, hărăzit eu, un sărac, să conduc un popor sărac? Şi aceasta fără să văd nici măcar un simplu lucru pe care să-l realizez, ci numai relele de care sunt pline oraşele. Să văd doar spini, fără să strâng trandafiri, şi culegând drept roade doar lucruri cumplite, goale de cele bune? Cere-mi alt curaj, pe care-l vrei, iar pe acesta propune-l celor mai înţelepţi decât mine! Atena a cunoscut acestea: şi ostenelile comune ale studiilor şi viaţa sub un acelaşi acoperiş şi la aceeaşi

[39] Vasile al Cezareei, episcop al Capadociei I, şi Antim al Tyanei, episcop al Capadociei II.

[40] În 371, împăratul arian Valens împărţise provincia Capadocia în două, pentru a reduce influenţa ortodoxă a lui Vasile al Cezareei. Gestul său de a-l face pe Grigorie episcop al Sasimei era un semn al voinţei de a apăra independenţa circumscripţiilor bisericeşti faţă de administraţia civilă.

masă, o singură minte, nu două, în amândoi — minunea Eladei! — şi gânduri de a arunca lumea cât mai departe de noi, iar noi să ducem o viaţă comună pentru Dumnezeu şi a ne dedica elocvenţa numai Logosului înţelept. Risipite sunt toate, aruncate la pământ, suflările vânturilor poartă vechile speranţe. Unde voi rătăci? Nu mă primiţi la voi, fiarelor sălbatice, căci pe cât mi se pare la voi fidelitatea e mai mare? Aşa stăteau lucrurile, ca să fiu scurt. Dar pentru că mi s-a încovoiat nu cugetul, ci gâtul, ce voi spune? De unde îţi voi putea înfăţişa durerea mea? Şi iarăşi pinteni pentru mine, iarăşi o fugă şi o alergare în munte ca să-mi fur o vieţuire dragă, desfătarea mea. Care-mi e câştigul? Fiindcă, după cum părea, nu era o fugă. Căci ştiind să îndur toate, nu ştiam un singur lucru: să suport mânia unui părinte. Deci mai întâi se luptă cu mine să mă stabilesc în Sasima tatăl meu. Dar cum a fost neputincios, iată cum a făcut a doua navigaţie: m-a rugat să nu rămân jos, ci să-i uşurez ostenelile ostenind împreună cu el — căci era îngreunat deja la trup —, şi întinzându-şi mâinile şi atingându-se de această barbă, s-a folosit de aceste cuvinte spuse către mine: „Un tată te roagă, pe tine, cel mai iubit dintre fii, un tată bătrân pe fiul tânăr, şi stăpânul pe sluga supusă lui atât prin fire, cât şi printr-o dublă lege[41]. Nu aur cer de la tine, nici pietre preţioase sau argint, nu ogoare şi pământuri, copile, nici cele ce ţin de desfătare. Îţi cer să stai aproape de Aaron şi de Samuel şi să te laşi aşezat slujitor preţios lui Dumnezeu. Cine te-a dăruit te are încă. Nu mă necinsti, copile, ca să dobândeşti mila de la singurul Tată. Bună e cererea mea, iar dacă nu e aşa, e măcar părintească. N-ai măsurat încă atâta viaţa, cât timp am petrecut eu la jertfe [ca episcop]. Fă-mi această favoare, fă-mi-o, sau altul să mă dea mormântului! Aceasta hotărăsc să fie pedeapsa neascultării. Dă aceste scurte zile celor ce-mi mai rămân. Iar cele de după aceasta să-ţi fie pe plac şi cum ţi-e voia!" După ce am auzit acestea şi sufletul mi s-a uşurat puţin de povară ca soarele de nori, ce s-a întâmplat? Cum s-au curmat suferinţele mele? Mă gândeam că nu e nici o pagubă să împlinesc dorinţa tatălui mergând până la a urca pe scaunul episcopal. „Acest lucru nu mă va ţine legat de el fără voia mea, îmi spuneam, dat fiind că nu e în vigoare nici o proclamare publică şi nici o făgăduinţă!" Aşa mă mâna frica care mă biruise.

Dar după ce născătorii mei au ieşit din această viaţă dobândind moştenirea spre care se grăbeau de mult, iar eu am rămas liber dar nu bine, nu m-am alipit deloc de biserica dată mie, nici măcar pentru a aduce o singură jertfă sau a mă ruga împreună cu poporul ori a-mi pune mâinile peste vreun cleric. Nu voi tăgădui că pentru scurt timp am avut grijă de biserica părintească ca un străin de un lucru străin; căci nu m-au lăsat unii oameni cucernici căzând în genunchi cu jurăminte şi înştiinţându-mă de moartea multor neiniţiaţi [nebotezaţi]. Acelaşi lucru spunându-l şi eu mereu episcopilor, le ceream în dar din adâncul inimii să pună cetăţii un episcop spunând adevărul că, pe de o parte, nu primisem încă nici o biserică prin proclamare publică, iar, pe de altă parte, că hotărâsem de mult să fug şi de prieteni şi de treburile publice. Dar cum nu i-am convins — unii vrând să mă ţină din prea mult dor, iar alţii poate din mărinimie — mai întâi am fugit la Seleucia în mănăstirea fecioarelor copilei de veşnică pomenire Tecla, spunându-mi: „Poate aşa, obosiţi de trecerea timpului, se vor convinge să o dea altuia". Şi am petrecut acolo nu puţin timp.

Dar întrucât, căzând iarăşi în relele mele n-am găsit nici unul din lucrurile bune pe care le credeam, multă era grămada lucrurilor de care fugeam, tonul cuvântului meu va fi aici intenţionat unul mai de sus. Cele ce le voi grăi le voi spune chiar dacă le ştiţi bine, pentru ca voi, nemaiavându-mă pe mine, să aveţi cuvântul acesta drept leac al mâhnirii voastre, reproş duşmanilor şi mărturie prietenilor de nedreptăţile pe care le-am suferit fără să fi făcut nici o nedreptate.

Aşadar, firea n-a dat doi sori, ci a dat două Rome, luminătoare ale întregii lumi, stăpânire veche şi nouă, pe atât de deosebite între ele, pe cât se deosebeşte soarele ce răsare de cel al înserării, unei frumuseţi opunându-i-se drept pereche o altă frumuseţe. În ce priveşte credinţa lor însă, una [Roma Veche] umblă bine de mult şi până acum adăpând tot Apusul cu cuvântul mântuitor aşa cum cinsteşte scaunul care prezidează toate scaunele şi poartă de grijă de conglăsuirea lui Dumnezeu; cealaltă [Roma Nouă] însă mai înainte fusese ortodoxă, dar acum nu mai era, ci zăcea în adâncul pierzaniei, de când cetatea uşuratică şi plină de toate relele, Alexandria, cu înfierbântare lipsită de minte l-a produs pe Arie, urâciunea pustiirii, care primul a zis: „Treimea nu trebuie venerată!" şi a pus limite de demnitate în unica Fire trăind inegal Fiinţa indivizibilă până ce a secţionat-o cu totul în multe căi. Dar deşi preanefericitul oraş [Constantinopolul] era aşa şi avea doar legea care vine o dată cu trecerea timpului — căci obiceiul care durează mult timp se preface în lege — şi era moartă din pricina nebuniei vrednice de plâns care vine din necredinţă, mai avea totuşi o mică sămânţă de suflare

[41] A Vechiului şi a Noului Testament.

de viață, suflete desăvârșite în cuvântul credinței, un popor puțin numeros dar mult pentru Dumnezeu, Care nu numără mulțimea ci inimile, sădire credincioasă, mlădiță preacinstită. La aceştia — căci unora li s-a părut că sunt prin viață și cuvânt între cei cunoscuți, deşi duc mereu o viață sălbatică — m-a trimis drept ajutor al poporului şi apărător al cuvântului harul Duhului, pentru că mulți păstori şi multe oi Îl chemau, ca să răcoresc cu curgere cucernică suflete neadăpate şi încă vii, pentru ca lumina din opaiț să fie alimentată cu untdelemn şi pentru ca limbile năvalnice şi împletirile lor cu multe întorsături, prin care se duce simplitatea credinței, pânze de păianjeni, închisori putrede, care leagă lucrurile uşuratice şi iau în râs cele serioase, să fie rupte şi destrămate prin cuvinte tari, iar cei căzuți în ele să fugă din cursele lor.

Aşa am venit aici, nu de bunăvoie, ci răpit de bărbați silnici, ca un apărător al Cuvântului. Căci se zvonea de o adunare de episcopi care introduceau o nouă erezie[42] în Bisericile prietene, un cuvânt care tăind amestecul cu noi al lui Dumnezeu Cuvântul prin care Acesta a primit fără schimbare un om înzestrat cu suflet şi cu minte şi pătimirile trupului, pe Adam întreg cel dinainte, afară de păcat, introducea un Dumnezeu lipsit de minte temându-se ca nu cumva mintea să se lupte cu Dumnezeu — aşa însă ar trebui să mă tem şi de firea trupului fiindcă ea este şi mai departe de Dumnezeu — sau, când celelalte au nevoie de mântuire, dogmatiza că mintea s-a distrus în chip desăvârşit, tocmai ea care mai cu seamă trebuie mântuită de Dumnezeul meu ca una care s-a ruinat în plăsmuirea primului om; căci acela a primit-o, dar i-a disprețuit legea; iar ceea ce era disprețuit aceea trebuia asumat. Să nu mă mântuiască deci Cuvântul doar pe jumătate pe mine care am pătimit întreg, nici să mă necinstească Dumnezeu luându-mă nu întreg, ci numai lutul şi un suflet lipsit de minte ca al unui animal necuvântător, adică tocmai ceea ce e mântuit de cuvântul Său. Să înceteze a mai spune unele ca acestea orice drept-credincios. Căci aceştia greşesc diametral opus față de cei ce introduc fără minte doi fii: pe cel din Dumnezeu şi pe cel din Fecioară, şi care taie buna armonie [a unirii] de jos, unii răzuind-o, iar alții dublând-o în chip rău. Căci dacă sunt doi, mă tem de una din două: fie să nu cumva să venerăm doi dumnezei în loc de unul, fie, temându-ne să nu pățim aceasta, să scoatem afară din Dumnezeu compusul [uman]. Căci dacă Dumnezeu n-ar putea pătimi nimic din cele ce le pătimeşte carnea, în schimb

[42] Erezia hristologică inițiată de Apolinarie din Laodiceea.

firea omului s-a împărtăşit de Dumnezeu întreg, nu ca un profet sau altcineva inspirat de Dumnezeu şi care s-ar împărtăşi nu de Dumnezeu, ci de cele ale [atributele] lui Dumnezeu, ci fiind înființată [în El] ca un soare în razele lui. Deci aceştia ar curge din mijlocul cuvântului [rațiunii], dacă n-ar cinsti ca pe un singur Om-Dumnezeu pe Cel ce a asumat împreună cu ceea ce a asumat, pe Cel atemporal împreună cu ceea ce e amestecat cu timpul, pe Cel dintr-un singur Tată şi o singură mamă, două firi care converg într-Un singur Hristos.

Dar cum şi în ce fel stau lucrurile mele? Venind aici [în Constantinopol] am căzut în multe rele. Mai întâi oraşul s-a aprins împotriva mea ca şi cum aş fi introdus mai mulți dumnezei în loc de Unul. Şi nu e de mirare, căci au fost crescuți astfel încât să ignore cu totul cuvântul dreptei credințe, cum anume Unirea se treimizează iar Treimea se uneşte din nou atunci când amândouă acestea sunt înțelese în mod dumnezeiesc. Dar poporul atât de numeros şi plin de minte, pentru care a nu birui toate era un blam, e atras de cei ce suferă ca şi de ocrotitorul şi păstorul de atunci care lua drept milă apărarea suferinței. Voi lăsa deoparte pietrele[43], ospățul meu îmbelşugat, cărora le-aş face un singur reproş: că n-au fost bine țintite, când s-au întâmplat ele, care urmăreau omorul gol. După care am fost adus ca un ucigaş la autorități care au o singură lege: să fie în grațiile poporului, şi care s-au uitat de sus şi cu trufie la mine, cutare, care nu făcusem nici cugetasem vreodată nimic [rău] ca un ucenic al Cuvântului. Dar Avocat Apărător al cuvântului mi-a venit ajutor în sprijinul apărării mele Hristos, El Care ştiuse să scape de lei nişte străini, să facă pentru tineri focul în rouă răcoritoare [*Dn* 3, 49–50; 6, 17–28] iar din balenă să facă un loc de rugăciune pentru cei drept-credincioşi [*Iona* 2, 1–10]; El m-a slăvit în tribunalul străin. După care o cumplită invidie îi cuprinde pe ai mei care m-au tras spre un Pavel şi Apolo[44] [cf. *1 Co* 3, 4], care nici nu s-au întrupat vreodată pentru noi, nici nu şi-au vărsat sângele unei scumpe patimi; după care suntem acum numiți, nu de la Cel care ne-a mântuit, şi care agită şi zdruncină toate, ca şi cum în celelalte Biserica ar merge bine. Dar cum ar putea sta în picioare vreodată nava, oraşul, armata, plinătatea unui cor sau o casă, dacă au în ele mai mult ceea ce le vatămă decât ceea ce le ține? Deci

[43] Aluzie la violențele arienilor împotriva lui Grigorie din noaptea de Paşti a anului 379 (21 aprilie).

[44] Aluzie la schisma din Antiohia.

acest lucru îl pătimea pe atunci poporul lui Hristos; căci înainte de a se fixa şi a dobândi îndrăznire, înainte de a se dezlega din scutecele prunceşti, înainte de a-şi fi pus temelie în chip desăvârşit, era tăiat, rupt, sfâşiat, el odrasla nobilă, sub ochii născătorilor, de lupi înfometaţi de lipsa mea de copii. Căci nu suportau ca un bărbat foarte sărac, zdrenţăros, cu capul plecat mereu în jos şi prost îmbrăcat, pradă muşcăturilor stomacului, mistuit de lacrimi şi de teama de viitor, ca şi de relele altora, nefălos la vedere, străin, rătăcitor, ascuns de întunericul pământului, are mai mult succes decât cei viguroşi şi frumoşi. Căci din partea lor se auzeau poate acestea: „Noi linguşim, tu nu; noi cinstim tronurile, tu evlavia; nouă ne sunt dragi bucatele bine pregătite, ţie ţi-e dragă simplitatea şi, mâncând drept dulceaţă sare, disprețuieşti saramura aroganţei; noi slujim vremurilor şi poftelor poporului întinzând mereu pânza bărcii spre vântul favorabil care să sufle în ea, punând mereu în cuvintele noastre multe culori asemenea cameleonilor şi polipilor. Tu însă eşti o nicovală lipsită de maleabilitate; ce aroganţă! Ca şi cum credinţa ar fi mereu una, tu ţii tare dogma adevărului, umblând întotdeauna pe cărarea Cuvântului. De unde vine aceea, preabunule, că reuşeşti cu limba ta flecară să atragi poporul şi să-i loveşti bine ţintit pe cei ce gândesc rău în rătăcirea cu multe forme, fiind două lucruri pentru prieteni şi pentru străini: pentru unii magnet, iar pentru alţii praştie!"

Dar dacă acestea nu sunt lucruri rele, cum nici nu sunt, de ce-ţi displac ca şi cum ai suferi ceva nelalocul lui? Iar dacă sunt aşa ceva şi numai ţie ţi se par aşa, judecă drept ca un slujitor al lui Dumnezeu: pedepseşte-mă pe mine, care greşesc, dar lasă poporul care n-a comis nici o altă nedreptate decât că mă iubeşte şi e cucerit de învăţăturile mele. Aceste prime lucruri le puteam însă suporta. Căci chiar dacă noutatea mă înspăimânta puţin, ca un zgomot care loveşte pe neaşteptate urechile cuiva sau ca repeziciunea scânteierii unui fulger pentru ochii neîncercaţi, eram încă neatins şi tare să suport toate, iar speranţa care eliberează de lucruri, de a nu cădea iarăşi în aceeaşi suferinţă, mă convingea să suport uşor necazul. Dar de aici mi-au venit iarăşi alte rele. O, cum aş putea exprima suferinţele mele? O, demon pizmuitor şi aducător al celor rele, cum ai putut împlini un rău atât de mare? Nu sângele, nici broaştele, nici norul de viermi, nici muştele, nici moartea dobitoacelor, nu bubatul negru, nu grindina, nu lăcustele, nici pierzania întâilor-născuţi, răul ultim, m-au lovit, căci acestea au fost faimoasele flagele care i-au lovit pe egiptenii sălbatici, la care voi adăuga şi valul

Mării Roşii care a înghiţit poporul. Dar ce m-a prăvălit? Uşurătatea egiptenilor. Merită să spun însă şi cum m-au prăvălit; căci aceasta ar putea fi columna veşnică a relelor mele.

Era pe atunci la noi în oraş un om efeminat, o nălucă egipteană, un câine rău lătrător, un cinic, slugă a cartierelor, un Ares, o nenorocire fără glas, o balenă monstruoasă cu plete blonde şi negre şi păr frizat simplu. — Unele din acestea sunt vechi, altele născocite recent, căci meşteşugul e un al doilea demiurg: a împleti plete aurii în felul filozofilor e lucru al femeilor, dar şi al bărbaţilor; înţelepţii suferă să poarte pe feţe sulimanuri femeieşti; căci de ce frumuseţea neîngrijită să fie propice numai femeilor înţelepte, ea care e chiar şi tăcând un adevărat program al modului de comportare, ca şi cum bărbaţii nu şi-ar avea Maximii lor? Tunsura arăta acest lucru ascuns până atunci. Căci de la înţelepţii de acum ne vin aceste lucruri minunate: şi anume că cineva poate fi dublu prin fire şi înfăţişare făcând parte în chip de trei ori nefericit din amândouă sexele: prin plete din sexul feminin, iar prin toiag din sexul masculin. — Vorbea cu emfază părând oraşului a fi cineva, umbrindu-şi mereu umerii cu buclele-i plăcute, emiţându-şi gândurile printre pletele-i coafate şi purtându-şi întreaga cultură în trup. Acesta, străbătând, precum auzim, căi rele — care sunt ele să se preocupe alţii, căci eu n-am răgaz să cercetez toate, dar cărţile magistraţilor poartă în ele multe —, sfârşeşte prin a se aşeza în acest oraş. Căci având vedere ageră şi miros iscusit, n-avea drept hrană nimic din cele obişnuite; căci urmărea în chip iscusit să mă lovească amarnic şi să mă scoată din scaun pe mine care nu aveam, nici nu eram cinstit cu altă demnitate decât aceea de a păzi şi îndrepta poporul. Şi s-a arătat foarte iscusit, căci ca un născocitor sofistic şi alcătuitor al celor rele a ţesut întreaga piesă nu prin persoane străine, ci prin mine însumi, care eram nedeprins şi străin de orice ţesătură de acest fel şi eram obişnuit să cinstesc o altă iscusinţă extraordinară: şi anume faptul de a spune ceva înţelept, a admira pe cel ce spune aşa ceva şi a-mi culege inima din Cărţile dumnezeieşti. Dar ajungând acum în cele rele, vreau să spun un cuvânt mare: toţi oamenii ar fi trebuit să fie de acelaşi fel: fie neştiutori ai celor rele, fie unşi cu toate unsorile. Căci s-ar vătăma mai puţin dacă purtările lor ar fi opuse sau convergente; acum însă cei mai buni sunt prada celor răi. Ce este această confuzie atât de mare a plămadei noastre? Cât de foarte inegal am fost înjugaţi de Dumnezeu! Cine dintre cei modeşti vede pe cel rău care se ţese cu vicleşug şi se ascunde pururea cu meşteşug sub zeci de mii de întorsături? Căci cel pus uşor în mişcare

spre ticăloşie observă toate şi vede toate prilejurile favorabile, dar cel râvnitor de virtute e zăbavnic şi lent prin fire la bănuirea celor mai răi. Şi aşa bunătatea e prinsă şi mâncată uşor. Cum şi cât de felurit — observă — se face aceasta! Vei vedea un alt Proteu. El se face unul dintre cei mai binevoitori şi credincioşi. Căci cine altul decât Maxim acesta a fost pentru mine părtaş al acoperişului, mesei, învăţăturilor şi sfaturile mele? Nu e nici o mirare, căci era un câine mare care lătra, chipurile, la cel ce cugeta cele rele fiind grabnic lăudător al cuvintelor mele. În acest timp, unul din cei ce şedeau în altar îmbolnăvindu-se de o boală care era rămăşiţa unei boli anterioare — acesta era o invidie nestăvilită, un rău adânc sădit, căci răutatea nu se încovoaie uşor —, fiind arbitru inegal între aceştia de dragul lui însuşi, folosindu-se de doi complici ai amărăciunii, şi unul şi altul omorâtori de oameni, a dat naştere unei vipere: primul era Beliar, odată înger, al doilea un preot al acestui popor, barbar la minte mai mult decât la trup, care, fără să fi fost trecut cu vederea şi să fi suferit ceva nepotrivit, având mereu întâietatea scaunelor şi cinstirii — ascultă, Hristoase, Ochi fără greşeală al dreptăţii, dacă se cuvine a-L invoca aici pe Hristos — a dat naştere unei invidii rele şi răutăcioase. Vai mie! Cum voi plânge? Întuneric e cerul luminos şi răul compus, norul egiptean, a venit la noi de departe. Mai întâi vin iscoade ale slăvitului pământ Israel, dar nu cele pe care le-au trimis odinioară viteazul Iosua sau Caleb, înţelepţii [*Nm* 13], ci o ceată insolentă de tineri şi bătrâni: Amon, Apanon, Hipocrate, Stippas, Rodon, Anubis, Hermanubis, zeii Egiptului, cu chip de maimuţă şi demoni câinoşi, marinari ticăloşi şi stricaţi, care pentru un mic câştig ar fi vândut mulţi zei, dacă ar fi fost mai mulţi. Puţin după aceasta vin şi cei ce i-au trimis pe aceştia, generali demni de falanga lor sau, pentru a spune ceva mai potrivit pentru nişte câini, păstorii [episcopii] lor. Mai multe nu voi spune — deşi înăuntru meu sunt frământat de multe cuvinte ca un burduf legat în care fierbe mustul sau ca foalele unui cuptor pline de aer — din respect faţă de cel care i-a trimis[45], chiar dacă a fost uşuratic, şi chiar faţă de aceia care merită poate iertare întrucât, amăgiţi din neştiinţă, au fost purtaţi acolo unde-i duceau cei răi pe care ni i-a plăsmuit aici invidia. Înţelepţilor, lămuriţi-mi problema — căci nu-mi este foarte limpede, dacă nu-mi explică unul dintre înţelepţi —, cum însuşi Petru, arbitrul acelor păstori, m-a aşezat mai

[45] Arhiepiscopul Petru al Alexandriei care voia să-l impună episcop al Constantinopolului pe Maxim Cinicul.

întâi în scaun prin scrisori evident libere de orice duplicitate, după cum ne pot convinge înseşi scrisorile trimise nouă, şi prin semne de cinste pentru aşezarea noastră în el, iar acum vine la noi un cerb în locul unei fecioare[46]? Aceste lucruri nu sunt clare, acestea au nevoie de o explicaţie. S-a văzut vreodată ceva mai teatral, deşi mulţi şi-au jucat rău rolul? S-a văzut ceva mai ridicol? Vinul, a spus cineva oarecând, stăpâneşte peste toţi, femeia, a zis altul, iar înţeleptul a zis că adevărul [*3 Ezra* 3, 10–12]; eu însă aş fi spus că putere peste toţi are aurul; cu acesta se pot juca cu uşurinţă toate. Nu e nimic extraordinar dacă la noi cele ale lumii au mai multă putere decât Duhul. Dar de unde a venit aurul câinelui [Cinicului Maxim]? Trebuie cercetat acum. Venise încoace un preot din Thassos ducând aurul Bisericii de acolo ca să cumpere cu el plăci de marmură de Proconez; pe acesta vânându-l şi luându-l complice şi legându-l pe nenorocitul acela de multe speranţe — căci cei răi se amestecă uşor cu cei răi —, a avut aurul slujindu-i la toate: colaborator fidel, adevărat tovarăş de neguţătorie. Dovada e faptul că aceia care mai înainte mă cinsteau, acum mă disprețuiau cum disprețuiesc prietenii prietenul care nu mai are bani, şi înclină uşor spre rău ca talgerul unei balanţe.

Era noapte şi eu boleam, iar ei arătându-se deodată ca nişte lupi hoţi înăuntrul staulului, având cu ei tocmiţi mulţi marinari din flotă, şi cu care s-ar putea da foc cu uşurinţă Alexandriei — căci cad pe neaşteptate împreună cu stolul acela — se grăbesc să tundă în scaun pe câinele [Cinicul Maxim] înainte a face cunoscut acest lucru poporului, drepţilor Bisericii şi mie însumi, măcar ca unui câine. Spuneau că aşa li s-a poruncit. Aşa cinsteşte Alexandria ostenelile! Aşa ar putea judeca un altul mai favorabil vouă! Era în zori. Clerul însă, care locuia în apropiere, a luat foc, iar cuvântul mergea din om în om. A izbucnit apoi o flacără foarte strălucitoare. O, câţi nobili, câţi străini şi oameni falşi au curs într-acolo. Nu era cine să nu înnebunească văzând că acestea erau premiile ostenelilor. Dar ce mai lungesc cuvântul? Au plecat de la mine cu furie, suferind că nu şi-au putut atinge scopul. Dar ca să nu fie răi, în zadar, au făcut şi restul finalului scenei. Venerabilii prieteni ai lui Dumnezeu fiind mânaţi în locuinţa tristă a unui flautist de cor şi având drept popor câteva lepădături îl aşează păstor pe cel mai rău dintre câini [Cinicul Maxim], tunzându-l, dar fără să-l lege şi fără

[46] Aluzie la Agamemnon care în Aulida a sacrificat un cerb în locul fiicei sale Ifigenia destinată a fi sacrificată pentru ca aheii să poată pleca spre Troia.

violență, căci câinele era râvnitor de cele mari cu înflăcărare. A venit apoi tăierea buclelor euforbiene[47] care a făcut să înceteze fără forțare osteneala mâinilor dându-i acestuia numai cât să se dezgolească taina părului în care zăcea toată puterea lui, cum se spune despre judecătorul Samson din vechime, pe care l-a trădat tăierea părului pe care a făcut-o într-o vară timpurie și stricată de vânturi o femeie de dragul dușmanilor lui [*Jd* 16, 19 *sq.*]. Fiind primit păstor dintre câini [cinici], s-a arătat apoi iarăși dintre păstori câine [cinic]; o, ce necinste! Un câine [cinic] singuratic care nu mai purta frumusețea coamei nici nu mai întorcea turma, ci alerga iarăși după oasele măcelarilor. Dar ce vei face acum cu frumoasa coamă? O vei îngriji iarăși cu iubire de osteneală? Sau vei rămâne așa de râs? Căci amândouă acestea sunt rușinoase și nu poate fi găsit nimic de mijloc între acestea două, fără strângere de inimă. Unde vei pune părul, unde-l vei trimite? Recuzitei scenice a teatrelor — spune-mi! — sau fecioarelor? Și cărora dintre ele? corintencelor tale, împreună cu care te exercitai odinioară în cele dumnezeiești în chip preaînțelept, singur împreună cu ele singure? În locul acestora te-aș pune mai degrabă câine al cerului. Deci orașul s-a îndurerat până într-atât de relele întâmplate atunci, încât toți își aduceau obolul; fiecare spunea cuvinte neplăcute care acuzau viața lui, mânia făcându-l să spună cele ce le gândea mintea. Unul spunea una, altul alta, compunându-se astfel de pretutindeni simfonia răului desăvârșit. Așa cum în trupuri suferințele mici sunt iscate de bolile mari, și, dacă acestea până atunci lipseau, era din pricina vigorii lor, tot așa și acum ultima răzmeriță a făcut publice toate relele lui dinainte. Dar nu mie îmi revine să vorbesc despre ele. Le știu cei ce le spun; eu îmi muşc buzele, mi-e rușine de cele dinainte, măcar că am fost nedreptățit. „Dar ce? Oare ieri nu l-ai avut între prieteni și-l socoteai vrednic de cele mai mari laude?", mi-ar răspunde poate cineva din cei ce știu acestea și care acuză ușurința mea de-atunci, cu care cinsteam și pe cei mai răi dintre câini. Am fost vinovat de ignoranță vrednică de ură. Am fost amăgit ca Adam cu gustare rea. Frumos era la vedere pomul amar. M-a înșelat chipul unei credințe ce se vedea până și pe față și în vorbe. Căci nimic nu e mai ușor de crezut decât un bărbat îmboldit ușor spre evlavie, fie ea reală, fie aparentă. O, patimă bună! Căci fiecare crede ceea ce vrea să creadă. Ce trebuia oare să fac? Să-mi spună înțelepții! Ce altceva i se pare cuiva dintre voi că aș fi putut face când Biserica era atât de strâmtorată, încât strângeam și paie? Căci vremea strâmtorată nu dă atâta putere cât dă vremea plină de lărgime. Un lucru de cea mai mare importanță pentru mine era și acela că acel câine [cinic] mânca la curtea mea cinstind pe Hristos în loc de Heracles. Dar mai era ceva: el se silea să ne convingă că fuga lui pentru motive rușinoase era pentru că pătimise pentru Dumnezeu. Era demn de biciuire, dar pentru mine era purtător de biruință. Dacă acest lucru e îngrozitor, știu că de multe ori am păcătuit astfel. Dar iertați-mi, bărbați judecători, faimosu-mi păcat. Era foarte rău, dar eu îl cinsteam ca pe unul bun. Voi spune însă ceva încă și mai obraznic. Iată îmi scot afară limba flecară și inoportună. Și cine vrea, să o taie fără milă. Dar de ce nu mi-a fost tăiată? Sau ți se pare că ea, care a tăcut timp îndelungat, va tăcea încă și mai mult, plătind poate prețul inoportunității ei, ca să învețe astfel să nu fie primitoare cu toți? Dar care e acel lucru? Căci e de ajuns să adaug doar faptul că răutatea e cu adevărat irațională. Fiindcă pe omul pe care nu l-a făcut blând bunătatea, ce altceva l-ar putea face vreodată? Căci ce vei spune că e purtarea unuia a cărui cinste atât de mare era de fapt un blam, decât un rău mare? Deci, dacă acestea sunt demne de crezare, nu căuta mai mult, iar dacă nu sunt adevărate, nu le primi nici pe cele dinainte. Dar care lucru ar fi mai cu anevoie de combătut decât acestea? Astfel acel rău a fost dus în chip rău de aici sau, pentru a spune mai bine adevărul, a fost dus în chip bun ca un rău.

Dar fiindcă împăratul avea ca bază de plecare pentru războiul împotriva triburilor barbare Tesalonicul, ce țese acum atotrăul acela? Luând cu el acel pâlc murdar din Egipt — adică pe cei care-l tunseseră în chip necuviincios — aleargă spre tabăra lui ca să-și asigure scaunul prin ordinul imperial. Dar alungat și de acolo ca un câine, cu multă mânie și jurăminte înfricoșătoare — căci încă nimeni nu-și pleca în chip rău urechile împotriva mea, ci le aveau sănătoase — se întoarce să strice iarăși Alexandria, făcând în mod intenționat și în chip iscusit aceasta. Căci pe Petru, al cărui condei era cu două penițe pentru a scrie ușor cele opuse, îl atacă cu o bandă de mercenari străini și-l strâmtorează pe bătrânul fie cerându-i scaunul pe care-l nădăjduia, fie spunând că nu se va mai muta din cel de acum. Până ce guvernatorul, temându-se ca flacăra iscată să nu se adauge la vechile necazuri, cum era verosimil de altfel, îl alungă afară din oraș. Și acum mi se pare că e liniște, dar mă tem ca nu cumva norul cumplit și plin de grindină, împins fiind de un vânt puternic, să nu-și reverse gheața peste cei ce nu vor. Căci ticăloșia nu se liniștește vreodată, nu se cuminteşte, chiar dacă acum

[47] Euforb, personaj troian din *Iliada*, renumit pentru buclele sale cârlionțate.

e ținută în frâu. Unele ca acestea le filozofează câinii [cinicii] de acum: câini lătrători şi numai în aceasta câini. Ce lucru asemănător are Diogene sau Antistene? Ce are cu voi Crates? El [Maxim Cinicul] scuipă pe însoțitorii lui Platon; stoicii nu sunt nimic. O, Socrate, până acum erai primul. Voi spune însă acum ceva mai demn de crezare decât Pitia: „Maxim e cel mai înțelept dintre toți bărbații!"

Dacă e însă cineva dintre muritori, atunci eu am fost de la început supus suferințelor, şi încă şi mai mult acum, chinurilor de pe pământ, primejdiilor de pe mare, din care am fost salvat — şi mulțumită multă aduc pentru aceste temeri. Fiindcă acestea m-au predat cu înțelepciune celor de sus ridicându-mă deasupra tuturor celor amăgitoare. Nesuportând totuşi necinstirea de atunci, după ce am aflat că acel om rău a fost tuns, având în jurul meu pe toți prietenii mei care mă țineau sub strajă ascunsă observându-mi mişcările, ieşirile şi întoarcerile, iar toți dușmanii [arienii] care vedeau lupta crezând că această ruptură e destrămarea cuvântului [învățăturii ortodoxe]; văzând deci eu şi neputând suporta acestea, pățesc — căci nu voi putea nega acest lucru — ceva ce se poate spune mai degrabă despre un om mai simplu decât despre unul mai înțelept. Căci, cum se spune, întorc îndată pupa înapoi, dar nu în chip iscusit, căci atunci nimeni n-ar fi ştiut-o. Acum însă am făcut să țâşnească un cuvânt de adio pe care l-am rostit cu durerea unei compasiuni părinteşti: „Păziți Treimea pe care v-am dat-o eu, un părinte foarte bogat în copii doriți, şi aduceți-vă aminte, iubiților, de ostenelile mele!" Dar când poporul a auzit acest cuvânt, iar unul dintre cei mai neaşezați a început să strige, mulțimea s-a sculat numaidecât ca un roi de albine sub suflarea fumului, şi a înnebunit strigând; bărbați, femei, fecioare, tineri, copii, bătrâni, nobili, nenobili, demnitari şi unii soldați în permisie fierbeau fiecare deopotrivă de mânie şi de dor: de mânie împotriva vrăjmaşilor şi dor față de păstorul lor. Dar nu stă în obiceiul meu să-mi plec genunchiul forței, nici să îmbrățişez scaunul ocupat ilegal, eu, care n-am putut fi silit să-mi ocup scaunul meu legitim[48]. Atunci pentru a-şi împlini dorul aceştia o iau pe altă cale. Folosindu-se de multe jurăminte şi implorări, îmi cer să le stau alături şi în ajutor şi să nu las turma pradă lupilor. Cum aş fi putut să-mi țin lacrimile? O, Anastasia[49],

[48] Deşi consacrat episcop al Sasimei, Grigorie nu şi-a exercitat niciodată funcția aici, iar la Nazianz n-a fost decât episcopul auxiliar al tatălui său Grigorie cel Bătrân.

[49] Prima capelă ortodoxă din Constantinopolul arian amenajată în casa verişoarei lui Grigorie, Teodosia, ca să fie punct de plecare şi simbol al învierii Ortodoxiei în capitala Imperiului.

cel mai cinstit dintre temple, care ai trezit credința ce zăcea la pământ, arcă a lui Noe, singura care ai scăpat de potopul revărsat peste lume şi ai purtat în semințe a doua lume ortodoxă, spre tine curgea mult popor de pretutindeni, ca unul ce stătea în cea mai mare dintre primejdii, şi atunci a cui trebuia să fie biruința: a mea sau a dorului? Eram fără glas şi plin de întuneric, fiindcă nu puteam nici stăvili glasurile, nici nu puteam făgădui ceva din cele cerute: primul lucru nu era cu putință, iar celălalt era supus fricii. Căldura era apăsătoare, trupurile asudate. De frică femeilor le pierise graiul, mai ales acelora dintre ele care erau mame, copiii plângeau, ziua se sfârşea. Fiecare părea să nu cedeze ostenelilor, chiar dacă i s-ar cere să fie îngropat frumos în biserică, înainte de a-mi fi smuls vreunul din cuvintele dorite. Vai, ce auzire! De ce nu mi s-au astupat atunci urechile? Căci, silit de durere, cineva a spus: „Dacă pleci, duci cu tine Treimea!" Astfel că, temându-mă să nu iasă de aici vreo primejdie, n-am jurat nimic — căci sunt liber de jurământ, ca şi eu să mă laud puțin în Dumnezeu, de Care am fost spălat în Duhul —, ci mi-am dat cuvântul încredințat de purtarea mea să rămân până ce vor apare unii din episcopi — căci se spera că vor veni atunci —, nădăjduind să mă dezleg atunci de grijile străine. Aşa ne-am despărțit cu greu unii de alții, biruitori amândoi prin umbra speranței: ei crezând că mă au, iar eu crezând că mai rămân doar puțin timp.

Acestea au fost aşa. Iar cuvântul dumnezeiesc [al Ortodoxiei] a strălucit iarăşi, partea care suferea fiind degrabă astupată ca un zid sau o falangă de promptitudinea comandantului şi mulțimea lucrătorilor. Căci cei care fuseseră legați de dogme şi numai de aceea stăteau cu mine, văzând ce sufeream, m-au îndrăgit mai mult. Căci îi mâna Treimea grăită răspicat, care de multă vreme nu mai era propovăduită — căci este poate lucru greu a spune că era de mult îngropată —, propovăduirea părinților şi a prozeliților; căci o vreme ea a fost, apoi s-a sfârşit, şi a venit iarăşi, încredințând astfel învierea din morți. Aceştia aveau poate câte un cuvânt [discurs] din cuvintele [discursurile] mele; unii însă alergau la mine ca la un atlet tare, alții le țineau cu plăcere ca pe lucrul lor însuşi. Voi însă, învățați acestea de la cei ce le ştiu bine, iar alții povestiți-le celor ce nu le ştiu — dacă unii sunt atât de departe de voi sau de puterea ce stăpâneşte acum în Italia —, ca acestea să se spună şi celor care vin după, ca pe un altul din relele noi ale vieții pe care târâtul zadarnic al zilelor le poartă împletind mai răul cu mai binele. Nu vorbesc încă de poporul cel drept în credință, odrasla nobilă născută din

durerile mele, ci de cei de care — întrucât nici unul dintre ortodocşi n-a apărut alergând la mine când am venit — se poate vorbi ca de nişte însetaţi de undele unor ape aparente [dintr-un miraj], care-şi fac rost de cuvânt pentru a veni în ajutor foamei lor, sau ca unii stăpâniţi de întuneric care aleargă la o mică lumină. Dar ce ar putea spune cineva de cei străini de credinţă de care îmi aduc aminte că se bucurau de cuvântul meu? Foarte multe sunt devierile de la calea nerătăcită şi orânduită, toate ducând în prăpastia pierzaniei, în care stricătorul [demon] a împărţit chipul [lui Dumnezeu] ca intrând pe aici să separe minţile, nu limbile ca odinioară Dumnezeu. De aici vin bolile dogmelor; [păgânii] cei care nu cunosc nimic dumnezeiesc sau numai o mişcare de care e generat şi purtat acest univers, care introduc o mulţime de zei în locul Unuia singur şi cad înaintea celor plăsmuite de ei înşişi, care nu admit o providenţă a celor de jos şi le încredinţează pe toate conjuncţiilor astrelor; [iudeii] cei care fiind poporul ales al lui Dumnezeu L-au răstignit pe Fiul în cinstea Tatălui, câţi sunt evlavioşi în porunci mici, care tăgăduiesc pe îngeri, Duhul şi învierea şi scrierile profeţilor; cei care-L cinstesc pe Hristos în umbrele Legii; [gnosticii] cei care cinstesc Abisul, Tăcerea, naturile veşnice şi eonii masculini-feminini ai lui Simon Magul şi odraslele lor; cei care compun Dumnezeirea din litere, care atribuie Vechiul şi Noul Testament la doi dumnezei: unul sever şi unul bun; care instituie trei naturi nemişcate: a spiritului, a pământului şi cea din mijlocul lor; cei care se bucură de principiul întunericului al lui Mani; cei care cinstesc rău duhul lui Montan sau înălţarea deşartă a mândriei lui Novaţian; cei care contrag Treimea necurgătoare, cei care divid natura indivizibilă, şi, iarăşi, cei care ies cu multe capete ale impietăţii produse de o singură hidră: [arienii] cei care-L aşază numai pe Duhul de partea creaţiei, cei care-L adaugă Duhului şi pe Fiul; cei care introduc un dumnezeu de vârsta Cezarului, cei care introduc în mod absurd trupul aparent; [adopţienii] cei care spun că Fiul de jos e al doilea; [apolinariştii] cei care spun că ceea ce este mântuit nu est desăvârşit, ci e lipsit de minte. Căci acestea sunt, într-un cuvânt, tăierile dreptei credinţe şi mamele celor absurde. Cine dintre aceştia a fost vreodată atât de neclintit, ca să nu-şi plece urechea la cuvintele mele? Pe unii îi prindea forţa dogmelor, iar pe alţii îi îmblânzea modul exprimării. Căci nu-mi rosteam cuvintele cu duşmănie, nici în chip defăimător sau patronal, ci suferind, nu lovind, nici înălţându-mă purtat de o împrejurare prielnică, dar curgătoare şi amăgitoare, ca unii — căci ce are în comun cuvântul cu puterea? —, nici nu fă-

ceam caz de îndrăzneală, odrasla lipsei de raţiune — căci aceasta e extrem de iscusită şi seamănă cu o sepie care vomită din adâncul ei negreală, ca să se sustragă de mustrări prin întuneric —, ci în chip blând şi potrivit, ca un avocat al Cuvântului compătimitor şi blând şi Care nu loveşte pe nimeni; de unde urmează că şi biruinţa are o logică, dar ea este mult mai de cinste când cineva e câştigat pentru Dumnezeu de forţa convingerii. Unele ca acestea erau scrise pe tăbliţele mele. Aici era scrisă în chip înţelept şi frumos şi o altă lege a educaţiei mele: a nu recunoaşte o singură cale a dreptei-cinstiri: limbuţia uşoară şi rea, a nu râde la teatre, în foruri şi la banchete umflaţi de cântece înainte de a fi spălat limba de cuvinte de ruşine, nici a arunca cuvintele tainice în urechi profane şi străine de Hristos amuzându-ne de cele vânate cu osteneală, ci de a fi cât mai cucernici prin păzirea poruncilor, hrănind săraci, găzduind străini, îngrijind bolnavi, stăruind în psalmodii, rugăciuni, suspine, lacrimi, culcări pe jos, presări ale pântecului, sugrumări ale simţurilor, irascibilităţii şi râsului, buna rânduială a buzelor, adormind trupul cu puterea Duhului. Căci multe sunt căile mântuirii, toate ducând la comuniunea cu Dumnezeu, pe care trebuie să mergi, nu numai pe cea în cuvânt. Căci cuvântul ajunge pentru credinţa simplă, cu care Dumnezeu mântuieşte în chip simplu pe cei mai mulţi. Iar dacă credinţa ar cădea numai peste cei înţelepţi, nimic n-ar fi atunci mai sărac la noi decât Dumnezeu. Dacă eşti iubitor de limbă sau plin de râvnă şi te temi ca nu cumva cuvântul să ţi se scurgă — căci e omeneşte, îţi recunosc acest lucru —, vorbeşte, dar cu teamă şi nu întotdeauna, nu toate, nici tuturor, nici peste tot, ci cărora, cât, unde şi când se cuvine. Căci este vreme pentru orice lucru, cum auzi [din Scriptură, *Ecc* 3, 1 *sq.*] şi „măsura e lucrul cel mai bun", cum spune cuvântul unui înţelept[50]. Separate sunt ţinuturile misilor şi frigienilor, separate sunt şi cuvintele mele de cele ale celor din afară [intelectualilor păgâni]; căci cuvintele acestora sunt pentru ostentaţie în reuniuni de tineri, în situaţii fictive, în care succesul sau insuccesul nu e lucru mare, nu e decât o umbră, şi nimic nu e mai inconsistent decât o umbră. Dar pentru mine — căci scopul meu e să rostesc adevărul — a vorbi aşa sau nu e un lucru ce-mi produce spaimă; căci e o cale străjuită de prăpăstii, din care de cade cineva e limpede că a căzut în porţile iadului. De aceea trebuie să avem pază la cuvinte, pe unele spunându-le, iar pe altele ascultându-le cu înţelepciune; iar uneori trebuie fugit de amândouă

[50] Prima maximă a lui Cleobul, unul din cei şapte înţelepţi ai epocii arhaice a Eladei.

acestea deopotrivă folosindu-ne ca de o balanță dreaptă de fricã. Căci urechea aduce mai puțină primejdie decât limba, iar încă şi mai puțină primejdie decât auzul are fuga din mijloc[ul auditoriului]; căci ce trebuie să omori mințile atingându-te de un peşte torpilă sau să te apropii la o răsuflare de un câine turbat? Aşa fiind învățat din Scripturile dumnezeieşti, în care am fost crescut înainte de a-mi fi adunat mințile, şi aşa conducând şi cetățeni şi străini, eram acum între agricultorii bogați, chiar dacă secerişul meu nu era totodată şi adunat. Căci pe unii îi îmblânzeam scoțându-i dintre spini, alții erau neteziți, iar în alții se arunca sămânța; unii erau în lupte, alții mai presus de pământ; unii abia încolțeau, alții erau legați spice; unii creşteau, alții erau albi gata de seceră; pe unii îi avea aria, altora le era prietenă grămada; unii erau întinşi la uscat, alții în hambare, iar unii erau pâine, capătul agriculturii: pâine care hrăneşte acum nu pe cel ce a ostenit, ci pe cei ce n-au vărsat nici o picătură de sudoare.

Aş fi vrut să opresc cuvântul aici şi să nu mai spun nimic din cele nedemne de cuvânt. Dar continuarea lucrurilor nu mă lasă, dintre care unele au ieşit aşa după dreptate, despre altele însă nu ştiu ce trebuie să spun şi cărei părți să le atribui şi pe cine să laud. În acest fel stând lucrurile, după ce a oprit norul barbarilor muşcători prin marea lor mulțime şi îndrăzneală, pe neaşteptate vine din Macedonia împăratul [Teodosie]: om nu rău în a stăpâni firile mai simple în credința în Dumnezeu şi învins în chip mai presus de fire de Treime — căci acesta este cuvântul milostiv al tuturor celor ce păşesc în siguranță pe un sol tare —, dar nu atât de mare prin fervoarea duhului ca să egalizeze perfect cele de acum cu cele trecute, tămăduind cu vremea greşelile vremii; era oare egal în fervoare sau nu? ce voi spune? avea curaj ori îndrăzneală? Învățați-mă voi! Dar poate e mai bine să numim aceasta „prudență". Căci cred că atât pentru noi, cât şi pentru cei pe care-i aducem lui Dumnezeu nu e legitimă constrângerea, ci convingerea — fiindcă ceea ce e ținut fără voie, cu forța, ca o săgeată în coada arcului şi o piatră în mână, sau curgerea unui râu constrâns din toate părțile să curgă în albie, atunci când se iveşte ocazia disprețuieşte forța; Dar ceea ce e de bunăvoie rămâne strâns tot timpul cu legăturile de nedezlegat ale dorinței — gândind la acestea şi stăvilindu-mi, pe cât mi se pare, frica, aceasta îi atrage pe toți cu blândețe propunându-şi voința ca o lege nescrisă a convingerii. Deci ce trebuie să mai spun cu ce m-a cinstit de la prima vedere, ce cuvinte mi-a spus şi cu câtă bunăvoință m-a ascultat când m-a vizitat bucuros pe mine, cel de trei ori

bucuros? Căci ar fi plin de ruşine dacă la vârsta mea aş apărea gândind astfel de lucruri; pentru mine singurul lucru de preț este numai Dumnezeu. Deci la sfârşit a zis: „Dumnezeu îți dă prin mine acest templu[51] ție şi ostenelilor tale!", glăsuire de necrezut înainte de a fi dusă la bun sfârşit. Orăşenii erau atât de porniți, fierberea era atât de multă şi grozavă, că şi dacă s-ar fi întâmplat ceva din cele neplăcute, ei n-ar fi cedat, ci ar fi menținut ceea ce țineau; dacă însă ar fi fost violentată, greaua lor ranchiună ar fi căzut asupra mea, care eram uşor de ținut în stăpânire. Deci acela [împăratul] a vorbit aşa, iar pe mine m-a cuprins un freamăt de plăcere amestecat cu cutremur. O, Hristoase al meu, Care chemi la pătimire pentru cele ce ai pătimit, Tu ai fost şi atunci Arbitrul ostenelilor mele, fă-Te şi acum Mângâietorul relelor mele! Timpul sosise. Armata cu săbiile în mâini ocupase în ascuns templul dispunându-şi forțele în el. Iar poporul fremătând tot i se opune ca nisipul, norii sau valurile mării, amestecând în el mânia şi implorările: mânia împotriva mea şi implorările la adresa puterii. Piețele, hipodromul erau pline ochi, rândurile al doilea şi al treilea erau pline de bărbați, femei, copii, bătrâni, care priveau în jos: durere, suspin, lacrimi, urlete, imaginea unei cetăți cucerite cu forța. Iar eu, viteazul general, deşi într-un trup bolnav şi destrămat, care de-abia mai respira, la jumătatea distanței între comandantul suprem şi armată, privind în sus, folosindu-mă drept ajutor de speranță, m-am oprit, nu ştiu cum, în templu. Dar e demn de spus şi aceea că multora acest lucru li s-a părut atunci mai bun decât orice cuvânt, pentru că mai ales în asemenea clipe mari nimic din cele văzute nu era pentru ei ceva simplu. Eu nu pot să nu-i cred pe cei ce o spun, măcar că de este cineva ostil celor străine acela sunt eu. Fiindcă a te opune tuturor e la fel de rău cu a voi să crezi toate cu uşurință: una e uşurătate, alta e îndrăzneală. Deci care e minunea? O, carte, vesteşte-o lumii, ca atâta har să nu rămână ascuns celor ce vin după! Era în zori, dar noaptea acoperea încă tot oraşul, în timp ce un nor acoperea discul soarelui, un lucru pe vremea de atunci foarte puțin potrivit, căci nimic nu este atât de iubitoare de senin ca o adunare populară. Acest lucru a produs dușmanilor plăcere, ca şi cum Dumnezeu ar fi fost nesatisfăcut de cele făcute, iar mie o mâhnire ascunsă în suflet. După ce însă eu şi puterea în purpură am fost înăuntrul sanctuarului circular şi s-a înălțat o laudă amestecată a tuturor chemând pe Dumnezeu

[51] Biserica Sfinților Apostoli din Constantinopol, unde se aflau şi mormintele tuturor împăraților romano-bizantini începând cu Constantin cel Mare.

cu strigăt şi cu întinderea mâinilor, până într-atât a strălucit lumina soarelui norul fiind rupt de porunca lui Dumnezeu, încât toată casa [biserica], care mai înainte era întunecoasă, s-a făcut numaidecât plină de scânteiere şi toţi au putut avea icoana Cortului din vechime [Vechiului Legământ] pe care l-a ascuns strălucirea lui Dumnezeu, iar chipul şi sufletul tuturor s-a înseninat. Şi atunci curajul mergând mână în mână cu priveliştea, căutându-mă strigau cu glas puternic, ca şi cum numai de acest lucru ducea lipsă împrejurarea de faţă, că prima şi cea mai mare cinste pentru oraş din partea puterii e să mi se dea scaunul episcopal al oraşului. Aceste lucruri erau strigate de bărbaţii cu funcţii publice şi de cei de jos, toţi având deopotrivă aceeaşi dorinţă, erau strigate de femeile de sus [de la balcon] ca ceva ce venea de dincolo de podoaba lor feminină. Un tunet de necrezut a răsunat până ce au sculat de pe scaun pe un coleg episcop — căci n-aveam putere în voce, strâns şi ţinut fiind de spaimă — şi prin limba altuia am spus aceste cuvinte: „Opriţi strigătul! Opriţi! Acum e vremea potrivită pentru mulţumire, abia mai pe urmă va veni vremea pentru lucruri mai mari". Iar poporul a primit cele ce am spus, căci tuturor le este dragă modestia, şi însuşi împăratul a plecat dând laude. Aşa s-a sfârşit deci această adunare care m-a înfricoşat atât de mult, întrucât o singură sabie a ieşit din teacă şi iarăşi a fost vârâtă înăuntru şi a fost destul să reteze îndrăzneala poporului înfierbântat.

Nu ştiu însă cum să aduc vorba şi despre cele ce au urmat şi care au o anume pondere în aceste lucruri. Care autor mi-ar putea da sfârşitul cuvântului? Căci mă ruşinez de laudele mele, chiar dacă despre mine ar vorbi bine un altul. Aceasta e legea mea. Voi vorbi însă moderând cât mai tare cuvântul: Eram înăuntru[l bisericii], iar cetatea, punând stăpânire pe templu, şi-a domolit vuietul, dar suspina ca gigantul din vechime despre care se spune că, prăvălit de fulger sub muntele Etna, scotea din adânc fum şi foc. Deci, pentru Dumnezeu!, ce ar fi fost drept să fac? Învăţaţi-vă voi, spune-ţi voi, judecătorii de acum, adunarea de tineri nenorociţi, pentru care blândeţea e socotită slăbiciune, iar nebunia şi răutatea bărbăţie! Să-i fi împins deoparte, să fi scos afară [pe eretici], să fi fost crud şi sălbatic, să fi dat foc, profitând nesăţios de prilej şi de putere? Sau să-i lecuiesc cu leacuri de mântuire? Căci aşa se puteau câştiga două lucruri bune: pe ei îi puteam face moderaţi prin moderaţie, iar eu puteam primi slavă şi afecţiune. Acest lucru era drept şi acest lucru mă voi arăta făcându-l pururea, şi l-am făcut şi atunci, pe cât îmi era cu putinţă. Mai întâi, ca să mă arăt că nu dau

mersului vremilor mai multă importanţă decât puterii lui Dumnezeu, ce anume sunt povăţuit de bunul sfătuitor, pe care-l socotesc că are un sfat foarte sigur? Când toţi cinsteau aroganţa magistraţilor, şi între aceştia mai ales pe cei ce stau înăuntru[l palatului] şi care sunt nevolnici în toate celelalte afară de bani, cine ar putea spune cum şi cu câte meşteşuguri, lipindu-se de porţile împărăteşti, acuzând, luând mită, umplându-se rău de evlavie şi, ca să spun scurt, purtându-se neruşinat, eu singur am hotărât să fiu mai degrabă dorit decât urât şi mi-am cumpărat respectul cu raritatea, preferând să mă dedic cel mai mult lui Dumnezeu şi curăţiei şi lăsându-i pe alţii să stea la porţile celor puternici. Văzând apoi că unii erau stingheriţi pentru nedreptăţile pe care ştiau că mi le făcuseră, iar alţii trebuiau, cum era şi de aşteptat, să fie trataţi iarăşi bine, pe unii i-am iertat de frică, iar altora le-am fost de folos în cutare sau cutare nevoie, cum îmi stătea în putere.

Voi povesti drept exemplu un singur lucru dintre toate. Mă linişteam odată în casă din pricina unei boli care sosise să fie tovarăşă ostenelilor mele; acestea erau desfătarea mea, cum li se pare celor invidioşi. Fiind eu aşa, pe neaşteptate unii din popor au pătruns în casă şi împreună cu ei un tânăr palid, pletos şi îmbrăcat de doliu. Iar eu dându-mi jos picioarele din pat, cum fac cei cuprinşi de spaimă, unii au început să spună din belşug, cum le era drag, vorbe de mulţumire lui Dumnezeu şi împăratului care le-au dăruit ziua de faţă şi, lăudându-mă şi pe mine cu aceste cuvinte, au plecat. Acesta însă, îmbrăţişându-mi dintr-o dată picioarele, sta ca un rugător fără glas şi înlemnit. Când l-am întrebat: „Cine eşti, de unde eşti, şi de ce ai nevoie?", acela nu scotea decât strigăte încă şi mai mari. A început să se jure, să suspine, să-mi strângă şi mai tare mâinile, iar atunci m-au podidit şi pe mine lacrimile. Iar când a fost smuls cu forţa de mine — căci nu putea vorbi —, unul din cei de faţă a spus: „Acesta e asasinul tău. Află că vezi încă lumina zilei din pricina acoperământului lui Dumnezeu. Iată-l stând de faţă de bunăvoie, prizonier al conştiinţei, ucigaş mărturisit, acuzator nobil al lui însuşi, plătind cu lacrimile sale preţul sângelui". Acestea le-a spus, iar eu am fost izbit de cuvintele lui şi i-am dat aceluia un cuvânt care să-l dezlege de rău: „Dumnezeu să te mântuiască. Nu e lucru mare pentru mine, salvatul, să arăt bunătate junghietorului meu. Îndrăzneala ta te-a făcut al meu. Priveşte cum te-ai făcut cuviincios pentru mine şi pentru Dumnezeu!" Acestea le-am spus. Iar oraşul — căci nici un bine nu rămâne ascuns — îndată s-a muiat ca fierul de la mişcările focului.

Atât de marile sume de bani, de care se vorbea, şi pe care cele mai mari temple ale lumii le strângeau dintotdeauna, vasele şi veniturile care curgeau de pretutindeni, le-am preluat fără să găsesc nici o socoteală în registrele întâi-stătătorilor Bisericii de până atunci, nici în vistieriile noi, în care se găsesc lucrurile, dar n-am luat nici un lucru străin, cum mă îndemnau şi ațâțau unii, socotind acest lucru o insultă adusă tainei. Cum ți se pare? Cineva este răspunzător numai de cele pe care le-a avut, nu de cele pe care ar fi în drept să le primească. Cine e biruit de bani, acela îmi va face reproşuri, dar cine e superior, acela va accepta aceasta. Căci dacă nesăturarea este rea pentru toți, faptul de a fi nesătul e şi mai rău la oamenii Duhului. Dacă toți ar gândi aşa despre bani, personalul din biserici nu s-ar afla în această stare, vorbesc — şi nu după mintea mea — de cei ce liturghisesc şi se apropie de Dumnezeu. Dar potrivnicii mi-au mai scos o vorbă: cum că pe când eram în nevoi poporul, care mai înainte era împărțit, nu era de ajuns pentru a umple pridvoarele bisericii. Până într-atât eram de disprețuit de toți noi, ale cărora sunt acum templele şi mulțimile templelor. De aceste lucruri mă ocupam cu sârg, ca să nu mai vorbesc de săraci, de monahi, de fecioare, de cei aflați în boli, de străini, venetici, închişi, de psalmodii, lacrimi şi privegheri de toată noaptea, de bărbați şi de femei care practicau asceza, şi de toate celelalte de care se bucură Dumnezeu când sunt în bună rânduială.

Dar invidia corupătoare nu se liniştea; ea care mănâncă fie pe față, fie pe ascuns toate, îmi introduce ca obârşie a relelor mele voința de stăpânire. Căci întâi-stătătorii [episcopii] popoarelor câți erau în Răsărit, afară de Egipt, şi până la a doua Romă [Constantinopol], puşi în mişcare de nu ştiu ce planuri ale lui Dumnezeu din colțurile cele mai dinăuntru ale pământului şi mării, s-au adunat ca să fixeze dreapta credință[52]. Preşedintele lor era un bărbat preacucernic, simplu şi neprefăcut la purtare, plin de Dumnezeu, cu privire senină, care insufla celor ce-l vedeau îndrăzneală amestecată cu respect, cultivator al Duhului. Cine nu-l ştia pe acesta, pe care-l arată cuvântul, întâi-stătătorul [episcopul Meletie al] Antiohiei, care era ceea ce se numea şi se numea ceea ce era? Căci miere [*melitos*] era şi purtarea şi numele lui. Suferise mult pentru Duhul Cel Dumnezeiesc, chiar dacă pentru puțin timp fusese înşelat de o

[52] Aluzie la convocarea în mai 381 de către împăratul Teodosie a ceea ce avea să devină Sinodul II Ecumenic de la Constantinopol pentru a clarifica problema divinității Duhului Sfânt.

mână străină[53] ispăşind rătăcirea cu strălucite lupte. Aceştia m-au aşezat pe veneratul scaun pe mine care strigam şi suspinam, şi care numai pentru un singur lucru nu m-am opus tare. Tu îmi eşti martorul lui, Cuvinte! De ce? Căci nu este legiuit a ascunde adevărul. Credeam cu închipuiri zadarnice ale inimii — căci viața e la îndemâna nădejdii şi toate sunt uşoare pentru înflăcărarea duhului, şi de altminteri eram cu gânduri înalte pentru asemenea lucruri — că dacă aş primi puterea acelui scaun — căci aparențele înclină şi ele mult balanța —, atunci ca un dirijor a două coruri care, stând în mijlocul acestora, poate uni pe cei dintr-o parte, i-aş putea aduna după legea corului într-una pe cei divizați în chip rău[54]. Şi cum nu este acest lucru mai rău şi vrednic de bogate lacrimi, de tânguiri şi sfâşieri multe, întrucât în nici o situație grea nimeni din cei din vechime şi mai recent nu s-a complăcut în acestea, deşi mulți au căzut în multe rele: toți cântă risipirea lui Israel pe care a desfăşurat-o ranchiuna omorâtoare-de-Hristos. Căci episcopii şi învățătorii poporului, dătătorii Duhului care din înălțimea scaunelor lor rostesc un cuvânt mântuitor, care în biserici predică tuturor cu voci pline pacea, s-au pornit amarnic unii împotriva altora cu atâta nebunie încât, strigând, adunând aliați, acuzând şi fiind acuzați, sărind în picioare şi ieşind în salturi, furându-i pe cei ce se întâmpla să le iasă în cale, turbați de iubirea de stăpânire şi de stăpânire de unul singur [monarhie] — cum voi striga acestea şi cu ce cuvinte? — ruinaseră deja întreaga lume, lucru pe care l-am spus deja mai sus când am început cuvântul. Între partea răsăriteană şi cea occidentală se socotea a fi o separație mai mult de învățătură decât de locuri şi de climă. Căci locurile se unesc între ele, dacă nu în extremități, atunci în zonele de mijloc, dar nu este nimic care să-i poată lega pe cei separați nu de dreapta-credință — căci acest lucru îl născoceşte ranchiuna, gata la minciună —, ci de cearta pentru scaune. Dar de ce spun asta celor doi episcopi? Nu o spun atât episcopilor — căci îi cunosc bine pe amândoi —, cât răilor lor susținători de ambele părți, care suflă în flacăra aprinsă şi care în cele ale prietenilor lor îşi văd bine de ale lor, că acest lucru este bine şi mai degrabă rău. De unul din aceste rele am avut parte şi eu. Căci după

[53] Meletie fusese chemat episcop al Antiohiei de o facțiune ariană. Dar, o dată instalat, Meletie a proclamat Ortodoxia niceeană.

[54] Aluzie la schisma antiohiană. Aceasta a urmat depunerii şi exilării în 330 a episcopului Eustatie, când pe scaunul Antiohiei au fost numiți doi episcopi ortodocşi rivali: Meletie şi, respectiv, Paulin (susținut de Roma şi de Alexandria). Grigorie voia ca după moartea lui Meletie succesorul său să devină Paulin. Sinodul l-a numit însă pe Flavian, şi astfel schisma s-a prelungit mai departe până în 482.

ce întâi-stătătorul Bisericii Antiohiei, pe care l-am lăudat acum, plin de ani măsurați și nenumărați, și care îndemna mult, precum am auzit, la împăcare cu cuvinte pe care până atunci era auzit rostindu-le prietenilor, s-a mutat de aici spre corul îngerilor, și cu pompă dumnezeiască și cu revărsarea orașului care s-a arătat atunci în număr mare, a fost trimis, cum aud, în eparhia lui ca o frumoasă comoară pentru cei ce l-au cunoscut, atunci ni s-a adus înainte un sfat de nesfătuit pe care l-au făcut cei răzvrătiți și răi sârguindu-se să ridice un alt întâi-stătător în locul [lui Paulin] celui care era acum singur în scaun. Multe discursuri s-au ținut de ambele părți, fie pașnice, fie ducând spre rău; atunci eu însumi am ținut următorul discurs, pe care l-am socotit cel mai bun și izbăvitor de rele:

„Nu mi se pare, prieteni, că voi cunoașteți cele pentru care se ține sfat acum și veniți să vorbiți despre acestea, ci într-o foarte mare măsură greșiți de la ceea ce se cuvine. Despre un singur lucru trebuie să vorbiți acum: despre oraș, și aceasta pentru că acum în el sunt încă și mai multe lupte — acesta e scopul pentru care trebuie să vă sârguiți — și aveți nevoie de ajutorul mâinii mele. Dar eu vreau să vă vorbesc despre cele mai mari și mai depline. Priviți acest mare crug al pământului care e pecetluit de curgerile scumpului sânge al lui Dumnezeu — căci pătimind Dumnezeu S-a dat pe Sine Însuși preț de răscumpărare pentru om — și de sângele multor altor victime ulterioare. Această lume, să presupunem, e clătinată de doi îngeri, dar nici aceia — cuvintele mele sunt ale unuia care suferă — nu sunt vrednici de o așa mare cinste. Din contră, cu cât sunt mai îngeri, cu atât mai mult nu sunt vrednici de luptă și de cele mai rele, în cazul în care ceea ce e mai bun e vrednic de cele mai bune. Până ce acel dumnezeiesc episcop [Meletie] era în mijlocul nostru, nu era încă limpede cum occidentalii ar fi putut primi bărbatul pe care-l combătuseră cu înverșunare până atunci, dar era scuzabilă cumva și întristarea moderată a celor ce sunt, cum spun, «apărători ai legilor». Căci un bărbat blând e un leac al mâniei [*Ecc* 6, 16], dar ignoranța e instrumentul cel mai mare când e vorba de îndrăzneală. Acum însă — fiindcă nu este nici o furtună, întrucât Dumnezeu a dat vreme senină lucrurilor Sale —, ce spun că trebuie? Primiți-mi cuvântul, un cuvânt prudent, mai înțelept decât al tinerilor. Căci noi, bătrânii, nu vom domoli fierberea, fiindcă aceasta e întotdeauna învinsă de slava deșartă. Să țină scaunul [Paulin] cel care-l ține acum. Ce lucru mare este dacă-l vom plânge pe bărbatul acela [Meletie] puțin mai mult timp decât spune Legea veche? După care rezolvarea lucrului o va

da bătrânețea, buna și necesara fixare dinainte a capătului vieții, comună întregului neam omenesc. Căci murind și acesta [Paulin], se va duce unde de mult dorea să meargă dându-și duhul lui Dumnezeu Care i l-a dat. Iar eu atunci, cu consimțământul întregului popor și al înțelepților episcopi, voi da cu Duhul Sfânt scaunul său altuia. Aceasta ar putea fi singura soluționare a relelor. Sau, încă și mai bine, vom primi chiar și un străin — căci acum e străin, pe cât văd, Occidentul — ori a doua navigație, și vom cuminți cetatea, un popor obosit de atâta amar de vreme. Să se oprească odată, chiar mai târziu, să se oprească furtuna lumii. Să ne fie milă atât de cei ce sunt acum aproape de această suferință, cât și de cei ce vor fi în ea mai apoi. Să nu vrea nimeni să afle unde se va ajunge dacă lucrurile acestea vor birui pe timp lung. Suntem pe muchie de cuțit și dogma noastră respectată și venerabilă poate fi sau salvată, sau să nu mai fie, frântă de răzvrătire. Căci așa cum reaua stare a culorilor e atribuită pe nedrept pictorului, sau reaua purtare a elevilor e atribuită dascălilor lor, tot așa dacă inițiatul e rău, atunci cel ce l-a inițiat nu va fi cu atât mai mult o insultă la adresa tainei? Să ne lăsăm biruiți puțin, ca să câștigăm o biruință mai mare. Să fim mântuiți de Dumnezeu și să mântuim lumea căzută rău în ruină. Căci nu întotdeauna biruința poartă în ea și slava. E mai bine să fi lipsit în chip frumos decât să ai în chip rău. Acestea le știe Treimea și predica strălucită a îndrăznelii mele unită cu pietre, și care m-a făcut să ajung pradă invidiei celor răi. Am spus azi cu simplitate și dreptate cele ce știu că pot contribui la scopurile noastre. Iar dacă cineva dintre cei răi crede că spun aceasta fie pentru a fi pe plac, el însuși fiind cumpărat — căci există cumpărători ai celor de sus plini de aur, ca și de ambiție —, fie pentru că urmăresc ceva propriu, cum este o lege la cei mulți, el însuși folosindu-se pe ascuns de meșteșugiri în relele sale, fie crezând că de aici voi câștiga putere, să lase judecata pe seama focului de pe urmă. Iar mie să-mi îngăduie o viață fără scaun [episcopal], lipsită de slavă, dar și de primejdii. Căci voi merge să șed acolo unde lipsesc cei răi. Pentru că acest lucru e mai bun pentru mine decât a fi amestecat cu cei mulți fără a-i putea atrage pe alții la voia mea, și fără a mă putea pune de acord cu alții, acolo unde nu e nici o logică. Să vină în față oricine știe ce e scaunul [episcopăl]; pe mulți îi va schimba, și vrednici și răi. Despre acestea să vă sfătuiți și să luați o hotărâre. Cuvântul a fost spus."

Acestea am spus. Iar ei au început să strige de la unul la altul, popor de cornute strânse într-un loc, vacarm asurzitor de tineri,

gaşcă nouă, vârtej care ridică praful la răscoala vânturilor, cărora, din frică de Dumnezeu şi de scaun, nimeni din cei cu funcţii n-ar fi socotit vrednic să le dea cuvântul, căci fierbeau dezordonat sau se aruncau pe neaşteptate peste persoane ca nişte viespi, şi în urma cărora veneau venerabilii bătrâni; atât erau de departe de a-i cumînți pe tineri. Observă acum cât de lăudabil e gândul lor. „Lucrurile, spuneau ei, trebuie să se potrivească cu soarele şi să înceapă de acolo de unde Dumnezeu ne-a strălucit în haină trupească [din răsărit]." Dar ce? Să învățăm să nu cinstim rotirile astrelor, şi să credem că trupul lui Hristos e pârga întregului neam omenesc. „Dar, ar spune poate degrabă cineva, aceasta a început acolo unde era mai multă şi îndrăzneala, ca acolo să poată fi şi omorât uşor; de unde a venit mai apoi Învierea, din care vine mântuirea." Iar cei ce gândeau acestea nu trebuiau oare să cedeze celor care, precum spuneam, cunoşteau bine situația?

De unde se vede bine că erau cu mintea pe sus şi în celelalte. Care anume? Dulcele şi bunul izvor al vechii credințe, care unea într-una Firea Treimii, a cărei şcoală fusese odinioară Niceea, pe acesta îl vedeam tulburat în chip nefericit de curgerile sărate ale celor cu opinii îndoielnice, care cred cele ce bucură puterea, care sunt oameni de mijloc, şi e foarte bine dacă sunt de mijloc şi nu stau pe față de partea adversă; episcopi care acum află de Dumnezeu, ieri învățători azi învățăcei, inițiatori iar acum inițiați a doua oară, care rânduind poporul îşi spun, nu ştiu cum, propriile lor rele, dar le spun fără lacrimi — lucru străin: o spunere a bolilor fără lacrimi! Aşa erau aceştia. Căci toate, se spune, sunt sclavele vremii. Dar ce desfătare e mai mare decât jocul? Cele ce nu se obțin cu osteneală, cum sunt cele mai multe, nici nu pot fi procurate altfel, nici măcar cu bani. Ce am făcut atunci eu, foarte iubitor de oameni? Am pus să se vestească înaintea tribunelor, am strigat tuturor: „Cine vrea, să intre înăuntru, chiar dacă şi-a schimbat de două sau de multe ori credința. Scena e deschisă tuturor, târgul la fel: nimeni să nu plece fără să fi cumpărat ceva. Dacă zarul s-a schimbat — căci nimic nu e mai uşor schimbabil decât momentul prielnic —, arată-ți iscusința! Joacă-l din nou! Nu este inteligent să te ții de o singură credință, ci să ştii să-ți croieşti multe căi în viață." Şi de aici ce s-a făcut? Acea mult împletită imagine din vise: aur, apoi argint, bronz, fier, lut ars la picioare [*Dn* 2, 31 *sq.*]. Mă tem ca nu cumva o piatră să spulbere toate. Moabiților şi amoniților, cărora în vechime nu le era îngăduit [*Dt* 23, 3 *sq.*], acum li se dă intrare în Biserică. „Dar n-ai lăudat tu mai înainte acestea? Spune! Cine a avut pe atunci puterea în reuniuni?" Reuniunile erau ale celor ce erau pe atunci — îmi este greu s-o spun iarăşi, căci mi-e ruşine —, erau ale tuturor, ceea ce e acelaşi lucru cu a spune că erau ale nimănui, fiindcă stăpânirea multora este lipsa oricărei stăpâniri [anarhie]. Pe mine mă stăpânea boala care mă ținea multă vreme şi adeseori în casă cu ochii țintă spre un singur lucru: ieşirea din această viață care are eliberarea de toate relele. Deci ceea ce mi s-a întâmplat, aceasta să fie lege. Erau însă unii [episcopi] care cu forța sau cu greu veneau, pentru care îndrăzneala de a vorbi era ceva, pentru care ignoranța era avocatul răului, furați de duble învățături, deşi predica pe care o țineau în public era drept-cinstitoare [ortodoxă], o odraslă cu totul străină de cei ce o odrăsleau. Acea mare gloată de negustători ai lui Hristos am tolerat-o chiar şi atunci când cineva amesteca noroi în buna-mireasmă a mirului; căci e mai uşoară participarea la rău decât la bine. Acestora nu le plăcea însă inovatorul — căci aşa-i numesc cei îndrăzneți pe cei prudenți —, dar nici prudentului nu-i plăceau aceia. S-a întâmplat atunci ce s-a întâmplat cu Lot acela şi cu patriarhul Avraam: unul o apucă pe o cale, altul pe cea opusă pentru a nu fi strâmtorați de lărgimea turmelor [*Fc* 13, 5 *sq.*]. Ce mai trebuie să spun cu câte şi cu ce fel de discursuri au pus la încercare preaiubiții aceştia părul meu alb, dându-mi scaunul, dar cerându-mi sinceritate! Cereau — vai! — să aibă un Grigorie sincer, ei care erau sinceri în conspirarea celor rele; iar aceasta pentru a mă avea complice în toate. Cum în toate? Dar cine are o imaginație atât de bogată încât să spună că mulțimea, nu Cuvântul lui Dumnezeu, m-a mânat spre ceva? Firea izvoarelor va curge în sus şi focul o va lua în direcție opusă înainte ca eu să trădez mântuirea mea.

De atunci mi-am scos picioarele din mijlocul lor. Iar acest lucru a fost vădit. Căci mi-am schimbat şi casa trăgându-mă din prăpăstiile Bisericii, departe atât de cuvintele, cât şi de adunările rele. Dar cât suspinau cei apropiați, mai ales din popor, ca să nu vorbesc despre toți, strigând, implorând, ridicând mâinile spre Dumnezeu, jurându-se, plângându-mă deja ca pe un mort — o, ce suferință şi ce lacrimi! Cum aş fi putut suporta toate acestea şi cu ce inimă? „Lăsa-vei oare — cum auzeam — spicul tău, cândva firav, iar acum gata de seceriş? Lăsa-vei poporul tău prozelit, care stă la uşile [bisericii] tale, şi căruia trebuie doar să-i deschizi, sau pe cel aflat deja înăuntru, şi vânător de străini? Cui îi vei lăsa? Cine va hrăni odraslele născute de tine? Cinsteşte-ți ostenelile de care te rupi! Dă-ți ultima suflare nouă şi lui Dumnezeu! Această biserică

să fie locul din care să ieşi din viaţă!" Acestea au fost o frângere pentru mine, dar am rezistat. Puţin timp după aceea Dumnezeu mi-a dat şi soluţia. Căci au venit pe neaşteptate, ca să contribuie la scopul păcii, episcopii egipteni şi macedoneni, lucrători ai legilor şi tainelor lui Dumnezeu, suflând spre mine un vânt aspru dinspre apus[55]. Dar lor li se împotrivea un popor care gândea ca răsăritenii. Scrâşnindu-şi dinţii feroce ca nişte mistreţi — ca să imit ceva din ale tragediei —, privind lăturiş cu ochii aprinşi, au luat foc. În multe acţiuni puse în mişcare mai mult de irascibilitate decât de raţiune, au analizat cu asprime situaţia episcopatului meu, distorsionând legi îngropate de mult[56], de a căror majoritate eram în mod limpede liber; nu atât din duşmănie faţă de mine, nici grăbindu-se să dea scaunul meu altuia, cât pentru a face necaz celor ce mă întronizaseră, ca unii care credeau că aceştia mă convinseseră prin înştiinţări ascunse, spunând că nu pot suporta să ştie ofensa care li se făcuse atât în vechime, cât şi în lucrurile recente. Eu însă, ca un cal legat[57], deşi istovit de rele şi de boală, n-am încetat să bat din picioare şi nechezam rob din pricina violenţei legăturilor, dorind păşunile şi singurătatea mea. Iar când am socotit că merită să pun în discuţie cele ce le spusesem înainte, am rupt legăturile şi mi-am răpit prilejul favorabil, căci altfel nu i-aş fi putut convinge nicicând pe iubitorii de stăpânire, lucru evident, dar adevărat. Fiindcă era prilejul favorabil pentru mine. Şi venind în mijlocul lor am spus acestea:

„Bărbaţi, pe care Dumnezeu v-a adunat ca să vă sfătuiţi pentru ceva din cele plăcute lui Dumnezeu, acesta să fie al doilea cuvânt al meu despre mine — căci e de mică importanţă pentru o atât de mare adunare cum stau lucrurile cu mine chiar dacă m-aş înălţa pe mine însumi în zadar —, iar voi înălţaţi-vă minţile spre ceva mai înalt. Deveniţi una; uniţi-vă chiar şi mai târziu. Până când oare ne vom face de râs ca nişte sălbatici ştiind numai un singur lucru: să respirăm aer de luptă? Daţi-vă cu râvnă mâna dreaptă a comuniunii. Iar eu voi deveni profetul Iona. Mă dau pe mine însumi pentru salvarea navei, deşi nu sunt vinovat de furtună. Luaţi-mă şi aruncaţi-mă prin tragere la sorţi. O balenă din adânc mă va primi ospitalieră. De acum înainte începeţi să vă puneţi de acord gândind

[55] Cu alte cuvinte, erau partizani ai lui Paulin susţinuţi de Roma.

[56] Grigorie a fost acuzat de încălcarea canonului 15 al Sinodului de la Niceea, abandonându-şi scaunul de la Sasima pentru cel mai prestigios, al Constantinopolului. În realitate, el nu ocupase niciodată scaunul din Sasima, iar la Nazianz fusese doar episcop auxiliar.

[57] Cf. *Iliada* 6, 506.

acelaşi lucru; după care porniţi la drum pentru a rezolva toate. Acest loc să se numească locul lărgimii [*Fc* 26, 22]. Aşa va fi gloria mea. Dacă vă opriţi la mine, acest lucru e o necinste. Lege vă pun să nu luptaţi în apărarea scaunului meu. Dacă aşa gândiţi, nimic nu va fi greu. N-am fost înscăunat de plăcere, şi acum plec de bunăvoie. Şi trupul mă convinge de aceasta. Sunt dator cu o singură moarte şi Dumnezeu o are. Dar, o, Treime a mea, numai de Tine mă voi îndeletnici; avea-voi o limbă bine învăţată să fie avocata ta, iar dacă nu, liberă şi plină de zel? Rămâneţi sănătoşi şi aduceţi-vă aminte de ostenelile mele!"

Acestea le-am spus. Iar ei s-au pus în genunchi. Iar eu am ieşit stând la mijloc între bucurie şi mâhnire: plin de bucurie pentru că am primit încetarea ostenelilor mele, şi de întristare pentru că nu ştiam al cui va fi poporul. Căci cine nu va fi sfâşiat ajungând lipsit de copii? Eu aşa sunt, iar ei şi Dumnezeu ştiu asta; în mijlocul lui sunt încă multe lucruri ascunse, pierzanii ale tinerilor, întinăciuni şi curse ale abisului. Dar alţii să spună acestea, eu voi tăcea. Căci n-am răgaz să cunosc relele încâlcite [ale oamenilor], eu care mă nevoiesc în asceza simplităţii inimii de unde vine mântuirea, şi numai despre aceasta va fi cuvântul meu. Ştiu însă acestea; cu acordul lor uşor am fost cinstit mai mult decât bine. Unele ca acestea le dăruie celor dragi patria. Aşa au stat deci acestea. Dar cum au stat lucrurile cu împăratul? M-am plecat? Am căzut în genunchi? I-am prins mâna dreaptă? Am adăugat cuvinte de implorare? Am trimis înainte alţi mijlocitori dintre prietenii în funcţii mari, mai ales din cei foarte dragi? Am vărsat aur, stăpânul cel mare, ca să nu cad din scaun? Acestea să fie ale altora, ale celor foarte schimbători. Eu însă, aşa cum eram înveşmântat, am alergat la purpură [împărat] şi, mulţi fiind de faţă şi privind, am zis:

„Şi eu, împărate, o singură favoare cer puterii tale care face daruri măreţe. Nu cer aur, nu tăbliţe multicolore, nu acoperăminte pentru masa de taină, nu să primesc o înaltă demnitate pentru neamul meu sau să stau aproape de tine, cel preabun. Acestea sunt ale altora, care se sârguiesc pentru lucruri mici. Eu mă socotesc vrednic de lacrimi mai mari. Un singur lucru cer să mi se dea: să stau puţin departe de invidie. Doresc să cinstesc scaunul, dar de departe. Am obosit să fiu urât de toţi, chiar şi de prieteni, pentru că nu pot privi spre altceva, decât spre Dumnezeu. Cere de la aceştia un acord prietenesc, să arunce armele, măcar de dragul tău, dacă nu din frică de Dumnezeu şi de pedeapsa Lui. Ridică trofeul luptei fără sânge, tu care ai oprit îndrăzneala nedomolită a barbarilor.

Acestuia — şi aici arăt părul alb şi sudoarea pe care am vărsat-o pentru Dumnezeu — cere-i să-ţi spună cât a suferit pentru lume. Află că fără voie m-au aşezat în scaun."

La acestea împăratul a aplaudat în public şi au aplaudat şi ceilalţi, iar eu am obţinut favoarea, cu greu, după cum se spune, dar am obţinut-o. La ce urma să mă gândesc acum în răul acesta? Să-i conving pe toţi să primească uşor acestea şi să nu se gândească la nici o încăpăţânare din afecţiune pentru mine şi din ură faţă de rău. Îi mângâiam cu căldură, îi îndemnam, căutam să împac cu relele altarul, pe cei din afară, pe preoţii turmei, atât cea veche, cât şi cea nouă [prozelită], care nu suportau absenţa părintelui lor, şi pe aceia dintre episcopi rămaşi foarte loviţi. Căci mulţi, de cum auziseră ce fusese hotărât, fugeau ca de nişte trăsnete astupându-şi urechile şi lovindu-şi mâinile, ca să nu vadă un altul înălţat în scaunul meu.

Aici sfârşeşte cuvântul meu, iată-mă un mort însufleţit. Un învins — o, minune! — purtător de cunună, care are pe Dumnezeu şi prieteni în Dumnezeu în locul unui scaun şi al grohăitului zadarnic. Veseliţi-vă, săltaţi, înţelepţilor, cântaţi în adunări, la banchete şi în altare, nenorocirile mele. Cântaţi de biruinţă ca nişte cocoşi lovindu-vă coastele cu coatele, drepţi, înălţându-vă capul în mijlocul celor fără minte. Prin voia unuia aţi biruit toţi. „Dacă ar vrea..." Ce invidie! Şi de aceasta mă lipsiţi fălindu-vă ca şi cum aş fi fost îndepărtat; iar dacă n-ar vrea, ruşinaţi-vă de cele rele, voi care ieri m-aţi înscăunat, iar azi m-aţi alungat pe mine care fug de acestea. Voi sta împreună cu îngerii. Nimeni nu va putea vătăma viaţa mea, dar nici nu-mi va putea fi de folos. Mă voi retrage cu Dumnezeu. Limbile să se scurgă pe lângă mine ca nişte brize goale. Sunt sătul de acestea, eu care mult am fost lovit de defăimări, ca şi de laude excepţionale. Cer să-mi locuiesc singurătatea departe de cei răi, unde este Divinul căutat numai cu mintea şi nădejdea uşoară a celor de sus care-i hrăneşte pe bătrâni. Ce voi da Bisericilor? Lacrimile. Căci la acestea m-a adunat Dumnezeu conducând prin multe cotituri viaţa mea. Dar unde va ajunge aceasta? Spune-mi, Cuvinte al lui Dumnezeu! — În sălaşul cel neclintit, aşa mă rog, unde e Treimea mea şi strălucirea amestecată[58], de ale cărei umbre sunt înălţat acum în chip nedesluşit?

[58] Strălucirea luminii comune între Ele a Persoanelor Treimice.

Către sine însuşi şi despre episcopi
II, I, 12[59]

Dat fiind că am fost format de poruncile Celui ce a pătimit pentru noi, ar fi trebuit poate să suport maltratarea şi, pătimind astfel, să-mi înfrânez şi cuvântul, pentru ca, luptând mai mult, să nădăjduiesc o răsplată încă mai desăvârşită; căci cei a căror osteneală a fost desăvârşită au şi o răsplată mai desăvârşită, dar celor a căror osteneală n-a fost desăvârşită şi premiul le este mai mic. Dar pentru ca să nu creadă cei răi că am biruit toate şi calea le este lină, fiindcă nimeni nu le stă împotrivă, capătul ultim al acestor lucruri îl las pe seama focului de pe urmă, care pune la încercare şi curăţă toate cu dreptate [*1 Co* 3, 13 *sq.*], măcar că aici ne ascundem de el cu oarecare vicleşuguri. Eu însă cu un cuvânt mic îi voi lovi pe ucigaşii mei; căci ucigaşii sunt cei ce judecă absurd şi varsă sângele unor suflete nevinovate, ale tuturor celor pe care i-am plămădit şi de care m-am ocupat ca un econom eu. Cele pe care le voi spune le voi grăi fără teama că voi bârfi şi calomnia, lucru care este oprit pentru toţi, iar mie îmi este încă şi mai urât. Îmi voi face cuvintele fără să dau nume, ca să nu se pară că vreau să demasc cele ce trebuie să rămână ascunse. Nu-mi voi aduce însă aminte de toate în mod egal, ca să nu mă ia gura pe dinainte. Căci îi ştiu pe mulţi vrednici de un cuvânt mai bun. Acum însă să fie ţinut şi supus cu forţa cine e între cei răi şi dincolo de cele rele. Sabia cuvântului va tăia partea mai rea. — Care e aceasta? — O voi arăta. Dacă te lupţi cu cuvântul meu, te vei arăta în chip vădit acuzându-te pe tine însuţi.

Aceasta fiind poziţia mea, să arunce în mine oricine; de multă vreme am ajuns să fiu ţintă potrivită pietrelor[60]. Am curaj în faţa leului. Leopardul face parte dintre animalele blânde. Vipera va fugi poate de tine, care te temi de ea. Un singur lucru mă întoarce din drum: episcopii răi care nu se tem deloc de demnitatea scaunului lor! Toţi au ifosele, dar nu toţi au harul. Dai jos blana şi vezi lupul. — Să nu mă convingi însă cu cuvinte, ci cu fapte! — Urăsc învăţăturile cărora li se opune viaţa. Laud culorile în care e pictat mor-

[59] *Eis heauton kai peri episkopon* (*De se ipso et de episcopis*); *PG* 37, 1066–1227. Compus în 381, în atmosfera încărcată a Sinodului de la Constantinopol. Grigorie pare a nu-l cunoaşte pe succesorul său, Nectarie, care va prezida ultima sesiune din 9 iulie, dar face sigur aluzie polemică la el făcând portretul tipului de episcop oficial reprezentat de acesta. Nectarie fusese demnitar imperial şi prefect al capitalei şi la data alegerii sale în scaunul episcopal al Constantinopolului nu era nici măcar botezat.

[60] Aluzie la tulburările de Paştile anului 379, în care arienii au aruncat cu pietre în Grigorie (cf. *Scrisoarea* 77).

mântul, dar mă îngreţoşez de duhoarea mădularelor ce putrezesc înăuntru [*Mt* 23, 27]. — Cum şi de ce spui acestea? Cum, tu care întotdeauna pui în mişcare cuvinte alese, nu te exprimi şi acum frumos? — Cine suferă, acela îşi mărturiseşte suferinţa lui Dumnezeu, prietenilor, părinţilor, vecinilor, străinilor; iar dacă nu acestora, măcar celor care vin după el în timp şi viaţă.

Dar îmi voi deschide cuvântul pornind ceva mai de departe. Nimeni să nu spună vreodată că aceia care ostenesc au mai multe de la viaţa de aici. Glumeşte cine gândeşte acestea. Toate umblă în noapte şi întuneric. Căci pe unii Dumnezeu îi arde cu foc, pe alţii îi învăluie în întuneric până ce focul va lumina toate. Unul şi-a cheltuit o viaţă de osteneli suspinând, nedormind, mistuindu-şi mădularele cu lacrimi, strâmtorându-se cu culcarea pe jos şi hrana puţină, cu mintea ocupată în de-Dumnezeu-insuflatele Scripturi, brăzdându-se pururea pe sine însuşi cu biciuiri interioare — Ce am lăsat deoparte? Ce lucru necuvenit am făcut? — Un altul a cultivat cele plăcute tinerilor, s-a amuzat, a cântat, şi-a făcut boala pântecelui, s-a dedat tuturor plăcerilor, n-a pus stavilă simţurilor; un buiestru fără frâu. Iar apoi peste primul au năpădit nenorocirile, dar ele nu sunt nenorociri — căci nimic din cele de aici nu se atinge de înţelepţi, cum li se pare celor mai mulţi —, fiindcă ele nu-l distrug decât pe cel ce pare înţelept. Celuilalt însă îi merg bine iar atunci când îi merge bine e socotit cel mai tare în virtute. Martor al acestui cuvânt sunt eu, care spun acestea.

Şezând eu mai presus de cele văzute şi amestecându-mi mintea numai cu cele înţelese cu ea, lepădând slavă, avere, speranţe, elocinţă; desfătându-mă ca de un lux de nedesfătarea cu orice fel de lux şi îndulcindu-mi viaţa cu o bucată de pâine, liber de insulte — deşi trebuie să te aştepţi la toate, chiar şi dacă eşti înţelept! —, cineva[61] m-a smuls împotriva nădejdilor mele din aceste lucruri bune şi m-a împins în exil. Cine anume a fost nu pot spune. Să fi fost Duhul dumnezeiesc sau păcatele mele, ca să fiu pedepsit pentru înălţarea mea? În aparenţă au fost nişte adunări de păstori şi poporul ortodox, dar nu încă numeros, care de-abia începuse să vadă puţin câteva raze de soare, întrucât învăţăturii ortodoxe îi fusese dată o oarecare libertate de expresie, şi care răsufla puţin în mijlocul relelor limbilor locvace şi rătăcirii cu multe chipuri[62] care-l încercuiau

[61] Probabil Vasile cel Mare care tot el trebuie să-l fi convins în toamna lui 378 să accepte chemarea de a merge în ajutorul micii comunităţi ortodoxe niceene din Constantinopol.

[62] Ale arienilor şi apolinariştilor.

şi sub care chinuiau neavând nici un acoperământ: erau ca un trandafir încântător în mijlocul unor tufişuri sau ca un bob negru într-un ciorchine necopt. Aşa deci am venit eu, străinul drept-cinstitor, plecându-mă jurămintelor şi implorărilor celor de multe feluri, cărora a le rezista era propriu celor disprețuitori. Deci după ce am venit, lăsând pământul Capadociei care apare tuturor drept un bastion al credinţei, dar nu lăsând şi un popor, nici nimic de care să fi fost legat cu necesitate — căci acestea sunt plăsmuirile duşmanilor, cuvinte mincinoase, acoperăminte prost născocite ale invidiei[63] —, celelalte vreau să le spuneţi voi, căci sunteţi martori ai ostenelilor mele. Ce lucru grosolan, ostil sau vătămător am spus sau am făcut în aceşti trei ani[64]? afară de faptul că i-am cruţat pe cei răi, de care am răbdat să fiu lapidat la începutul intrării mele [în Constantinopol]. Căci lucru şi mai cucernic e ca, pătimind cele ale lui Hristos, să-i suport şi eu tot aşa. Vezi ce-I dau lui Dumnezeu cei săraci[65]! Dar şi acest lucru să ni-l facem, dacă vrei, o învinuire. Cineva a spus că minţile sensibile sunt un cariu al oaselor [*Pr* 14, 30]. Acest lucru l-am cunoscut prin faptele mele. Odinioară de bronz, trupul meu s-a încovoiat acum sub povara grijilor; iar altceva să dau nu am, deşi am mari datorii, chiar dacă aş aduce cele ale tuturor. Ce altceva ar putea păti cineva când e înjugat împreună cu un prieten [trupul] intrat în putrefacţie?

Dar trebuie să mă întorc la cuvântul pe care l-am început. Am fost chemat, am fixat [în credinţă] poporul ce se găsea în mijlocul lupilor, am adăpat cu cuvântările mele turma însetată, am semănat credinţa înrădăcinată în Dumnezeu, am făcut să strălucească Treimea celor aflaţi mai înainte în întuneric. Am fost ca un leac pus în lapte lucrând cu forţa convingerii: pe unii îi aveam legaţi de mine, pe alţii îi aveam aproape, iar alţii urmau să vină şi ei. Sufletul mai înainte în fierbere în fiecare s-a plecat şi acum afecţiunea era amestecată cu învăţătura; era speranţă de toate şi un moment prielnic măsurat. Cetatea ferice a Romei [celei Noi] ştie bine aceasta şi mai cu seamă primul ei neam [familia imperială], care m-au socotit vrednic de o anume consideraţie. A avea chiar şi numai o mică reputaţie la aceştia e mai mult decât a avea întâietate în orice cinstire la alţii; căci sunt superiori tuturor. Aceştia m-au avut în stimă şi când eram de faţă, iar acum, când sunt absent, îi acuză pe cei răi. Căci

[63] Aluzie la obiecţiile canonice ale adversarilor care-l acuzau pe Grigorie de a fi abandonat scaunul din Sasima pentru cel mai prestigios al capitalei.

[64] Între 379–381.

[65] Cei săraci Îi pot da lui Dumnezeu numai trupurile lor.

nu puteam face nimic altceva decât aceasta şi nici eu nu le-am cerut nimic. „O, cetate! cetate!", ca să strig şi ceva în stil tragic[66].

Dar bunii mei confraţi întru păstorire, rupţi de invidie — îi ştiţi pe Trasonizi[67], căci necioplirea nu suportă cultura —, conlucrând cu boala mea, odraslă a ostenelilor, pe care s-ar fi cuvenit să o respecte cei care s-au ostenit câtuşi de puţin pentru Dumnezeu, precum şi cu faptul că nu îndrăgeam puterea unui scaun[68] atât de mare, când lumea era ruptă în două şi eu în lupta lor stăteam la mijloc între tabere[69], luând sub impulsul demonului drept pretext acestea, preaiubiţii m-au trimis de acolo cu bucurie, aruncându-mă peste bord ca o povară dintr-o navă îngreunată; căci cu buna mea gândire eram o povară pentru cei răi. După care ridică ca unii curaţi mâinile lor spre Dumnezeu aducând din inimă daruri curăţitoare şi sfinţesc poporul cu cuvinte tainice, tocmai ei care m-au expediat de acolo din răutate, nu însă fără voia mea. Căci mare ruşine era a face parte dintre neguţătorii credinţei. Dintre ei unii erau odrasle de funcţionari la taxe care nu se gândeau la nimic altceva decât la falsificarea înscrisurilor; alţii veneau de la bancă şi de la schimburile de bani de acolo; alţii de la plug, arşi de soare; alţii de la sapa şi hârleţul de toate zilele; alţii lăsaseră navele şi armata puţind a sudoare sau având trupul înfierat, dar acum se arată căpitani şi generali ai poporului şi nu cedează vreodată câtuşi de puţin; iar alţii care nici nu şi-au şters bine de pe trup funinginea meşteşugurilor lor legate de foc, vrednici de bice şi de învârtit pietrele de moară, înainte chiar de a fi plătit stăpânilor lor preţul de eliberare, încetându-şi doar de puţin timp ostenelile lor, se semeţesc şi, furând, fie prin convingere, fie în chip tiranic o parte din popor, aleargă sus spre cer ca nişte scarabei, întorcând mingea [lumii], nu pe cea făcută din gunoi, nici mergând de-a îndărătelea, ca odinioară, cu capul plecat în jos, ci, părându-li-se că au puterea celor de sus, vorbesc îngrozitor neştiind să-şi numere nici măcar picioarele sau mâinile. Dar, iubitule, oare acestea nu sunt foarte rele şi nedemne de episcopat?

Dar să nu gândim atât de primitiv ca să preţuim rău un lucru atât de mare, chiar dacă smerenia e foarte importantă pentru mine; căci episcopatul nu e cel mai rău lucru. Dar episcopul, zic, trebuie să fie negreşit întâiul dintre cei mai buni; iar dacă nu e aceasta, măcar să nu fie cel din urmă. Dacă e ca acest cuvânt al meu să însemne ceva mai ales acum în acest uragan de limbuţie din marile oraşe şi adunări [sinoade], care dacă ar rămâne liniştite, câştigul ar fi mai mare, iar dacă nu rămân aşa, vătămarea va fi mai deplină. De aceea trebuie aleşi cei mai buni, căci cu greu unul mediocru ar putea stăpâni peste cei buni, şi numai dacă luptă foarte tare. Aşa ştie că stau lucrurile un judecător absolut imparţial.

Dar vor veni atunci la mine vameşii şi pescarii, care au fost evanghelizatori [*Mt* 4, 18. 21; 10, 3] şi, deşi au fost săraci în elocinţă, au pescuit lumea cu un cuvânt umil prinzând înăuntrul mrejelor şi pe cei înţelepţi, ca să fie mai mare minunea cuvântului lor; căci a spune acest lucru e la îndemâna celor mulţi, către care îmi îndrept un cuvânt scurt şi foarte limpede. Dă-mi credinţa unui apostol, lipsa lui de gologani, de pungă şi de toiag, faptul că e pe jumătate gol, că e lipsit de sandale, că trăieşte de pe o zi pe alta [*Mt* 10, 10], că e bogat numai în nădejdi, că e lipsit de uşurinţă în vorbire — spre slava Cuvântului, ca să nu pară că persuasiunea e mai tare — nici nu se ocupă de cuvinte străine [cultura profană]. De este unul din aceştia, îi voi accepta toate, chiar de-ar fi lipsit de grai, urât, de neam prost şi un bouar; căci modul său de comportare îi acoperă neputinţele. Dacă ai fi unul din aceştia, te-aş pune între corurile îngerilor, chiar de-ai pescui broaşte. Dă-mi numai un singur lucru: nu să surpi demoni, nu să vindeci un lepros, nu să învii un mort din mormânt sau să întăreşti iarăşi mădularele unui paralitic; pune-ţi doar mâna peste un bolnav şi să i se oprească boala! Şi aşa mă vei convinge să disprețuiesc cultura. Dar atunci când un lucru e compus din două părţi, una lăudabilă şi alta acuzabilă, dacă deliberat ţii seama de una, iar alta o treci cu vederea, atunci să ştii că furi în chip viclean asemănarea cu ei. Matei era vameş [*Mt* 9, 9], dar e cinstit nu ca vameş, ci ca omul plin de Duhul Sfânt. Petru a fost în fruntea ucenicilor, dar a fost Petru [piatră; *Mt* 16, 18] nu ca pescar, ci ca unul plin de zel: modul lui de comportare mă convinge să cinstesc şi mreaja. Dar de tine mă feresc chiar dacă porţi ceva din cele respectabile, adică laţul şi capcana. Eşti un pictor care imită formele frumoase numai în pete şi deşirări: fie pictează frumuseţea întreagă, fie lasă totul deoparte! Spune-mi şi aceasta: cum numeşti necultivaţi pe [Apostoli, pe] unii care ne-au lăsat asemenea cuvinte şi scrieri încât chiar şi eu, cel crescut de la început într-o educaţie literară, am dificultăţi să înţeleg chiar puţin din sensul lor ascuns, cuvinte asupra cărora s-a exercitat atât de mult studiu şi o atât de mare osteneală, încât tot pământul e plin de comentariile scrise în orice limbă şi de orice minte preaînvăţată care aduce drept roada

[66] Cf. SOFOCLE, *Oedip rege* 629.
[67] Personaje comice din teatrul antic grec; cf. *Misoumenos* al lui Menandru.
[68] Scaunul episcopal din Constantinopol, capitala Imperiului.
[69] Aluzie la conflictul pe tema schismei antiohiene între adepţii lui Meletie şi Paulin.

înălțimea exegezelor? Dacă n-ar fi avut parte de cuvântul/cultura pe care tu nu o admiți, de unde ar fi convins și mustrat ei cu îndrăzneală împărați, cetăți și adunări, înțelepți, jurişti, păgâni trufaşi care-i acuzau, care-i anchetau cu discursuri în fața tribunalelor și în mijlocul teatrelor? Vei spune poate, grăind adevărul, că au făcut-o sub impulsul Duhului. Dar observă ce urmează de aici. Oare tu nu te împărtăşeşti de Duhul? Oare nu gândeşti mai degrabă prin Acesta? Deci cum refuzi din gelozie cuvântul/cultura celor ce le caută? Dar atunci sau în zadar atribui firii Duhului insuflarea cuvântului, iar celor drepți faptul de a fi insuflați de El, sau ei s-au arătat într-adevăr înțelepți. Astfel te legi inevitabil în propriile tale cuvinte, prin aceea că grăieşti pripit un lucru care e mai bine să nu fie grăit, ci să rămână înăuntrul nostru. Ştiu că fără glas e duhul potrivnicilor şi că e mai bine să taci decât să grăieşti rău. O, Cuvinte al lui Dumnezeu, dezleagă limba celor ce grăiesc drept, dar pune o greutate pe cea a celor câți şuieră un sâsâit de vipere şi varsă dinăuntru venin ucigător de frați. Aşadar aşa eşti tu. Ce alt cuvânt putea face un necultivat? Iar acum voi spune pe scurt cum este adevărul şi cum e mai bine a gândi.

Au fost cândva oameni învățați, dar învățați nu în discursuri frumoase. Căci lucrurile stăteau aşa: orice cuvânt al nostru este dublu: constă din expresii şi gândire; primele sunt ca un veşmânt exterior, iar cea de-a doua ca trupul îmbrăcat dinăuntrul acestora. La unii amândouă acestea sunt frumoase sau urâte, la alții una sau alta din ele, după cum le e învățătura sau firea. Noi nu vom face mare caz de ce este în afară, de cum va fi aceasta, ci vom face mare caz de ce este înăuntru. Căci mântuirea noastră stă în gândire, e adevărat că într-una exprimată şi manifestată. Ce folos este de la un izvor zăgăzuit? Ce folos e de la razele soarelui acoperite de nori? O gândire înțeleaptă care tace e ca frumusețea unui trandafir pe care o acoperă un caliciu lipsit de frumusețe: delectarea lui apare atunci când acesta e rupt de vânturi şi face să se ivească desfăcută privelişte bobocului născut înăuntrul lui. Dar, dacă frumusețea ar rămâne mereu acoperită, unde ar mai fi una din grațiile atât de apreciate ale primăverii? Nu cerem nimic mai mult decât ca ei să vorbească cu aceia care apar umili în cuvânt. Iar dacă nu, să-şi etaleze strălucirile. Doresc să primesc chiar şi numai o parte din sclipirea ta. Căci dacă Scripturile nu sunt nimic, la ce am pierdut atâta amar de timp, la ce am mai numărat în zadar nisipul mării unind în osteneli nopțile cu zilele, ca măcar la bătrânețe să-mi vină din ele o învățătură? Dar dacă ele [Scripturile] sunt bine scrise, cum şi sunt, atunci

nu da păianjenilor ostenelile drepților. Utilizează expresii pedestre, exprimă-te rustic, nu am nimic împotrivă! Ştiu să umblu şi pe jos! O masă simplă îmi este de multe ori mai plăcută decât cea pregătită de mâinile bucătarilor. La fel şi haina. Iar frumusețea împodobită e cea pe care o are firea, nu cea pe care o pictează mâinile. Gândirea să se înalțe şi aceasta ne va fi de-ajuns! Nici o eleganță! O vom admite doar celor ce o doresc. Nu-mi împleți cele ale lui Sextus sau Pyrrhon! Rămas bun Chrysip! Să stea departe Stagiritul! Nu îndrăgi limba frumoasă a lui Platon! Respinge frumusețea celor ale căror doctrine le dezaprobi! Filozofează prin simplitatea cuvântului! Ne vei fi plăcut chiar dacă grăieşti necultivat! Învață-ne cum vrei, dar învață: ce e pentru mine Treimea, cum Dumnezeu Se uneşte şi în acelaşi timp Se împarte, cum e o singură cinstire, o singură fire, Unime şi Treime; care e firea îngerilor, cea a acestei lumi duble şi cea a dreptei Providențe chiar dacă celor mai mulți multe nu le apar drepte; care e rațiunea sufletului şi a trupului, a legilor: a primei şi a doua[70]; ce este întruparea Celui ce întrece cu mult cele înțelese cu mintea, ce e amestecul celor inegale într-o singură slavă, ce e moartea spre înviere, şi iarăşi cerul, de ce are loc învierea şi judecata, sau care e viața care-i aşteaptă pe drepți şi pe păcătoşi; cum curg toate — spune-mi! — şi unde se opresc. Dacă ceva din acestea ți-au fost lămurite de Duhul — fie totul sau jumătate sau şi mai puțin, cât cuprinde curăția minții ale —, să nu mă lipseşti nici pe mine! Dar dacă eşti cu totul orb, de ce călăuzeşti pe alții fără să vezi? O, întunericul celor ce se folosesc de un învățător care nu vede, ca să cadă împreună în prăpastia neştiinței! Aceştia[71] sunt aşa. Ei sunt un rău mai mic, căci neştiința e un rău, dar un rău mai mic. Dar ce voi spune când îmi aduc aminte de cei răi?

Căci sunt unii mai nenorociți: produse respingătoare şi nefericite ale jocului cu zaruri al vieții, ambigui în credință, cinstesc legile oportunităților, nu cele ale lui Dumnezeu, întorc încoace şi încolo cuvintele învățăturii ca apele mării la Evrip[72] sau ca înclinările ramurilor: linguşitori ai femeilor, veninuri plăcute; lei cu cei mici, câini cu cei puternici, adulmecă orice masă întinsă, păşesc pragurile uşilor celor puternici, nu ale celor înțelepți [cf. *Sir* 6, 36], cinstind ceea ce câştigă favorul, nu folosul, ca să-i facă răi şi pe cei aproape de ei. Voi spune acum care e înțelepciunea aceasta. Îngă-

[70] A Vechiului şi Noului Testament.
[71] Episcopii lipsiți de cultură.
[72] Cf. mai sus nota 22.

duiți? Unul se laudă cu noblețea, altul cu elocința sa, altul cu bogăția, iar altul cu neamul său. Iar cei ce n-au cu ce să se slăvească, se fac cunoscuți prin răutate. O înțelepciune a lor e și aceasta: neștiind să vorbească, au legat limba și celor ce știu să vorbească. Iar dacă ar fi o dispută pentru ochi și mâini, ni le-ați reteza și pe acestea, o, înțelepților! Oare acestea nu sunt un exces? Nu sunt o vătămare evidentă? Și cine va suporta acestea? E o taină! Acum când aproape toată lumea locuită a primit de la Dumnezeu mântuire — și ce mântuire! —, avem parte de conducătorii cei mai nevrednici! Voi striga lucruri nemincinoase, dar neplăcute. Se joacă — vai! — un teatru foarte frumos: acum se văd măștile, abia mai apoi[73] fețele! Mi-e rușine să spun cum stau lucrurile, dar o voi spune totuși. Fiind rânduiți să fim învățători ai binelui, suntem un atelier al tuturor relelor; chiar dacă nu părem a vorbi, strigăm în tăcere: „Răutatea stă în frunte. Nimeni să nu se ostenească! Fiți răi!" E lucrul cel mai scurt și ușor. Iar practica devine lege. De-abia se pleacă cineva spre mai bine când e silit de învățători. Dar dacă are un model rău, dacă este prins, aleargă atunci ca un torent în prăpastie.

Care e cauza? Se spune că vulturul își detectează cu înțelepciune puii privindu-i în razele soarelui, prin care cunoaște care e al său și care nu; pe unul îl respinge, iar altuia îi este tată[74]. Noi însă îi așezăm cu ușurință conducători ai poporului pe toți numai fiindcă vor ei, neprivind cu atenție nici faptele lor recente sau mai vechi, nici cuvintele, nici însoțirile, nici măcar cât să putem cunoaște sunetul monedei[75], nu pe cei ce au fost arătați vrednici de scaune de proba de foc a timpului, ci pe cei ce s-au arătat așa ei înșiși. Iar dacă știm bine că de cele mai multe ori puterea îl face mai rău pe cel ales, cine, având minte, ar mai propune pe cineva pe care nu-l cunoaște? Iar dacă e lucru mare a cârmui și numai sufletul meu prin valurile învolburate ale vieții, cum vei putea da oricui frâiele unui popor atât de mare, afară numai dacă nu râvnești să scufunzi corabia? Dacă pietrele prețioase sunt dificil de procurat, iar nu orice loc de pe pământ produce aromate, dacă mârțoaga rea e în mijlocul orașului, iar armăsarul de rasă e crescut în casele bogaților, atunci cum se face că un episcop care n-a ostenit cu nimic, dar ridicat recent în demnitate, se găsește așa de ușor? O, ce rapidă schimbare a modurilor de viață! O, ce rostogolire a zarurilor! Cele ale lui

[73] La Judecata de Apoi.

[74] Cf. ARISTOTEL, *Historia Animalium* 563a, 620a.

[75] Ortodoxia credinței lui.

Dumnezeu stau în jocul zarurilor! Sau mai degrabă o mască comică pusă dintr-o dată pe un personaj din cele mai josnice și meschine! Iar acesta ni se arată ca un nou binecinstitor [ortodox]! Mare într-adevăr e harul Duhului, dacă și preaiubitul Saul [*1 Rg* 10, 11] se află între profeți! Ieri erai în mijlocul mimilor și teatrelor — ce se întâmplă afară din teatre să cerceteze un altul —, iar acum ești pentru noi o priveliște străină! Alaltăieri ai fost un iubitor de cai, iar lui Dumnezeu așa cum altul Îi înalță rugăciuni sau gânduri cucernice, îi înălțai praful [curselor de cai] — cauza era un vizitiu care a căzut sau un cal care a ajuns doar pe locul doi în cursă, iar când te izbea ușor mirosul cailor, parcă-ți ieșeai din minți și înnebuneai —; iar acum ești un om așezat și privești numai sfios, afară numai dacă nu cumva în ascuns alergi la vechea pasiune ca o ramură sucită care, scăpând de mâna care o îndreaptă, aleargă iarăși în aceeași poziție. Ieri fiind avocat vindeai procesele sucind în sus și în jos prevederile legilor, prin care îi distrugeai pe cei pe care procesul trebuia să-i salveze pentru că balanța dreptății o făceai să se încline în favoarea celui ce dădea mai mult; iar acum dintr-o dată îmi ești judecător și un alt Daniel [*Dn* 13, 45 *sq.*]. Ieri judecând cu sabia scoasă din teacă, făceai din tribunal o bandă legală de tâlhari furând și tiranizând mai ales legile, iar azi cât îmi ești de blând! Nimeni nu-și schimbă atât de ușor haina, cum îți schimbi tu purtarea. Ieri te învârteai între dansatori efeminați, erai organizator de baluri de nuntă în mijlocul flautistelor modulând cântece și rânduindu-te în băute; iar acum ești conducătorul înțelept al fecioarelor și femeilor măritate! Cât de suspectă e făcută bunătatea ta de acum de purtarea ta anterioară! Ieri Simon Magul [*FA* 8, 9 *sq.*], azi Simon Petru! Vai, ce viteză! Vai, în locul unei vulpi azi apari un leu!

Spune-mi și tu, preabunule, tu care ieri erai preceptor sau care ai lăsat o funcție în armată, cum, fiind sărac, i-ai întrecut după aceea în averi pe Cyrus Medul, pe Cresus sau pe Midas[76], și posezi o casă plină de lacrimi, cum ai trecut de aici în sanctuar și ocupi scaunul [episcopal], cum punând mâna pe toate le ții cu forța, tiranizând în cele din armă Tainele lui Dumnezeu spre care cei ce nu s-au pregătit de mult și foarte bine n-ar trebui poate să îndrăznească nici măcar să-și arunce privirile? Te-a schimbat baia [Botezul] și curățirea? Așteaptă ca acestea să se arate! De ce ți-am refuza-o? Al

[76] Cresus fusese ultimul rege al Lydiei (560–546 î.Hr.) de o bogăție legendară, învins de Cyrus († 529 î.Hr.), marele rege al Persiei. Midas e un personaj mitologic, care primise de la Dionysos puterea de a preface în aur tot ceea ce atingea.

meu e câştigul! Dă-mi numai puţin timp! Îţi cer o mică amânare a dorinţei. Dacă, curăţit fiind astăzi prin darul lui Dumnezeu, izvorăşti din trândăvie acelaşi noroi, întrucât izvorul care izvorăşte relele anterioare a rămas — căci baia nu e şi o curăţire a purtării, ci a celor odrăslite de purtare —, atunci să ştii limpede aceasta: jalnică e mântuirea ta. Pe cât de mari erau nădejdile înainte, acum nu mai e nici o nădejde: căci unul singur e darul harului [Botezul] Unului Dumnezeu.

Dar să presupunem că nu e rău. Ajunge oare aceasta? Vom primi cu afecţiune o tăbliţă de ceară pe care, şterse fiind întipăririle vechi, sunt înscrise întipăririle bune. Fă-te Zaheu [*Lc* 19, 8]! Restituie celor pe care i-ai nedreptăţit numai capitalul, nimic mai mult — căci nu poţi purta cele spuse de lege —, iar săracilor dă-le cât vrei, şi atunci vei ospăta cu vrednicie pe Hristos. Dar dacă pieile rămân înăuntru, şi dai şi tu ceva, puţin, săracilor şi te crezi generos, să ştii că l-ai neguţătorit pe Dumnezeu, dacă ne e îngăduit să spunem aşa. E drept oare ca vătămarea mea să fie nesoluţionată, iar tu să ai harul de a nu trebui să plăteşti pentru îndrăznelile tale? Ai harul? Stai departe de cele ale altora. Căci aşa e desăvârşită curăţirea. Chiar dacă ai fi în mijlocul harului, dacă ai cele ce nu sunt ale tale şi nu scapi de toate acestea, mi-e groază de ce urmează, lucruri care, socot, sunt limpezi pentru oricine. Caută harul! căci, chiar dacă scaunul [episcopal] te poată foarte sus, ştiu acum că eşti dator. Fiindcă baia [Botezul] şterge nedreptăţile pe care le-am săvârşit, nu cele în care cădem acum. Aşa că mai întâi curăţă-te desăvârşit pe tine însuţi şi nu te fă acum de râs curăţindu-i pe alţii fiind tu însuţi întinat; afară dacă nu cumva ai primit tu singur de la Dumnezeu ca pe o favoare scrisă de mâna împăratului cinstea de a fi lăudat pentru tirania ta! Iar dacă, aşa cum spuneam, nici măcar Botezul nu-i curăţă desăvârşit pe cei ce au primit harul — şi nimeni să nu încerce să-L înşele cu sofisme pe Dumnezeu Care-i leagă până şi pe cei mai înţelepţi dintre înţelepţi —, cine ar putea curăţa de relele de după ungere[77] pe cei ce s-au întinat iarăşi în adâncul noroiului şi au insultat demnitatea chipului de sus [al lui Dumnezeu din noi] cu forme de reptile şi de fiare sălbatice, cărora râvnim să ne facem asemănători? Căci purtarea [*tropos*] e un alt plăsmuitor al nostru, pe care trebuie să-l smulgem şi aruncăm departe. Căci nu mai există o a doua curăţire [un al doilea Botez]. O dată m-am născut, după care am fost replămădit de Dumnezeu [în Botez] şi poate voi fi plămădit mai apoi [la înviere] cu o altă plămădire, curăţit fiind de un foc iubitor. Acum însă nu ştiu alt leac decât lacrimile; ele produc o vindecare anevoioasă a rănilor, dar cicatricele rămân să acuze mai departe rănile cele foarte rele de dinainte. Iar dacă este cineva care are mai multă îndrăzneală în Dumnezeu, câştigul e al meu; dar să mă convingă înainte cu argumente.

[77] Mirungerea ce urmează Botezului.

Va spune poate cineva că punerea mâinilor peste episcopi şi proclamarea în mijlocul bisericii e un fel de har baptismal, invocând şi cuvintele cu care strigăm în public că suntem nevrednici, atribuind curăţirea plecării genunchilor şi Duhului chipurile tiranizat astfel de noi, aceasta cu judecata unor episcopi drepţi şi înţelepţi care, socot, mai repede decât să împartă altora strălucirea lor, primesc ei înşişi o întinăciune; căci împărtăşirea de rău e mai uşoară decât împărtăşirea de bine. Că acest cuvânt e adevărat, o vei cunoaşte din aceasta. Zice Miheia: dacă o carne sfinţită se atinge de o bătătură sau mâncare, ea nu va sfinţi niciodată ceea ce va atinge [*Ag* 2, 1 *sq.*]; în schimb, ceea ce este curat se va contamina de la cele necurate. Convins de acestea, dumnezeiescul Pavel stabileşte drept lege prin scrisoare lui Timotei să nu-şi pună degrabă mâinile asupra cuiva ca să nu se facă părtaş la purtarea lui [*1 Tim* 5, 2]; căci ne e de ajuns povara propriilor noastre rele. Dar să presupunem, dacă aşa ţi se pare, că aceasta e un botez. Cine asigură însă, fără ca timpul să arate aceasta, că harul a şters modul de comportare până în adânc, iar nu numai la suprafaţă, ca un fard făcut din culori din ierburi a cărui frumuseţe se şterge în apă? Să admitem însă că această curăţire e desăvârşită. Treapta la care ai urcat te-a schimbat. Văd un înger. Credinciosul şi cel care cinsteşte legile noastre îţi va admite bucuros aceasta fiindcă se încrede în învăţătura [creştină]. Dar cel dinafară [păgânul] nu ştie altă definiţie a credinţei decât buna reputaţie, iar pe cel care nu ţine seama de nimic din ale sale dar se instituie în acuzator amarnic al celor ale tale, cum — spune-mi! — îl vom convinge pe acesta să primească altă opinie decât cea pe care i-am dat-o deja prin viaţa noastră anterioară? Cum şi cu ce cuvinte îi vom putea închide gura? Căci disprețul nu face parte din legile mele care sculptează pe episcop ca pe o statuie, pentru ca nici o parte a poporului să nu sufere vătămare. Dar îţi voi admite şi faptul că harul e mai tare decât opinia. Toţi sunt muţi de admiraţie în faţa ta şi reproşul nu te atinge. Vii îndată după Ilie din slăvitul cuvânt. Dar cum şezi sus fiind lipsit de experienţă şi neştiutor de cele în care se ostenesc şi pe care le doresc cei mulţi? Mira-m-aş ca ele să fie dorite şi de tine. Căci părerea de sine

nu te lasă să afli, convingându-te că ai cu uşurinţă cele ce nu sunt ale tale. Dar nu aşa stau lucrurile. Şi cum vei evita faptul de a apărea în acelaşi timp învăţăcel şi învăţător, ascuţind ascuţitorul ca dinţii porcilor, când trebuie să înveţi pe alţii doar după ce ai învăţat tu însuţi legile? Ce mare confuzie a lucrurilor! Cum de învăţătura noastră a ajuns să fie aşa de uşor vândută? Nu e boxer care să nu fi învăţat înainte să ţină mâinile înainte drept gardă şi să nu fi studiat care e poziţia cea mai potrivită; nici alergător care să nu-şi fi exersat mai înainte picioarele. Cine având minte şi-a cioplit flautul, a exersat şi a intrat în competiţie în aceeaşi zi? Ce pictor s-a auzit vreodată să fi ajuns pe culmile măiestriei fără să fi amestecat mai înainte multe forme de culori? Cine a ajuns vreodată orator sau a vindecat boli înainte de a se fi ocupat îndelung de discursuri şi de boli? Artiştii ar avea un preţ mic dacă pentru dobândirea măiestriei lor ar fi de ajuns să vrea acest lucru. Numai episcopul e de ajuns doar să fie chemat în funcţie ca să fie dintr-o dată bun la toate. Aceasta e ceea ce se spune: „Zis şi făcut". Hristos porunceşte şi creaţia apare.

Trec sub tăcere şi aceasta: cum tu, văzându-l pe acest slujitor al lui Dumnezeu rămânând jos, te umfli în pene şi îndrăgeşti puterea scaunului, dar nu tremuri aşezat pe el în faţa faptului că mâni de fapt nişte boi mai buni decât bouarul? Observă şi aceasta, dacă ai răgaz să priveşti: acesta se culcă pe pământ şi e mâncat de praf, şi-a istovit trupul în privegheri, psalmodii şi şederi în picioare ziua şi noaptea ridicându-şi mintea spre înălţimi şi ieşind din grosimea trupului — căci ce rost are să băgăm în morminte ţărâna întreagă, ca să fie hrană îmbelşugată pentru viermii pe care-i naşte şi, născându-i, îi hrăneşte? —, şi a şters cu izvoarele lacrimilor întinăciunile, dacă a avut vreuna mică din petele care-l stropesc şi pe înţelept cu lutul vieţii acesteia. E pecetluit cu întipăririle cinstite ale unui trup secătuit de rugăciune şi multele osteneli — cu care m-a istovit vechea gustare [din pomul raiului] întorcându-mă spre pământ: maica noastră cea umilă —, de frig, foame şi zdrenţe strâmte, dorind să primească drept veşmânt nestricăciunea, şi a insultat cu hrană puţină aroganţa pântecelui aducându-şi aminte de moarte în fiecare zi, căci ştie că hrana simplă a îngerilor e Dumnezeu [*Ps* 77, 25]. Acesta e acum sărac, deşi odinioară a fost foarte bogat, dar a preferat să le arunce peste bord iar acum pluteşte uşor, aruncând povara bogăţiilor nu adâncului, ci săracilor. Acesta fugind de oraşe şi de aplauzele mulţimii şi de furtuna care răsuceşte în vârtejul ei toate cele publice, şi-a potrivit şi unit frumuseţea minţii cu Dumne-

zeu, intrând în comuniune cu cele dumnezeieşti, singur cu Cel Singur. Acesta şi-a încuiat frumuseţea trupului — căci cum nu va fi frumos trupul celor mai buni? — cu mărgăritare: lanţuri de fier, podoabă ascunsă, înlănţuindu-se pe sine însuşi deşi nu săvârşise nici o nedreptate, ca nu cumva, fiind liber, să ofenseze pe cineva, şi legând de el simţirea amăgitoare. Acestuia Duhul i-a arătat adâncurile literei dezlegându-i cele pecetluite pentru minţile multora.

Şi spune-mi acum care sunt bunurile tale! O casă, o femeie focoasă, copii, averi, servitori, preceptori de taxe, strigăte, procese — toate pline de gânduri şi de griji pentru lucruri şi afaceri —, o masă gemând de cele mai alese şi rafinate mâncăruri şi combinaţii pregătite de bucătari iscusiţi — căci pământul şi marea oferă din belşug roade spre mâncare care fac ca mintea să se cufunde şi să nu mai aibă spaţiu în care să se întindă —, de parfumuri, râsete, cântări din flaut, care cer chimvale şi bătăi ritmice din picior. Iar alţii sunt plini de turbare după plăcerile firii: bolnavi, umflaţi, aprinşi după femei, miri care încă n-au deschis cămara de nuntă, ca să mă exprim moderat, sau care conviețuiesc cu iubirile lor fără a fi căsătoriţi, şi aceasta încă înainte de a fi acoperiţi de podoaba bărbătească a bărbii, de-abia mijindu-le primele tuleie, tineri la trup şi încă şi mai tineri la purtare sau plini de viciile zilelor bătrâneţii. Şi tocmai ei sunt cârmuitori copiilor fără trup pe care-i naşte Duhul străin de trup; ei care au învăţat să cinstească patimile de care pătimesc se fac în relele altora avocaţii lor înşişi acordând tot atâta îngăduinţă pe cât primesc.

Aceştia sunt aşa. Şi poate că ar putea repede deveni mai buni, dar sunt împiedicaţi de la aceasta de scaunele lor [episcopale]; căci puterea îl face mai rău pe cel lipsit de minte. Iar cel înfrânat stă necinstit, cu capul în jos, privind numai la Dumnezeu, iubind rolul de ucenic el, căruia învăţătorul de acum nu e vrednic să-i fie nici măcar învăţăcel! Caz în care puterea se recunoaşte prin poziţia pe care o ocupă deţinătorul ei. Până la aşa putere a ajuns la noi invidiosul [demon]! Când vrea să impresioneze o mulţime sau un oraş, acesta născoceşte astfel de viclenii bine gândite: pe lângă cele cu care ispiteşte pe fiecare, le dă drept lege concentrată a răutăţii pe însuşi conducătorul [episcopul] lor! Bronzul se îmbracă în aur iar cameleonul îşi schimbă culorile! Barbă, morgă sumbră, gât plecat, voce gravă şi stinsă, un credincios prefăcut, pas încet, înţelept de toate afară de minte — primul dintre primele lucruri bune de acum —, venerabilul efod [*Iş* 28, 6 *sq.*] sau mantaua lui Samuel [*1 Rg* 2, 18], un pat umil nici măcar încropit în întregime; el îşi încinge creştetul

cu o fâşie de in, podoaba fecioarelor, şi se îmbracă în sac ca să pună înainte semnele exterioare ale rugăciunii.

Cum să nu izbucnesc în cuvinte străine mie? Nu pot să nu spun ceva ca să-mi exprim indignarea, chiar dacă e primejdios acest lucru! Ţine-ţi în frâu fie luxul, fie pletele! De ce cauţi să ai atât cele ce nu sunt ale tale, cât şi cele ale tale? Separate între ele sunt hotarele misilor şi frigilor[78]; separate între ele sunt apele Merei [*Iş* 15, 23] şi Siloamului [*In* 9, 7]: căci primele sunt de nebăut, dar celelalte vindecau boli, după ce mai întâi erau tulburate de un înger [*In* 5, 2 *sq.*]. Tu sădeşti două vii, semeni două seminţe; haina ta e ţesută din două bucăţi de stofă, şi pui să tragă sub un singur jug cele ce nu pot fi înjugate împreună. Dar, dacă ştii, această împletire e oprită de lege care-ţi cere să te fereşti de duplicitate: una e podoaba femeilor şi alta cea a bărbaţilor; una e înălţimea la care ajung corbii şi alta cea la care ajung vulturii! Maimuţăreala celor mari de către cei mici e lucru foarte ruşinos, căci e meschin. Să te convingă de aceasta limpede cele ce se spun despre vrăjitorii lui Faraon [*Iş* 7, 1 *sq.*]. Dacă râvneşti să fii unul dintre înţelepţi, nu prefă doar toiagul în şarpe [*Iş* 7, 8 *sq.*], ci toate: îţi cer să fii marele Aaron. Iar dacă te-ai înrolat între vrăjitorii Egiptului, dacă aici e ceva bun, exercită-l întreg numaidecât — căci nimeni nu-ţi neagă imitaţia bună —, dar dacă e ceva rău, stai afară din el! Cruţă-i pe ai mei! Căci ştii că sunt ai mei, chiar dacă te prefaci minunat. Mă lipseşti şi tu de singura mea oiţă [2 *Rg* 12, 1 *sq.*]. Haina e întinată de adulter. Şi care Natan va spune acest lucru? Alergând îţi voi rupe, dacă o voi prinde, haina-ţi întunecată; căci din când în când vă delectaţi cu acestea, ca şi cu mâncăruri rele, când păţiţi ghiftuială de cele scumpe. Rupe şi tu ceva din ale mele, dacă vei putea pune mâna la mine pe ceva moale şi fals! Căci ce e mai drept decât aceasta? Ale lui Laban să fie hainele albe [*Fc* 30, 32], iar cele pătate ale păstorului care s-a ostenit mult, care a îngheţat nopţile şi a fost ars de soare ziua [*Fc* 31, 40]. Plăsmuirea unei purtări fictive e, aşadar, lucrul cel mai ruşinos din cele ruşinoase. Supravegheaz-o şi vei avea în mine un lăudător. Dar cum este acum acest lucru şi cui te asemeni? Putem oare glumi puţin cu o fabulă plăcută în mijlocul unor lucruri serioase, amestecând râs în lacrimi? Fabula [lui Esop] aşază o pisică înăuntrul unei cămări de nuntă; îmbrăcată de nuntă, arată ca o mireasă. Daruri de nuntă, aplauze, râsete; era o nuntă strălucitoare. Deodată vede însă un şoarece alergând prin mijloc — era o mireasă, dar totuşi o pisică — şi năpustindu-se asupra lui a avut o cină, nu o nuntă. Aşa e şi orice învăţător fals; căci ce stă în fire nu se schimbă uşor. — Dar acesta, pe care nu-l lauzi, e expert în afaceri şi un conducător desăvârşit atât pe cărările vechi, cât şi în curentele noi. Iar acesta e cucernic, dar e de folos doar lui însuşi. — Cine spune acestea? Ce răutăcios! Căci nu este nimeni care să trăiască numai pentru el. Dar aşa cum aerul se face părtaş la bună-mireasmă sau la duhoare, după ceea ce se întâmplă să absoarbă, tot aşa şi noi ne facem foarte repede asemenea vecinilor noştri: puţin însă asemenea celor buni, foarte mult însă asemenea celor răi; căci răutatea e mult mai uşor de imitat. Iar dacă acesta se întâmplă să ne devină episcop, dacă e foarte rău şi plin de viclenie, atunci se întâmplă ca spinul să stăpânească peste pomi [*Jd* 9, 15]; iar dacă e foarte bun, atunci marele Israel umblă iarăşi condus de un stâlp de foc [*Iş* 13, 2] spre pământul nădejdii spre care ne grăbim toţi, chiar dacă nu se învârte prin piete ca un adevărat Proteu[79] expert în furarea de forme ori un Melamp[80] ori altul nestatornic gata să se facă uşor tuturor toate spre surparea tuturor. Dar de ce-l numeşti inutil — spune-mi! — pe acesta, spre care privind am putea deveni mai buni? Sau cum numeşti conducător excelent şi priceput pe cel spre care privind îi scuipi pe ai mei? Pentru cei înţelepţi excesul e ostil, iar lucrul cel mai convingător e noblete a. Fii tu acela, cum îţi spune inima, iar eu voi fi acesta. Sau ţi se pare că pictorul cel mai bun nu e cel ce pictează figuri în mişcare cu culori simple — un Zeuxis sau Policlet sau Eufranor —, ci cel ce produce corpuri fără formă cu pigmenţi strălucitori şi fără umbre — cum au fost, mi se pare, Calimah şi Calais, care pictau cu anevoie imagini ale unor imagini? Aşa este orice om versatil[81].

Spre acestea privind ţi-ai dat osteneala să găseşti un păstor! Ce puţin te-ai străduit! Îmi ascund faţa de ruşine. Te-ai uitat după un episcop ca după un contabil. Te ocupi de gunoaie, iar cuvântul meu este despre cele mai bune. Unul singur să fie lucrul preotului, şi numai acesta: să curete sufletele prin viaţa şi prin cuvântul său înălţându-le prin mişcări dumnezeieşti — senin, elevat, având întipărite în el numai curatele imagini divine ca o oglindă în care se for-

[78] Misia şi Frigia erau două provincii din Asia Mică.

[79] Personaj mitologic, celebru prin capacitatea sa de a lua cele mai diferite forme, fugind astfel de cei ce voiau să-l constrângă să le descopere viitorul: cf. *Odiseea* 4, 365. 417–418.

[80] Erou vânător din mitologia greacă capabil să înţeleagă limbajul animalelor; cf. *Odiseea* 11, 287–297; 15, 225–242.

[81] *Polytropos*, apelativul dat cel mai frecvent de Homer lui Odiseu/Ulise, opus simplităţii lui Ahile.

mează figurile lucrurilor ce se răsfrâng în ea —, şi să aducă ofrande curate pentru copiii săi [duhovniceşti], până când îi va face în stare pe ei înşişi să aducă ofrande. Celelalte să fie lăsate pe seama celor mai iscusiți în ele. Şi aşa vom avea o viață sigură.

Dar pentru că pentru tine lucrul cel mai mare e îndrăzneala în cuvânt, fie! Nici mie nu mi se pare puțin lucru, dacă ne folosim de ea cu rațiune şi măsură. Ascultă însă cum stau lucrurile: tăcerea înțeleptului e mai mare decât limbuția ta. A ta este îndrăzneala ca neobrăzare, iar ale acestuia sunt nobletea şi cuvântul concis. Dar dacă se va ivi un prilej de îndrăzneală în cuvânt, îl vei vedea şi pe cel blând luptător şi vei cunoaşte atunci cât de mare e izbânda lui. Vei cunoaşte ce este o maimuță şi cum rage un leu, atunci când elocința ta omenească va fi scuipată fiind aplecată la pământ de conştiința ta rea, iar el, cel cu neputință de prins, e primit uşor; căci nimic nu e mai convingător decât modul de comportare. Astfel chiar şi aici cel şiret e inferior, şi totuşi şade strălucitor în mijloc culegând roadele de pe masa altuia, disprețuind ca un parvenit pe toți ca pe nişte avortoni tot atât de mult pe cât este şi el disprețuit, şi având drept singur orgoliu: strălucirea oraşului; lucru pentru care vei pieri mai degrabă în chip rău, căci astfel îi faci doar pe cei răi să fie mai mulți. Ce măgar din oraş ar cere vreodată să fie mai mult decât unul de la țară? El este aşa cum este chiar dacă locuieşte în oraş. Ce înseamnă acestea? Cum de nu trebuie făcute acestea împreună cu cei răi? Cum de nu sunt acestea o alunecare evidentă pentru cei ce merg bine? Căci şi înțelepții pățesc ceva din cele ale neînțelepților când lucrurile merg uşor pentru cei răi, iar cei cinstiți au o viață întristătoare. Sau poate că acesta e lucrul cel mai bun: într-o furtună care răstoarnă toate, în care se zdruncină toate cele de sus şi de jos, să-ți asiguri puținele zile rămase şi să-ți sfârşeşti bine bătrânețile.

Țineți-vă scaunele şi tiraniile, fiindcă acestea vi se par a fi primele lucruri care contează; bucurați-vă, fiți insolenți, trageți la sorți patriarhiile — lumea mare dă înapoi în fața voastră —, schimbați un loc cu un altul, pe unele aruncați-le jos iar pe altele înălțați-le sus, dacă vă plac acestea. Dați-i drumul! Eu însă mă voi întoarce la Dumnezeu, pentru Care trăiesc, respir şi spre Care numai privesc, Căruia cea care m-a născut m-a făgăduit înainte de a mă naşte, şi de Care m-au legat primejdiile [mării] şi harul [visului] nopții[82]. Lui Îi voi jertfi mişcările curate ale minții vorbind, pe cât e cu putință, singur cu Cel Singur. Acestea sunt apărarea celor buni către voi, cei răi, şi dacă ea va aduce pe cineva spre aceia [cei buni], atunci cuvântul meu a găsit ce căuta. Celelalte, prieteni, vor fi spuse de dincolo [de moarte]. Primiți-mi, dacă vi se pare potrivit, acest cuvânt de rămas-bun, scurt dar folositor, ca aceia care primesc de la părinți ultimele cuvinte şi povățuiri demne de a fi ținute minte; după care nu se va mai auzi nici un cuvânt, drept pentru care el va trebui să rămână încă şi mai mult în adâncul sufletului. Dacă veți găsi, prieteni, un alt Grigorie, cruțați-l mai mult. Dacă nu, fiți buni cu aproapele vostru şi cu voi înşivă care, câtă vreme veți fi stăpâniți de aceleaşi patimi, veți avea un cuget. Şi iubiți mereu pacea pentru care m-am sârguit, lăsând bolile voastre care au tulburat în chip nenorocit societatea. Şi eu voi lăsa cele ale mele fie dacă m-am încrezut mai presus decât alții, fie dacă mulții ani m-au făcut aspru şi dificil de cele mai multe ori, fie pentru că, lovit eu singur de beția minții, am crezut că şi cei ce n-au băut acest vin sunt răniți de beție. Credeți cum vreți, dar aduceți-vă aminte de mine care am pătimit multe de la purtările prietenilor, care am drept conducător rațiunea şi această bătrânețe care mă desface de rele. Aşa poate se va împăca cu mine şi câte unul dintre prieteni, de vreme ce lupta din care iese invidia a murit.

[82] A se vedea pe larg mai sus poemul *Despre cele ale sale.*

Către sine însuşi
II, I, 4

Treimea să fie grăită răspicat şi altul, care e vrednic, să desăvârşească cuvântul [învățăturii ortodoxe]. Eu voi lăsa scaunul. Căci cu Dumnezeu nu voi înceta să grăiesc.

Către poporul bisericii Anastasia
II, I, 5

Te doresc, te doresc, preaiubitule, nu voi tăgădui; te doresc odraslă a cuvintelor născute de mine, poporule al Anastasiei celei dragi mie, a cărei veche credință moartă prin cuvinte moarte am înviat-o cu cuvinte noi; de unde ieşind ca o scânteie cuvântul meu umple de lumină toate Bisericile. Cine oare are frumusețea ta, cine are scaunul meu? Cum sunt lipsit de copii, când copiii-mi trăiesc?

Părinte, Ție fie slava, chiar de-ar fi să se întâmple ceva mai rău! Poate vei pedepsi îndrăznirea mea. Dar cine va striga cu adevărat ce e al Tău, Treime?

Rămas-bun neprietenilor
II, I, 7

Confrați întru preoție, invidia aproape m-a omorât. Răsăritul și Apusul, precum și invidia de la dușmani și prieteni vor lua sfârșit. Am plecat. Grăiți de bine. Tuturor însă le voi spune un rămas-bun. De veți găsi altul în locul meu, cinstiți-l! Duhul e venerat de mine; avocatul Lui sunt. Dar acum nu mai sunt în mijloc între taberele aflate în luptă.

Către invidioși
II, I, 8

Treime, mântuiește-mă! Și iarăși Te chem, Treime! Căci arătându-Te pe Tine mi-am câștigat invidie. Popor, legi, altare, scaune, discursuri în apărarea adevăratelor dogme. Cum și de ce mi s-au întâmplat acestea? Și de unde eu, care cu curgerile preaputernicului Duh al Dumnezeului meu hrăneam frumos un popor străin, istovindu-mi trupul în lupte multe, am plecat? Aplaudați, privitorilor! Mort sunt eu care adăpam, și morți sunt și cei ce flămânzesc după cuvânt/Cuvânt. Dacă-mi vei da ceva în schimbul acestora, Hristoase, să-mi dai ceva mare; iar dacă nu, și pentru acestea Îți voi fi recunoscător.

Către aceiași
II, I, 9

M-am mutat, am venit, mă duc. Mă cuprinde un amestec de cutremur și bucurie. Cercetez adâncul meu, ca să nu-ți rămân dator, Hristoase al meu. Mă duc însă ca un animal prigonit în viață mai cu seamă de dușmani, dar și de prieteni, de colegi întru preoție și adversari. E de preferat să cazi în mâinile Tale decât a suferi aici chi-

nurile ce vin de la vicleșugurile invidiei. N-am nici o nădejde să am ceva din cele bune, dar a muri împreună cu cei foarte răi e un mare câștig. Bucurați-vă, umpleți-vă pântecele, făliți-vă cu vise, căci puțin timp vă veți bucura. Și eu am luat parte la rătăcire, dar acum mă duc.

Către episcopii din Constantinopol și însuși acest oraș
II, I, 10

O, episcopi, care înălțați jertfe fără sânge și adorați marea Unime în Treime! O, regi, o, împărați, mândri de evlavia voastră! O, scaun slăvit al marelui Constantin, Romă mai tânără, care pe atât întreci celelalte orașe pe cât întrece pământul cerul înstelat! Pe voi, cei nobili, vă strig: câte mi-a făcut invidia, aruncându-mă departe de sfinții mei copii, deși luptasem îndelung aducând lumina dogmelor cerești și făcând să țâșnească un râu din piatră! Ce dreptate-i aceasta ca eu să am parte de chin și de teamă, iar cetatea să înceapă să-și întipărească în ea dreapta-credință, și un altul să se bucure de chinurile mele urcat pe neașteptate pe un scaun străin pe care m-a ridicat Dumnezeu și bunii slujitori ai lui Dumnezeu! Acestea le-a adus asupră-mi boala urâtă și slujitorii lui Dumnezeu care, având o luptă vrednică de suspin între ei înșiși, n-au pentru mine, Hristoase Împărate, gânduri de prietenie! Căci nu m-am făcut partizanul îndrăzneț al nici unei părți, nici n-am vrut să pun altceva înaintea lui Hristos. Greșeala mea a fost că n-am făcut nici o greșeală asemenea lor, nici nu m-am alăturat ca o barcă mică unei nave de mare transport. Și așa sunt detestat de acei ușuratici care au lăsat fără cuviință acest altar unor prieteni oportuniști. Dar adâncul uitării să acopere acestea! Iar eu, o dată plecat de aici, mă voi desfăta de o viață netulburată fugind bucuros în același timp de toate: de palat, de oraș și de preoți, așa cum doream de când Dumnezeu m-a chemat cu vise nocturne și cu spaima sălbatică de marea înghețată. Pentru aceasta am fugit râzând de invidie și, scăpat dintr-o mare furtună, am aruncat ancora într-un port sigur, unde ridicându-mi inima prin gânduri curate, voi jertfi și tăcerea, cum am jertfit odinioară și cuvântul. Acesta e cuvântul lui Grigorie, pe care l-a crescut pământul Capadociei și care pentru Hristos s-a dezbrăcat de toate.